

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: dějepis
Studijní program: 2.stupeň
Kombinace: dějepis – anglický jazyk

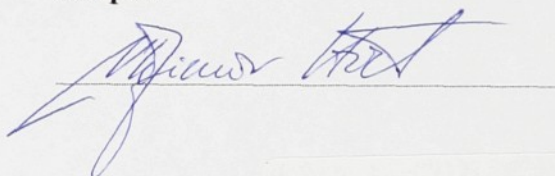
KAREL KRAMÁŘ V LETECH 1918-1920
KAREL KRAMÁŘ IN 1918-1920
KAREL KRAMÁŘ IN JAHREN 1918-1920

Diplomová práce: 04 - FP - KAD - 057

Autor:

Vladimír HIRT

Podpis:

Adresa:

Kozojedy 111

331 42 Kozojedy

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146070610

Vedoucí práce: Prof.PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Konzultant: Prof.PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
172	61 549	0	0	10	0

V Liberci dne: 5.1.2004

Katedra: dějepis

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Vladimír Hirt
adresa: Kozojedy 111, 331 42
obor (kombinace): dějepis - anglický jazyk
Název DP: Karel Kramář v letech 1918 - 1920
.....
Název DP v angličtině:
.....
Vedoucí práce: Prof.PhDr. Robert Kvaček, CSc.
.....
Konzultant:
Termín odevzdání: 30.4.2000

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 29.3.1999

V. Karda
.....
moděkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum: 28.5.1999

Podpis: Vladimír Hirt

Cíl práce:

Cílem diplomové práce je přispět k biografii Karla Kramáře důkladným objasněním jeho působení v závažných letech 1918-1920. Kramář v nich byl předsedou českého Národního výboru, pak prvním čs. premiérem, vedoucím čs. delegace na pařížské mírové konferenci, předsedou státoprávně demokratické strany změněné v březnu 1919 na stranu národně demokratickou. Diplomová práce proto šířeji zachytí i český a československý politický vývoj v těchto letech, objasní, proč se v něm národní demokracie výrazně neprosadila a zjistí důvody, které vedly ke Kramářovu postupnému odsunu z politického výsluní. Bude tedy závažným příspěvkem k pochopení novodobé české politiky a české společnosti po vzniku ČSR.

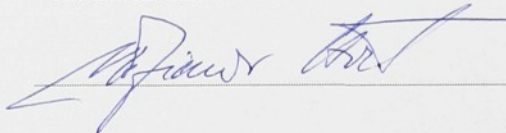
Prameny a literatura: viz příloha

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 5.1.2004

Vladimír Hirt

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

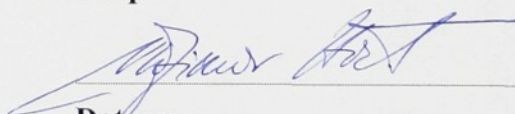
Jsem si vědom toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Vladimír HIRT

Podpis:

Adresa:

Kozojedy 111

331 42 K o z o j e d y

Datum:

5.1.2004

Poděkování:

Děkuji rodičům a bratrovi za materiální a morální podporu, prarodičům a příbuzným za poskytnutí zázemí během studia archivních materiálů v Praze. Děkuji pracovníkům Archivu Národního muzea v Praze za jejich ochotu a vstřícnost, JUDr. Jiřímu Pospíšilovi, Mgr. Janu Malastovi, MUDr. Liboru Pokornému za zapůjčení studijních materiálů. Děkuji také doc. J. Čechurové, PhDr. M. Melanové a pracovníkům katedry dějepisu PF TU Liberec.

Zvláštní poděkování

Panu prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc. za to, že se ujal vedení této diplomové práce, za jeho rady a nesmírnou trpělivost.

KAREL KRAMÁŘ V LETECH 1918-1920

HIRT Vladimír

DP-2004-01-13 Vedoucí DP: Prof.PhDr. Robert Kvaček, CSc

Resumé

Diplomová práce se zabývá osobností Karla Kramáře v letech 1918 – 1920. Analyzuje, proč byl zvolen premiérem, přičemž podává obraz jeho předválečné činnosti. Na pozadí širších historických událostí popisuje politické, hospodářské a sociální problémy při budování nového státu. Na základě dobové korespondence zkoumá Kramářovo působení v Paříži v roce 1919. Sleduje Kramářovu cestu do Ruska a první okamžiky v opozici. V závěru se snaží nalézt důvody neúspěchu a trvale klesající popularity jeho i národní demokracie.

KAREL KRAMÁŘ IN 1918-1920

Summary

The diploma work deals with Karel Kramář's personality in 1918 – 1920. It analyses reasons why he was elected the prime minister and describes his political activities before the World War I. At the background of wider historical events there are political, economical and social problems with the constitution of Czechoslovakia described. On the basis of contemporary correspondence this work peruses Kramář's activities in Paris in 1919. It follows his mission to Russia and his first moments in opposition. Finally, it tries to find reasons of his failure and reveals why both the popularity of his and national democratic party was on the wane.

KAREL KRAMÁŘ IN JAHREN 1918-1920

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Persönlichkeit von Karel Kramář in Jahren 1918-1920. Sie analysiert, warum er zum Premierminister gewählt wurde, und beschreibt seine Tätigkeit vor dem Kriege. Auf dem Hintergrund der historischen Ereignisse beschreibt sie politische, ökonomische und soziale Probleme beim Aufbau des Staates. Auf Grund der zeitgenössischen Korrespondenz geht sie seiner Wirkung in Paris im Jahre 1919 nach. Sie folgt seiner Reise nach Rußland und der ersten Zeit in der Opposition. Am Ende versucht sie die Ursachen von Mißerfolgen und ständig sinkende Popularität seiner Person und der Sozialdemokratischen Partei zu finden.

obsah

obsah	5
1. Úvod.....	6
1.1. Úvod do tématu.....	6
1.2. Kritika literatury.....	7
1.3. Kritika pramenů	9
2. Karel Kramář v období Rakouska - Uherska.....	10
3. V čele vlády	86
4. Na mírové konferenci v Paříži	115
5. Poslanec Kramář	153
6. Závěr	166
Seznam použitých pramenů a literatury.....	171

1. Úvod

1.1. Úvod do tématu

Výběr tématu diplomové práce pramení z mého zájmu o české moderní dějiny. Ve své učitelské profesi bych rád věnoval tomuto období více času. Na řadě škol totiž k tomu často nezbývá prostor. Chybí hlubší diskuse o příčinách, utváření a následném budování samostatného Československého státu, včetně role jednotlivých politiků. Z tohoto pohledu vnímám diplomovou práci jako možnost nejen pochopit Kramářovu osobnost, ale i dobu, ve které žil a působil.

Úzké časové zaměření na léta 1918-1920 je dáno skutečností, že se jedná o stěžejní období Kramářovy kariéry. Octl se na vrcholu popularity a jeho dosavadní politická činnost byla korunována funkcí předsedy vlády.

Mým cílem bylo v první kapitole zmapovat působení Karla Kramáře na politické scéně a odpovědět tak na otázku, proč právě on, předseda měšťanské strany, která rozhodně neměla nejsilnější pozici, získal premiérské křeslo. Čím si vydobyl úctu a respekt svých oponentů.

V následujících kapitolách jsem se pokusil ukázat Kramáře jako premiéra. Jak svoji roli zvládal, s jakými problémy se potýkal a jak se osvědčil. Současně jsem se snažil nastínit obraz tehdejších československých poměrů a zasadit tak téma do širších souvislostí. Sledoval jsem Kramářovu proměnu na mírové konferenci, vývoj vztahů s Benešem, Masarykem, ale i jeho postoje k československým požadavkům a otázce ruské. Pátral jsem po příčinách Kramářova neúspěchu, co ho odsunulo do pozadí a jak se s tím vyrovnával.

Závěrečná kapitola líčí Kramáře jako řadového poslance a předsedu Národní demokracie. Soustředí se na Kramářovy první okamžiky v opozici. Nabízí pohled na další Kramářovu proměnu v radikálního nacionalistického politika, jejíž motivy se snažil objasnit.

Současná produkce se zabývá spíše jednotlivými konkrétními tématy Kramářova politického života. Moderní biografie chybí, přestože se jedná o klíčovou postavu, která si pozornost historiků zaslouží.

1.2. Kritika literatury

Většina prací vyšla ještě za Kramářova života. Obecně je můžeme rozdělit do několika skupin. Největší podíl zaujímají hagiografie. Autory byli vesměs Kramářovi spolupracovníci, kteří snažili zavděčit svému předsedovi, připomenout zašlou slávu a zvýšit Kramářovu skomírající popularitu. Knihy vyzdvihují a přeceňují jeho zásluhy, o neúspěších mlčí nebo je marginalizují, popřípadě nacházejí viníky vně Kramářova okruhu. Patří sem díla Vincence Červinky, Jana Soukenky a především vyniká práce Vladimíra Síse Karel Kramář – život a dílo, vydaná u příležitosti Kramářových sedmdesátiletých narozenin. Podrobný popis Kramářovy činnosti před rokem 1918 tvoří podstatnou část knihy. Pozdější léta jsou jen načrtnuta. Sís přikládá Kramářovi větší důležitost a význam než ve skutečnosti měl. Přiřítá mu mnohé úspěchy, například v boji o všeobecné hlasovací právo. Na druhé straně uvádí řadu citátů z mnohých projevů, které jsou ukázkou řečnického mistrovství Karla Kramáře. Dalšími oslavnými pracemi jsou sborníky vydávané u příležitosti Kramářových narozenin (sborník dra Karla Kramáře k jeho sedmdesátým narozeninám).

Protikladem k této skupině jsou stati odsuzující Kramáře a jeho politiku. Nejznámější je práce Zdeňka Nejedlého Karel Kramář rozbor politického zjevu. Nejedlý ji napsal už ve dvacátých letech, vyšla však až po druhé světové válce.

Vedle toho stojí knihy, které se z různých důvodů vyhýbají jakémukoli hodnocení. Sem patří úvaha historika a ministra zahraničí Kamila Krofty – Karel Kramář. Zřejmě nejobektivnější pohled na Karla Kramáře podal v tomto období novinář Ferdinand Peroutka v knize Budování státu. Střízlivě a bez emocí analyzoval jeho působení v čele vlády, na mírové konferenci, rozebral Kramářovy ruské aktivity i jeho další vývoj na domácí politické scéně.

Významným příspěvkem ke Kramářově slovanské politice se stala práce Karla Hermana a Zdeňka Sládka Slovanská politika Karla Kramáře z roku 1971. Autoři sledovali jeho život a politiku především z pohledu ruských aktivit od první návštěvy Ruska přes novoslovanství, návrhy ruské ústavy až po snahu zabránit uznání SSSR ze strany Československa. Přes veškeré kvality této knihy je zde patrný odraz doby, ve které vyšla.

Po roce 1989 se objevila stručná monografie Františka Vencovského shrnující Kramářův život, doplněná ukázkami projevů a názorů. Tématu se částečně dotkla i Jana Šetřilová ve své monografii Alois Rašín. Zatím poslední českou prací je sborník

Karel Kramář, který uspořádali Ljubov Běloševská a Zdeněk Sládek. Vyšel v roce 2003 k šedesátému pátému výročí Kramářova úmrtí. Sborník obsahuje studie zabývající se především Kramářovým vztahem k ruské problematice. Jsou zde přetištěny některé starší práce, které vyšly v různých časopisech. První část shrnuje Kramářovo předválečné působení. S.B.Winters rozebírá novoslovanství na počátku 20.století. Ruská historička Z.Něnaševová podává ve svém příspěvku informace o vztazích Kramáře s ruskou diplomacií. J. Serapionovová se věnuje obrazu Karla Kramáře v ruské publicistice. Předválečné období uzavírá studie J.Šetřilové, pojednávající o Kramářově vile. Druhý oddíl tvoří práce Z.Sládka o Kramářově, Masarykově a Benešově pohledu na Rusko. Analyzuje, v čem se shodovali a v čem se rozcházeli. J.Šetřilová zkoumá Kramářův postoj k ruské emigraci, jeho snahu pomáhat uprchlíkům z Ruska. A.Kopřivová se věnuje N.N.Kramářové a Jednotě pro pohřbívání ruských pravoslavných občanů a pro ochranu a udržování jejich hrobů v Československu. Sborník uzavírá soubor dokumentů – část rukopisu V.Klímy o Kramářových a Masarykových názorech na Rusko, a vzpomínky prof. B.Němce. Přílohy jsou také závěti Karla Kramáře.

Mimo to byla publikována řada článků v odborných časopisech. Je třeba zmínit především text Jana Havránka Karel Kramář publikovaný v časopise Dějiny a současnost v roce 1969, a dále studii Z.Sládka Karel Kramář a Rusko v roce 1919, otištěnou ve sborníku Slovanské historické studie IX v roce 1972. Z novějších textů se tématem zabývají Martina Lustigová – Kramářův pohled na Rusko (Historický obzor 5/6 – 2003), Jana Čechurová – Karel Kramář – „vůdce“ národní demokracie (Katedra politologie a evropských studií FF UP, 2000), Jaroslav Šauer – K úloze Karla Kramáře při vzniku ČSR (Českoslovenství – středoevropanství – evropanství: 1918 – 1998, 1998), Martin Kučera – Příspěvek k výkladu vzájemného vztahu K.Kramáře a T.G.Masaryka (České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století, 1997).

Ze zahraniční literatury nelze opomenout studie Hanse Lenberga – Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 a Cesta Karla Kramáře k Děnikinovi v roce 1919. Obě vyšly také česky ve sborníku Porozumění v roce 2000. V roce 2002 vyšla v Mnichově ucelená monografie mladé historičky Martiny Winkler Karel Kramář (1860-1937)

1.3. Kritika pramenů

Hlavním pramenným zdrojem informací byla pro mne pozůstalost Karla Kramáře v archivu Národního muzea v Praze. Rozsáhlý fond čítá více jak 100 krabic, kde jsou obsaženy články, projevy, účty, poznámky a zejména rozsáhlá korespondence. Stěžejním podkladem pro tuto práci se staly dopisy od prezidenta Masaryka, Aloise Rašína, Františka Staška, Františka Síse a Kramářovy listy manželce. Tato korespondence odráží tehdejší poměry a svědčí i o pisatelích samotných. Lze vyčíst Masarykovu úctu k demokracii, snahu o maximální objektivitu a touhu po dohodě s Kramářem. Je možné pozorovat Rašínovu oddanost práci pro republiku i to, že jako jediný z okruhu Národní demokracie se nebál říci Kramářovi pravdu do očí. Na druhé straně dopisy Františka Staška a Františka Síse jsou plné přehnané loajality, snaží se Kramáře chlácholit, přesvědčit o jeho výjimečnosti a v neposlední řadě také potěšit. Kramářovy dopisy manželce odrážejí jeho duševní pochody a vypovídají o silném citovém vztahu obou manželů.

Dalšími prameny, které jsem použil, byly publikované Protokoly schůzí první československé vlády a katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady. Zachycují náplň činnosti Kramářovy vlády, problémy, se kterými se musela potýkat, a řešení, ke kterým docházela.

Důležitou součástí pramenů jsou vlastní práce Karla Kramáře. Na prvním místě bych zmínil knihu Řeči a projevy, která obsahuje první proslovy k Národnímu shromáždění, a také řeč po návratu z mírové konference. Jsou důkazem Kramářova řečnického umění, avšak musíme je brát s určitou rezervou. Zejména první projevy měly ryze formální ráz. Neměly za cíl řešit závažná a ožehavá témata. Jejich charakter byl vstřícný a děkonný. S určitým nadhledem musíme vnímat také Kramářovy Paměti. Spíše než o době vypovídají o autorovi samém. Dále je třeba zmínit Ruskou krizi, Pět přednášek o zahraniční politice, či České státní právo. Ve všech případech se odráží Kramářovo vidění světa, jeho způsob uvažování a politické názory.

Zajímavým pramenem se staly Paměti dr Aloise Rašína, které popisují společně strávené chvíle ve vězení v Möllersdorfu. Posledním použitým pramenem jsou Národní listy z 28. října 1918.

2. Karel Kramář v období Rakouska - Uherska

Je 14.listopadu 1918. V budově sněmů království českého se scházejí poslanci československého Revolučního národního shromáždění. V 11:40¹ se postarší prošedivělý muž ujímá slova a oznamuje přítomným: „Z příkazu Národního výboru zahajují Národní shromáždění.“² Kdo je onen muž, kterému se dostalo té cti zahájit první schůzi zákonodárného sboru nového státu? Odkud se vzal a co způsobilo, že právě on je tím vyvoleným? Dr. Karel Kramář, předseda Národního výboru, vůdce české předválečné politiky ve Vídni a národní mučedník za války si tuto poctu nepochybně zaslouží.

Narodil se 27. prosince 1860 ve Vysokém nad Jizerou. Rodinné prostředí a společenská atmosféra formovaly mladého Kramáře a jeho politické postoje. Jeho otec, stavitel Petr Kramář, se hlásil jako většina tehdejších podnikatelů, kteří se vypracovali z ničeho, politicky k Mladočechům. Rovněž soužití s Němci této oblasti nebylo bez problémů. Národnostní pomezí přinášelo časté konflikty, ze kterých pramení pozdější Kramářův nacionalismus.³

„Nám všem dmou se prsa radostí, hrdostí a pýchou nade vším, co v hrozné válce dokázal náš národ. Od první chvíle... věřil a doufal, že nyní konečně dojíti musí své svobody a samostatnosti.“⁴

Vlastenecké cítění se v Kramářovi dále prohlubovalo v době studií. V roce 1869 přešel z vysocké obecné školy na německou školu do Liberce. Po dvou letech, v roce 1871, přesídlil do Prahy, kde nastoupil na české reálné gymnázium na Malé Straně. Zvláště silně na něj zapůsobily události spojené s válkou jižních Slovanů proti Turecku. Prožíval bouřlivou atmosféru Prahy, která k nelibosti státních úřadů nepokrytě projevovala sympatie rovněž do války zapojenému Rusku; účastnil se studentských manifestací a pomalu se přibližoval k maturitě. Na podzim roku 1879 se Karel Kramář zapsal ke studiu na právnické fakultě v Berlíně, na jaře roku následujícího studoval na univerzitě ve Štrasburku, aby se poté vrátil do Prahy na tamní právnickou fakultu. Doktorem práv byl promován v roce 1884. Jeho další kroky směřovaly opět za hranice, do Berlína k profesoru Wagnerovi, který vedl národohospodářský seminář. O rok později už bychom Kramáře našli v Paříži na prestižní École libre des sciences politiques. Byl mimochodem prvním Čechem, který tuto školu navštěvoval. Zdejší studium však Kramáře příliš nenadchlo. Vrátil se proto do Berlína, kde získal úctu k německému národu, k jeho pílí a houževnatosti.⁵ Domů

si Kramář přinesl z českého pohledu neobyčejné vzdělání a rozhled (díky svému otci se v době svých studií nemusel příliš starat o finance). Plný plánů se ponořil do studia finanční historie Rakouska, navštěvoval vídeňské archivy odhodlán budovat vědeckou a univerzitní kariéru. Výsledkem pětiletého usilovného bádání byl dokonalý přehled o rakouských financích, kdy mimo jiné dokázal „přehledně kvantifikovat finanční zdroje pocházející z českých zemí a použité ve prospěch císařského dvora, armády a Vídně“⁶

Karel Kramář stojí před Revolučním národním shromážděním. Hovoří o jednotě a pevnosti národa, jeho mravní síle a obětavosti, o hrdinech, kteří bojovali a položili svůj život za svobodu. Těžko by se v této chvíli dostalo prostoru člověku, jenž by nepatřil mezi politickou elitu. Jak se vlastně k politice dostal? Kdy nastal ten zlom, který způsobil, že se Karel Kramář vydal jinou cestou, než původně zamýšlel?

Vědecká univerzitní kariéra sice vzala za své, ale přesto léta strávená v archivech nebyla zbytečná. Poskytla Kramářovi dostatečný základ, který mohl plně využít ve své politické činnosti. Už po svém příjezdu do Vídně se mladý Kramář začal pravidelně scházet s českými i rakouskými politiky a sbíral informace. Dopisem z 2. listopadu 1887 zasáhl do jeho života Josef Kaizl, muž, jenž patřil mezi Kramářovi univerzitní učitele a přátele, s nímž mimo jiné vedl Kramář obsáhlou korespondenci. Kaizl nabízel čerstvému absolventovi zahraničních universit spolupráci na svém týdeníku Čas, který se proslavil svou angažovaností v bojích o rukopisy. Lákavá nabídka se nedala odmítnout. Kramář dopisující do řady německých a francouzských novin začal pilně pracovat pro Čas. Publikoval pod značkou L.E. a záhy se původně kulturní časopis změnil v časopis více méně politický. Kramářovy úvodníky „Co chceme“ (de facto programový politický článek), „Naše politické strany“ či „Svátek naší samosprávy“ vyvolaly zasloužený ohlas u čtenářů. Programově tento list nestál ani na pozici staročeské ani mladočeské. Kritizoval marné zápasy ohledně českého státního práva a konzervativnost staročechů, a zároveň si bral na mušku radikalismus a přepolitizovanost mladočechů. Kramář vytyčil heslo „Diskutovat o všech otázkách národních, politických i sociálních bez předpojatosti a vypracovat pozitivní program soustavné činnosti politické a národní.“⁷ Od novinářské práce pak už zbýval pouze krůček k tomu, aby Kramář přestoupil na dráhu politickou.

Karel Kramář děkuje všem, kteří se zasloužili o československý stát. Děkuje člověku, se kterým se setkal v počátcích své politické kariéry, člověku, s nímž vzájemný vztah prošel komplikovaným vývojem, poznamenaným střídavě obdobími

*spolupráce a neshod: „Svůj vřelý pozdrav posíláme, doufám prvnímu presidentu československé republiky, T. Masarykovi.“*⁸

Kolem Času se postupně formovala skupina, kterou redaktor Pazdera nazval Realisté. Nejednalo se o žádnou politickou stranu ani reálnou politickou sílu schopnou uspět ve volbách, ale o ideovou skupinu, původně několika „mladších pracovníků vědeckých, kteří se sblížili v bojích proti nepravým rukopisům“⁹, v jejichž řadách se nacházeli významné osobnosti, zejména právě z řad universitních profesorů. Mezi čelní představitele patřil kromě již zmíněného Josefa Kaizla i jeho pražský kolega, profesor T.G. Masaryk. Kramářova pozice rychle sílila, i když ji na druhou stranu nelze přeceňovat, o čemž svědčí i přezdívka „Dítě“, již vzhledem ke svému nízkému věku získal od svých starších spolupracovníků. Budoucnost Realistů a jejich celková pozice se však záhy začala měnit. Přišel přelomový rok 1890 ...¹⁰

Karel Kramář, stejně jako ostatní příslušníci realistického hnutí, si byl vědom, že pokud chce ovlivňovat říšskou politiku, musí se pokusit prosadit se na říšské radě. Malá skupina realistů však ve volební mašinérii neměla valných šancí ke vstupu na parlamentní půdu a nezbyvalo jí než se spokojit pouze s rolí kritika tehdejších poměrů a událostí. Bylo tedy nutno zahájit jednání o integraci. Ve hře zůstávaly dvě možnosti: staročeši (s touto myšlenkou koketoval Josef Kaizl-staročeský poslanec) a mladočeši (k nim pro změnu tíhnul mladý Kramář; zde je patrný vliv rodinného prostředí, které bylo mladočeské). Brzy došlo k jednáním se Staročechy. Tato jednání však definitivně skončila právě začátkem roku 1890. Česká veřejnost byla pobouřena souhlasem Staročechů s punktacemi, které byly pro české země naprosto nepřijatelné.¹¹

Karel Kramář začal proto uskutečňovat kroky, jenž měly vyústit ve splnutí realistů s Národní stranou svobodomyslnou. Hlavní postavou mladočechů byl Dr. Julius Grégr, majitel Národních Listů. Problémem, který před Kramářem vyvstal, byl vztah hlavních protagonistů obou skupin, tj. J. Grégra a T. G. Masaryka, citelně poznamenaný již zmíněnými spory o rukopisy. V prosinci 1890 domluvil Karel Kramář schůzku obou s cílem usmířit je. Celá věc byla úspěšně ukončena 13. prosince. O týden později vyšlo v Času prohlášení podepsané Kaizlem, Kramářem a Masarykem oznamující „připojení Realistů k národní straně svobodomyslné, poněvadž objevila se mezi nimi úplná shoda ve všech hlavních částech programu.

...“¹²

Začátek roku 1891 se nesl ve znamení voleb do říšské rady. Na kandidátkách národní strany svobodomyslné se otevřel prostor i pro realistickou skupinu. Karel Kramář, který v prosinci předcházejícího roku dovršil 30. rok svého života a splnil tak jednu z podmínek kandidatury, zvítězil 2. března 1891 v okresech jičínském, novopackém, hoříckém, semilském, železnobrodském a lomnickém nad staročeským kandidátem továrníkem Maškem poměrem 371 hlasů ku 51 a stal se poslancem říšské rady. O dva dny později byli zvoleni i Kaizl a Masaryk.¹³

Volby do říšské rady přinesly drtivou porážku staročechů. Příčinou této porážky se stala dlouhodobá neschopnost prosadit české požadavky, svou roli sehrálo i jejich těsné spojení se šlechtou, ale především přistoupení na ponižující punktace s Němci na počátku předcházejícího roku. Národní strana svobodomyslná vypracovala zcela nový program, ve kterém odsoudila radikalismus a oproti politice všechno nebo nic postavila politiku každodenní drobné práce. Na tomto novém programu se významně podílel i Karel Kramář. Řada tezí byla totiž převzata z tzv. lidového programu realistické skupiny, který byl uveřejněn v Čase 1. 11. 1890, na jehož politické části spolupracoval právě Kramář. Hlásal boj za všeobecné přímé hlasovací právo, svobodu tisku i slova a boj proti centralizaci. Jeho programem byla pozitivní práce pro politické, kulturní a hospodářské posílení českého národa. Poprvé vyslovil myšlenku sjednocení Slovanů. Vídeňskou vládu chtěl podporovat pouze tehdy, „když zřejmě a poctivě se postaví na půdu rovnoprávnosti všech národů, na princip autonomie ...“. Na volebních schůzích v jednotlivých okresech pak hlásal zlepšení berní soustavy, zvýšenou péči o rolnictvo, zemskou finanční autonomii atd.

Z dlouhodobého hlediska však tato integrace nebyla bez problémů. Proti Kramářovi, Masarykovi a Kaizlovi stála početná skupina těch, kteří s jejich vstupem nesouhlasili. Záhy začalo docházet k rozporům mezi samotnými realisty. Byly dány nejen věkem, ale především pohledem na politiku. Masaryk, na rozdíl od Kramáře tíhnoucího především k praktické každodenní politice, inklinoval spíše k vědecké činnosti a na politiku se díval z pohledu filozofického. Josef Kaizl byl typickým národohospodářem, jehož zajímaly především praktické problémy finanční politiky. Karel Kramář se stále více dostával do sporů s T. G. Masarykem, zejména v otázce Masarykova kritického vztahu k politice mladočechů. V dopise Kaizlovi z července 1893 kritizoval Masaryka, že „naprosto nezná a nedrží povinností svých ke straně“ a „rád příliš mnoho a všude mluví proti lidem naší strany“¹⁴ Kramářovi se zdálo, že Masaryk ve všem hledá chyby a „o všem musí profesorsky kázati ... dal-li jsem se

ke straně, a jsem-li v ní, učinil jsem tak pro vyšší cíle té strany, které schvaluji – v ostatním musím se zapřít – a musím také především hledět k tomu, abych sám nepodkopával vážnost strany“ (tamtéž) Dopis zakončil slovy, že „kdyby věc měla pokračovati jako nyní, musel bych sám poprositi Pastýře, aby se nedal zdržovati a složil mandát.“(tamtéž) Vzájemné rozpory vyvrcholily v září 1893, kdy se Masaryk vzdal mandátu říšského i zemského a opustil mladočeskou stranu.¹⁵

Po pětadvaceti letech „posíláme mu srdečný dík za všechno, co vykonal pro naši samostatnost.“¹⁶ Věta, která má pro řadu lidí politicky aktivních zejména v 90. letech 19. století hořkou příchut'. Cítí se podvedeni a okradeni. Jejich ideje uskutečnil někdo jiný, což by ani tak nevadilo, jako fakt, že vykonavateli se stali ti, kteří je v minulosti často zpochybňovali a stáli na opačné straně barikády.

T.G. Masaryk byl před válkou jako vůdce hnutí realistů známý svými výroky, že „česká státní samostatnost je 'záludný sen', že samostatný český stát by byl jen 'míčem v ruce sousedů', ...“ apod.¹⁷ Není divu, že právě tento člověk oslavovaný jako tvůrce československé státnosti vzbuzoval v jistých kruzích nejvíce emocí. A kdo že to patřil mezi „ukřivdění“? Všichni, kteří se ve 2. polovině 19. století snažili řešit českou otázku nikoli vizí Palackého spravedlivého austroslavismu, nýbrž vizí samostatného českého státu. Většina se sdružovala v radikálně pokrokové straně (tzv. státoprávníci) v čele s Antonínem Hajnem.

Poslanci Revolučního Národního shromáždění poslouchají Kramářův projev, který velmi často přerušují bouřlivým potleskem a výkřiky vyjadřující souhlas s názory řečníka. Ten se pochopitelně nemůže vyhnout otázkám postavení menšin, zejména pak té německé. Státotvorně slibuje, že nový stát nebude nikoho utiskovat, neboť „my příliš dlouho cítili všechno barbarství kulturních útisků, všechno ponižování svého národa, kterému nedávali ani práv jazykových, ani škol nutných pro vzdělání v jazyku mateřském, abychom se chtěli dopouštět stejných hříchů proti svobodě a kultuře!“¹⁸ Slova možná trochu silná, ale Karel Kramář dobře ví, o čem mluví.

Rokem 1891 zahájil Kramář skutečnou politickou dráhu. Jeho činnost v říšské radě nebyla v žádném případě jednostranná. Brzy se mu podařilo získat respekt starších kolegů a to především svou prací v berním výboru. Celým jeho působením v rakouském parlamentu se jako nit táhl boj za české státní právo. Kramářovo stanovisko k českému státnímu právu prošlo vývojem a celé se přizpůsobilo Kramářově praktické politice. V době svých studií se přikláněl k mladočeským radikálům, avšak po jeho příchodu do Vídně nastal obrat takřka o sto osmdesát

stupňů. Během archívních bádání narazil na určité skutečnosti týkající se právě českého státního práva, které vůbec nepovažoval za hlavní náplň své práce. Skrze archiválie pronikl až do roku 1704 a s překvapením zjistil, že „české zeměneztratily svou vnitřní samostatnost prohráním bitvy na Bílé hoře ...“¹⁹. Kramář dospěl k závěru, že po Bílé hoře byly potrestány pouze odbojné stavy a nikoli české země jako celek. Státní práva, tj. „právo jednoty a nerozlučnosti tří zemí koruny české...“ a „...legislativní a administrativní samostatnost“ zůstala zachována. Kramář díky studiím finančního systému Rakouska objevil, že „Čechy, Morava a Slezsko (byly) právě tak samostatným státem jako Uhry a země rakouské.“²⁰. „Viděl (Kramář) veškeren státní život oněch dob (1705 – 1749) a poznal, že země koruny české nehledě k porážce bělohorské, k zrušení privilegií stavů, ke královskému absolutismu doby pobělohorské, zůstaly samostatným, neodvislým státem se všemi atributy státní neodvislosti.“²¹

Zlom nastal až v roce 1749 kdy císařovna Marie Terezie zrušila v rámci svých centralizačních snah Českou dvorskou kancelář a zřídila instituci jedinou, společnou pro země české a rakouské. Podle Kramáře se nejednalo o právní akt. Jistě můžeme říci, že Marie Terezie vládla absolutisticky a de facto mohla rozhodovat o čemkoli, což Kramář sice na jedné straně uznával („...nebyla sice konstituční panovnicí, mohla absolutně měnit uvnitř českého státu práva stavů ať vcelku jako takových, nebo jednotlivých.“), avšak „nesměla, nechtěla-li být křivopřísežnicí, odejmout svobodnému a samostatnému státu českému jeho vnitřní samostatnost zákonodárnou a správní, pojmově neodlučitelnou od státní samostatnosti...“²²). Z Kramáře skeptika se stává Kramář bojující za české státní právo.

Kramář si dobře uvědomoval, že zápas, který se rozhodl vést, nemůže mít formu boje 50. – 60. let, tak jako u staročeků. Existenci českého státního práva bylo potřeba zdůvodnit nejen po stránce historické, nýbrž i pohledem do budoucna; poukázat v čem spočívají výhody naplnění státoprávního programu. Dalším úkolem bylo získání dostatečné podpory pro tyto myšlenky. Na rozdíl od Staročeků věděl, že chce-li dosáhnout dobrého výsledku, musí na svou stranu získat kromě českého obyvatelstva i ostatní slovanské národy v monarchii, ale především Němce. Právě ve vztahu k nim se Kramář díval na české státní právo pragmaticky. Přestože razil teorii o nepřetržitém trvání českého státního práva, přiznával, že vývoj vytvořil „řadu společných zájmů“, se kterými je nutno počítat, a které nelze „seřítit“. Hledal tedy pro české státní právo vnitřní oprávnění, jak politické tak ekonomické. Ve svých úvahách

prohlašoval, že „chceme státní právo české nejen pro sebe, nýbrž i pro Němce“. Přínosem pak bude nejen národnostní mír, ale také kulturní a hospodářský prospěch zemí koruny české („Cílem našeho snažení je čestný smír s Němci, společná práce obou národů pro zdar a rozkvět zemí koruny české“). Z hlediska dalšího ekonomického rozvoje celé monarchie žádal například, „aby při restituování českého státního práva utvořena byla silná života schopná reální unie ... s ostatními neuherskými zeměmi“. Chtěl reformu, ale ne za každou cenu. Zdůrazňoval, že se „před nimi[zastánci českého státního práva] vznáší vše, jen ne roztržení a oslabení říše“. ²³

Podíváme-li se na situaci v habsburské monarchii, měla Kramářova snaha pragmatický základ. Dobře věděl, že prosazení českého státního práva nemůže najít podporu ani u ostatních slovanských národů v říši, natož pak všeobecnou podporu zahraničí. (Byl zde princip tzv. historických hranic, což bylo v monarchii ojedinělé. Ostatní národy, pakliže chtěly dosáhnout lepšího postavení se musely opřít o národnostní princip). ²⁴ První velkou politickou řeč na téma českého státního práva pronesl již 20. června 1891. Zdůraznil při ní státoprávní program své strany a vyslovil požadavek na národní rovnoprávnost, která se dá řešit jedině federativním uspořádáním říše. O několik týdnů později se ve svém projevu ke svým voličům zabíral otázkou revize boje za české státní právo, kdy mimo jiné řekl, že „k státnímu právu, jak si je představovali a udělali staročeši, my se vrátit nikdy nesmíme... My to naše historické právo státní musíme chtít upravit moderně.“ ²⁵

Podobně hovořil i v ostatních okresech, za které byl zvolen. Svými vystoupeními dal jasně najevo, že v této otázce nehodlá ustoupit. To také dokázal 22. listopadu 1892, kdy zasáhl do projednávání aféry Masaryk-Menger. Ve své řeči definoval státní právo jako „I. neměnné právo spojitosti a nedílnosti země koruny české; II. jich smluvní poměr k dynastii; III. jich poměr k ostatním zemím krále českého a právo na zákonodárnou a administrativní samostatnost.“ ²⁶ Kramář znalý archivních materiálů dokázal před celou sněmovnou obhájit právní platnost českého státního práva. Zároveň se jeho slova nesla v modernistickém duchu, kdy neopomněl zdůraznit ekonomické výhody a udělat vstřícný krok k Němcům, neboť „nechceme svým státním právem utiskovati Němce. Naopak chceme, aby se účastnili s námi na rozvoji zemí koruny české, a aby vrátili se k historickému českému patriotizmu....chceme rovnoprávnost a rovnocennost...“ ²⁷ Svůj projev zakončil zvoláním: „Naše státní právo není velezrada, naše státní právo je věrnost českému králi.“ ²⁸

V tomto duchu se nesly i další projevy, jež Kramář po celá 90. léta pronášel nejen ve sněmovně, nýbrž i na zemském sněmu, voličských schůzích a od roku 1896 i v rakouských delegacích. Důsledně kritizoval vládu a setrval v opozici vůči ní. V roce 1896 byl předložen návrh na podání státoprávní adresy císaři, neboť „co stalo se r. 1749, bylo skutkem subjektivní státní raisony velké císařovny, ale také porušení práv a praerogativ zemí koruny české,“ psalo se v něm. Tento dokument šel ještě dále a fakticky zpochybňoval ústavu, protože „o ústavě snesení činili ve sborech zákonodárných zástupcové zemí, nepřináležejících ke koruně české“ a „jediné sněmy všech tří zemí koruny české ... mohou [v souhlase s císařem] právoplatně povolení dáti, co postoupeno má býti ze zákonodárství a správy ke společnému projednávání a provádění s ostatními zeměmi.“ Ústava je pro Čechy „těžkou křivdou na právech a nárocích zemí koruny české“ a „jenom vrácení se k historickým a právním základům této polovice říše dá královstvím a zemím možnost využívat všech svých sil ke kulturnímu a hospodářskému rozvoji.“ Největším zlem pro habsburskou monarchii je pak centralismus, který „přivedl národnostní boj v nynější jeho formě, snahy po národnostním nadprávi a boj za práva národů“²⁹ Autorem těchto slov nebyl nikdo jiný než Kramář. Návrh takto přednesený vzbudil bouři nevole ze strany Němců. Při hlasování neprošel, ale tato otázka byla postoupena užšímu výboru. Celá akce vyvolala vášnivou diskusi. 11. února vystoupil Kramář se svoji obhajobou. Ve své řeči narážel na často zmiňovaný problém loajality k vlasti, která je velmi obtížná „národu, kterému se stále křivdí.“ Závěrem vyzval Němce, aby nechali „toho rozčilování se.... protestování“ a činili „...po právu a spravedlnosti.“ „Dejte tomu národu ... jeho stará práva“, volal, „a tím učiníte pro zájem dynastie ... více než všemi protesty, které zde pronášíte a kterými ... [se] ... staré křivdy nenapraví.“³⁰

Naději dosáhnout výraznějšího úspěchu na poli českého státního práva vzbudil ministerský předseda hrabě Kazimír Badeni, který nastoupil v září 1895. Státoprávní spory se ve druhé polovině 90. let začaly přesouvat do oblasti kulturní a jazykové. 5. dubna 1897 spatřilo světlo světa nařízení několika ministrů ohledně užívání zemských jazyků při vnitřním styku se státními úřady. V praxi to znamenalo, že každé podání má být vyřizováno v tom jazyce, v jakém bylo podáno. Badeniho jazykové nařízení znamenalo významný posun ve vztazích rakouské vlády a české opozice. Kramář vyjádřil svůj postoj v debatě 16. 5. 1897, kdy uznal, že „vláda jazykovými výnosy pomohla zjednatí průchod spravedlnosti vůči oběma národům v Čechách a na

Moravě“ a odmítl různé hlasy, že se děje „německému národu nějaká krivda ... žádá-li se od německých úředníků v Čechách a na Moravě znalost češtiny“. V závěru projevu pak formuloval české stanovisko k vládě, jejíž povinností je „aby tyto výnosy pečlivě ... provedla a nedala se zviklati ...“. Zdůraznil, že „podle toho, jak se v té věci vláda zachová, zařídí také čeští poslanci své postavení k ní.“³¹ Tím jasně deklaroval, že pokud bude Badeniho vláda držet kurs, jenž nastolila, může počítat s českou podporou. Z hlediska českého politického programu Kramář považoval jazyková nařízení pouze za první krok k naplnění státoprávního programu, což opět neopomenul v závěru své řeči vyzdvihnout. Situace však nebyla jednoduchá. Proti jazykovým nařízením se zvedl mohutný odpor ze strany Němců, jenž odsoudil i císař. Jazyková nařízení odvolána nebyla, a tak Němci splnili svou hrozbu a zcela ochromili chod sněmovny obstrukcí. Proto bylo 2. června zasedání říšské rady ukončeno. Přes všechna česko-německá jednání se nepodařilo dosáhnout konsenzu. Ve dnech 24. – 26. listopadu dostoupila německá obstrukce vrcholu. Rozvášněnou sněmovnu se nepodařilo uklidnit a 28. listopadu Badeniho vláda padla. Byla obětována „bezpodmínečně ... ukvapeně a – bez všeho pozitivního výsledku pro stát,“ poznamenal Kramář ve svých Poznámkách k české politice v roce 1905.³² Nový ministerský předseda, baron Gautsch, nepatřil mezi ortodoxní německé nacionalisty a prohlásil, že vláda trvá na rovnoprávnosti obou jazyků. Po svém jmenování pozval Karla Kramáře ke spolupráci na nových jazykových nařízeních. Nová jazyková nařízení byla vydána 4. března 1898. Kramář sám je označil za lepší než Badeniová. Předpokládalo se, že Čechy budou rozděleny na tři oblasti – české, německé a smíšené, a to na základě výsledků posledního sčítání lidu. Bohužel odpor Němců byl tak silný, že způsobil Gautschovu demisi. Kramář 26. dubna vystoupil ve sněmovně a jeho projev se stal obžalobou německé obstrukce.³³

Stejným způsobem hovořil i o pár týdnů později, již za vlády hraběte Thuna, co by nového ministerského předsedy, a to 7. června, kdy se jazyková nařízení opět dostala na pořad dne. Kramář polemizoval, ironizoval a zesměšňoval své odpůrce. Ve své kritice mimo jiné pravil: „Němci stali se ze strany státní radikální stranou národní, zapomínajíce, že nároky, které může činiti státní strana na stát nemohou nikdy býti činěny radikální stranou národní. Oni nemohou věřiti, že svou myšlenku státní němčiny v skutek uvedou. Nikdy a nikdy ... parlament, který zde vidíte, jest mrtvý, a ti, kteří jej pochovali, byli jste vy a nikdo jiný. Vy sami jste upilovali větev, na níž jste seděli. Parlament jest mrtvý, protože princip všelikého parlamentarismu byl

zničen. Tady nevládne princip majority, zde vládne a poroučí absolutně minorita, a to nikoli prostředky rozumu, nýbrž prostředky násilí.“³⁴

Pozice vlády hraběte Thuna nebyla nijak pevná. Počátkem roku 1899 se pokusil o smířovací akci, ale narazil na odpor Němců, pro něž jedinou podmínkou k nalezení dohody bylo zrušení jazykových nařízení. Své požadavky shrnuli a vyhlásili v tzv. svatodušním programu 19. května, kde jasně odmítli všechny státoprávní požadavky jiných národů a požadovali zrušení všech dosavadních jazykových výnosů s tím, že jediným vnitřním úředním jazykem má být němčina. Do té doby s nikým nebudou jednat. 13. září 1899 podal hrabě Thun demisi.³⁵

O měsíc později, 14. října, se Němci konečně dočkali. Do čela vlády se postavil Manfred hrabě Clary-Aldringen, jehož prvním krokem bylo zrušení Gautschových jazykových nařízení, čímž se situace symbolicky vrátila do roku 1896. Pobouření, které tento čin vyvolal, vedlo až ke krvavým demonstracím v Praze a jiných českých městech. Čeští poslanci vyhlásili opozici a přistoupili k obstrukcím. Karel Kramář vystoupil s velmi emotivním a plamenným projevem. „Podaří se velmi těžko vzbudit opět v našem národě důvěru. Je-li to neštěstím pro český národ nebo pro rakouský stát, to necht' uváží ti, kteří dnešní obrat způsobili!“, hřímal Karel Kramář z tribuny a pokračoval, „zničili jste důvěru ve spravedlnost. Jednu revoluci jste snad zničili, ale druhá začíná. Půda je již nasáklá krví. ... Jsme si vědomi své síly a své váhy nejen pro tuto monarchii, nýbrž i pro politiku evropskou. Český národ byl krvavě vyzván. Svůj boj dobojuje!“³⁶ Bylo jasné, že v nastalé krizi vláda dlouho nevydrží. Již 18. ledna 1900 byl jmenován předsedou vlády Ernest von Koerber, politik hlásící se k nadstranickosti a nezávislé politice. Záhy se pokusil zklidnit situaci a ve dnech 5. února až 22. března se na jeho popud konala česko-německá vyrovnávací konference ve Vídni za účasti 13ti stran. Přes veškerou Koerberovu snahu nebylo dosaženo žádných výsledků, naopak vzájemné vztahy Čechů a Němců se ještě více vyhrotily.³⁷ Mladočeši zaujali opoziční stanovisko vůči vládě a začalo se čím dál častěji hovořit o obstrukci. Kramář na voličské schůzi v Semilech 15. dubna k obstrukci poznamenal, že „...bylo nám vnuceno, abychom stejnou zbraní opět dobyli, co nám ze strachu před obstrukcí vzato, jsme také nuceni v zájmu strany, v zájmu české věci neupustiti od obstrukce, dokud nám nebude vrácena vnitřní úřední a služební řeč.“³⁸ Kramář své názory prezentoval nejen na schůzích, ale i v domácím a zahraničním tisku. V maďarském měsíčníku komentoval zjitřenou politickou situaci a neodpustil si, aby se kritickými slovy neopřel do Němců. „Komu jde o blaho státu, musí si přát národní

mír. Mír ten však je nemožný, uzákoní-li se nadvláda jednoho jazyka!“³⁹ O tom, že k „národnímu míru“ je hodně daleko, se veřejnost mohla přesvědčit v následujících měsících. V květnu 1900 přišel do sněmovny návrh tzv. národnostního zákona, který obsahoval jednak zákon o užívání jazyků při státních úřadech v českých zemích a dále zákon, který počítal se zřízením deseti krajských úřadů v Čechách s tím, že v rámci třípásmového pojetí by pět bylo ryze českých, tři ryze německé a dva smíšené. Mladočeši návrh odmítli a 8. června zahájili bouřlivou obstrukci, v jejímž důsledku byla sněmovna o den později uzavřena. Byly vypsány nové volby.⁴⁰ I po volbách Češi pokračovali v nastoleném kursu. Koerber sice v roce 1902 předložil nové návrhy jazykových nařízení, ale ani tentokrát neuspěl. 16. prosince 1903 tlumočil Kramář české požadavky přímo císaři, který byl nespokojen s politikou mladočechů. Kramář připomněl, že „čtyři roky jsme čekali, čtyři roky jsme trpělivě doufali, že splněny budou naše spravedlivé požadavky, nedbajíce toho, že ztrácíme svou popularitu v lidu. Když však jsme poznali, že veškerá naše ochota byla marná, musím dovoliti si Vašemu Veličenstvu ... říci, že bojovati budeme...za své spravedlivé a mírné nároky ...“, a dodal, že „vniterní češtinu Vaše Veličenstvo slíbilo samo, když jazykové výnosy byly zrušeny. ... pokládám se jako příslušník šestimilionového národa ... který tolik učinil pro tuto monarchii, potlačovaným, nemám-li v úřadě stejných práv jako příslušníci národnosti druhé ...“⁴¹ Ani po Kramářově rozhovoru s císařem mladočeši neslevili ze svých požadavků a neustoupili. 31. prosince 1904 podal Koerber demisi. Hned druhý den nastoupil do uvolněné funkce již podruhé baron Gautsch. Jeho vláda byla považována za provizorium. Přestože pokračoval v Koerberových šlépějích, dočkal se u Čechů vlídnějšího přijetí. Český klub vyhlásil prostřednictvím Karla Kramáře tzv. taktiku volné ruky, tj. podpora vlády ve věcech, které budou Češi považovat za dobré a opozice tzv. špatným návrhům. Baron Gautsch rovněž přislíbil, že připraví nová jazyková nařízení, která by byla založena na myšlence stejného právního postavení obou jazyků.⁴² Gautschova snaha vyšla na prázdno a štěstí neměli ani jeho nástupci. Zjištěné emoce se znovu rozvířily za vlády Maxe Wladimira von Becka, a to aférou, kdy chebský soudce odmítl vyřídit podání v češtině. Tato epizoda vyvolala bouřlivé reakce v českých zemích. Česko-německé spory se navíc přenesly z říšské rady také do zemského sněmu, který byl nakonec v důsledku německých obstrukcí rozpuštěn a byly vypsány nové volby. V prosinci 1908 bylo v rámci udržení pořádku dokonce vyhlášeno v Praze stanné právo, které zrušila až nová vláda Richarda Bienertha 14.

12. 1908. Aby uklidnil situaci, předložil Bienert 3. února 1909 návrhy národnostních zákonů upravující jazykové poměry u státních úřadů a opět se pokusil zřídit krajskou samosprávu, tentokrát se počítalo s 20ti krajskými úřady. Ale i tato snaha neslavila úspěch.⁴³ Marné byly i pokusy o smíření mezi Čechy a Němci, které se uskutečnily v roce 1910 přímo v Praze. Po pádu Bienertovy vlády a krátkém opětovném působení barona Gautsche, nastoupila 3. listopadu 1911 úřednická vláda, v jejímž čele stál Karel hrabě Stürgkh. Jeho vláda se ve vztahu k parlamentu omezila pouze na nezbytně nutné záležitosti.⁴⁴ V česko-německých vztazích byla zřízena jakási komise, která měla za úkol zajistit možnost klidné spolupráce na zemském sněmu. Jednání byla složitá, zdoluhavá a nebylo možno dosáhnout nějakého výsledku. To, že zemský sněm byl ochromen, negativně působilo na české hospodářství. Bezvýchodná situace nakonec byla vyřešena anenskými patenty 26. 7. 1913.⁴⁵

Shrme-li Kramářovo působení v státoprávních otázkách, můžeme říci, že dokázal výrazně modernizovat tradiční pojetí českého státního práva a přizpůsobit ho tehdejšímu poměru v českých zemích a v celé monarchii, aby se stalo přijatelným nejen pro Čechy. Dokázal vystihnout problémy, které zmítaly společností (národnostní boj, ekonomický rozvoj, ...) a nastínit cestu k jejich řešení právě prostřednictvím znovuoobnovení českého státního práva. Jeho snahy nebyly zaměřeny na oslabení Rakouska, nýbrž naopak směřovaly k jeho posílení. Kramářovým cílem bylo vytvořit federaci, která „by představovala vyšší jednotu šťastných a svobodných zemí a národů, odpovídající ideálu svobodného moderního státu“. ⁴⁶

Revoluční Národní shromáždění odměňuje Kramářova slova bouřlivým potleskem. Ruku v ruce s národními otázkami jdou ovšem i otázky sociální a hospodářské. Karel Kramář si dobře uvědomuje, že pouze proklamací se svobodný stát neudrží. Tak jako si to uvědomoval v otázce českého státního práva před třiceti lety.

Druhou významnou rovinou Kramářova předválečného působení se stalo právě sociální téma. K sociálním a hospodářským otázkám zaujal Karel Kramář vyhraněný postoj už v mládí. Zcela zásadní vliv na něj měla berlínská studia u profesora Wagnera, tvůrce tzv. katedrového socialismu. Kramářova sociální politika tak byla formována odporem k liberalismu, jak se sám vyjádřil ve svém deníku „ekonomický liberalismus mně přičí se do duše.“ Na druhé straně ale říkal, že je „nepřítelem extrémního socialismu, kterýž by individuální svobodu zničil naprosto.“ A uzavřel - „aby stát pomohl trpícím a utlačovaným, na nichž se jménem svobody páše neodpustitelný hřích, a aby to učinil stát, kterýž jedině má síly dost a prostředků, aby

zlomil moc kapitálu, který mu již nyní začíná růst přes hlavu, to právě mám v zájmu svobody za jediné žádoucí.“⁴⁷ V roce 1892 se Karel Kramář nechal slyšet, že „sociální otázka je otázka budoucnosti a budoucnost je toho, kdo půjde s ní v čele“, a upozornil, že „jsme národ čistě lidový máme tolik dělnictva a malého živnostnictva – a nikde přemíru bohatství. My musíme být sociální a musíme chtít i sociální spravedlnost.“⁴⁸ Tato slova se nám mohou zdát jako vystřižená z programu sociální demokracie. Nelze však říci, že by Kramář schvaloval politiku sociální demokracie. S houževnatostí sobě vlastní potíral socialismus, zejména pak jeho internacionalismus, boj proti soukromému vlastnictví a teorii o vládě tříd (demokracie pro něho znamenala vládu všech vrstev lidu). Z toho můžeme usoudit, že Kramář spojoval sociální otázky s otázkou národní. Chtěl získat dělnictvo, i drobné živnostníky a řemeslníky pro myšlenky českého státního práva. Sociálně zabezpečené dělnictvo podle Kramáře bylo méně závislé na německém vlivu. Na voličských schůzích deklaroval: „Já zastávati se budu zájmů slabších tříd hospodářských... budu žádati ještě větší ulehčení, ještě plnější spravedlnost, než ji dávají vládní předlohy.“⁴⁹ Své postoje potvrdil i v roce 1893 v Železném Brodě. V projevu ke studentstvu řekl, že „nestačí jenom studovati sociální vědy. Musíte také v srdcích svých cítiti, že právě ti nejmenší, chudý dělník, malý rolník, řemeslník, zkrátka všichni, kteří trpí pod tíhou boje za existenci, jsou vaši bratři! Těm musí být pomoheno, jejich účast že musí býti zlepšena třeba na útraty nás všech. Nezapomínejte, že dělnická otázka je jedna z nejpálčivějších českých otázek, vždyť jde tu o statisíce našich českých dělníků...“ Kramář hovořil o zlepšení jejich hmotného postavení, protože „pak to české dělnictvo nebude dáno na pospas německým zaměstnavatelům, nebude nám odcizováno, naopak, bude tvořiti pevný široký podklad našeho národního života.“ Co však na druhé straně Kramář odmítal bylo „vnášení prázdných hesel do lidu“, „lichotiti vášním davu“ či „aby se inteligentní muž úmyslně nesnižoval na úroveň davu“.⁵⁰

Razantně vystupoval i na parlamentní půdě. Vladimír Sís uvádí, že „projevy ty byly takového rázu, že vídenští soc. demokraté rozšiřovaly je v letácích mezi lid.“⁵¹ 27. února 1893 během rozpočtové debaty vystoupil Kramář s jasnými požadavky: „Stát musí ve sporu podnikatelů a dělníků podporovat slabšího... žena musí býti vrácena k rodině ... musí býti přikročeno k zaopatřování dělníků ve stáří....“⁵² V neposlední řadě pak horoval pro úpravu mezd a zavedení osmihodinové pracovní doby.

Karel Kramář také zasahoval do diskusí ohledně zavedení všeobecného hlasovacího práva. 17. ledna 1893 řekl, že „dělníci nechtějí zvrátit společenský řád, oni chtějí jej jen přeformovat ... chtějí cestou zákona dosáhnout svého cíle, ale neposkytuje se jim k tomu možnosti ... dlouho žádají již všeobecné hlasovací právo ... ale nikdo nechce pozvednout pro toto právo své ruky.“⁵³ Všeobecné hlasovací právo pro dělníky znamenalo pro Kramáře spolehlivou obranu proti revoluci. Od slov nebylo daleko k činům. 17. března 1893 podal poslanec Slavík návrh na volební reformu. Počet členů poslanecké sněmovny byl stanoven na 400, volit mohl každý občan po dovršení 24. roku, kandidovat mohli osoby po dosažení 30. roku a volby měly být písemné, tajné a přímé. Návrh vyvolal velký rozruch. Vláda záhy předložila vlastní osnovu reformy, avšak 23. října 1893 se proti ní postavili Němci, Poláci a velkostatkáři. Ministerský předseda Taaffe odstoupil. Do debaty ohledně volební reformy vstoupil 25. října také Kramář a upozornil, že „tři sta tisíc haličských Rusů nemělo v této sněmovně náležité zastoupení“, podle něho „povinností státu je povolání dělníka k veřejnému životu“. Zároveň napadl šlechtu s tím, že není proti tomu, „aby zde seděli páni ze šlechty, ale aby byli vysláni tímž způsobem, jako poslanci jiní a nikoliv na základě privileji.“⁵⁴

Nová vláda již nebyla s to uspokojit mladočeské požadavky, neboť její volební reforma zachovávala dosavadní systém. Otázka volební reformy tak významně vystoupila do popředí až za vlády Badeniho, k němuž mladočeši zaujali vstřícný postoj. Kramář toto stanovisko hájil na voličských schůzích slovy „hlasovali jsme pro volební reformu, hlasovali jsme pro 3, 600.000 voličů!“⁵⁵ Hrabě Badeni skutečně předložil vlastní návrh volební reformy, který počítal se 72 novými členy, jenž by byli voleni všeobecnou třídou. Mladočeši, kteří opět neuspěli s návrhem poslance Slavíka, podpořili vládní návrh ve třetím čtení 7. května 1896. Přestože tento návrh nesplňoval jejich představy, mohl být považován za první krok k uskutečnění všeobecného hlasovacího práva.⁵⁶

Potřetí a naposled se otázka všeobecného hlasovacího práva dostala do popředí v roce 1905 a to nikoliv zásluhou Kramářovou, nýbrž událostí, která otřásla světem. Rusko se otřásalo v základech. Revoluce smetla carský absolutismus. Kramář, který každoročně trávil v Rusku svou dovolenou, byl přímým svědkem těchto změn. Prohlásil o nich, že „není nic zhoubnějšího pro stát, než když velkému hnutí povoluje příliš pozdě a koncese dává si vynutiti. Kdyby byl car dal svému lidu to, co byl nucen dáti pod tlakem revolty, byl by jeho čin býval přijat s nadšením jako velký

demokratický čin a akt státnické moudrosti. Tak přijat byl jako ústupek ustrašené vlády.“⁵⁷ Situace byla o to vážnější, že poměry v Rakousku nebyly o mnoho lepší. I zde se vznášela ve vzduchu hrozba revoluce. Na Rakousko zapůsobilo také vítězství opozice v Uhrách a následný císařův souhlas se zavedením všeobecného hlasovacího práva. Po návratu z Ruska předložil Karel Kramář ve vídeňské poslanecké sněmovně opět návrh na zavedení všeobecného hlasovacího práva. 5. 10. pak tento svůj návrh odůvodnil jednou ze svých nejlepších řečí, jenž sněmovna od něho slyšela. „Nepodali jsme tento svůj návrh proto, že nás mobilisují dělnické bataliony, ale prostě proto, že obecné, stejné a přímo volební právo považujeme za nutnost státní... hnutí ruské nezastaví se na rakouských hranicích, ... velké masy musí se... připustiti ke slovu státní vůle budiž vůlí lidu.“⁵⁸ Pod dojmem událostí v Rusku a v Uhrách konstatoval, že „ve státě, který je vnitřně tak rozerván jako je dnes Rakousko, nelze hleděti do budoucnosti s jistotou. ... Jen hluchý člověk neslyší kovových kroků lidových mass ... otevřete brány tohoto zastupitelstva lidového massám lidovým dobrovolně, uchraňte tuto říši velkého nebezpečí. Sousední stát nastiňuje hrozné následky, nedá-li se v čas, co se dáti musí.“⁵⁹

Kramářova řeč silně zapůsobila na poslance. (i císař ji četl několikrát) V následném hlasování hlasovali pro Kramářův návrh i demokratičtí Němci (Dr. Lecher to komentoval slovy: „Nesmíme ve věcech svobody zaostávat pokaždé po celé století za Čechy.“).⁶⁰ Návrh nedosáhl sice většiny kvalifikované, avšak dosáhl většiny absolutní. Ministerský předseda Gautsch, který prohlašoval, že si nenechá nic diktovat ulicí, změnil stanovisko a 23. února 1906 předložil vládní návrh volebního zákona o volební reformě s tím, že „vláda s předlohou stojí i padá“⁶¹ Vzápětí vypukl boj o konečnou podobu této reformy zejména v otázce počtu jednotlivých mandátů.(Kramář dokonce prohlásil vládní návrh za nespravedlivý.) Tlak, kterému byla vláda vystavena, nakonec vedl k demisi barona Gautsche. Ani jeho nástupce princ Konrad Hohenlohe nebyl schopen dokončit volební reformu. Definitivní podobu volebnímu zákonu tak vtiskl až baron Beck. Celkový poměr poslanců byl stanoven na 258:256 ve prospěch Slovanů. 1. prosince 1906 pak byla tato volební reforma přijata ve třetím čtení poměrem 194 hlasů ku 63. 26. ledna 1907 podepsal zákon císař.⁶²

Karel Kramář děkuje „... těm, kteří za nepřítomnosti ostatních členů presidia Národního výboru ve Švýcarech s takovou energií a rozvahou a nadlidskou pílí vedli náš národ na prvních jeho svobodných krocích! Děkujeme upřímně pánům Švehlovi,

Soukupovi, Rašínovi, Stříbrnému, Šrobárovi a Scheinerovi, jakož i vídeňskému našemu představiteli Tusarovi, který v těžké své posici dělá opravdu věci obdivuhodné.“⁶³. Při vyslovení jednotlivých jmen následuje bouřlivý aplaus. Ze všech čiši jednota, stranické rozdíly jakoby neexistovaly, všichni mluví společným jazykem, všichni mají jediný cíl: úspěšně budovat nový československý stát. Včetně Karla Kramáře, předsedy České státoprávní demokracie. Jakou roli hrála tato strana na konci 19. a v 1. desetiletí 20. století a jakou pozici v ní zaujímal Karel Kramář? Jak si vedl v zápasech stranických a politických?

Od roku 1890, kdy byl zvolen poslancem říšské rady, Kramářův vliv a postavení postupně sílilo. V roce 1894 získal k říšskému mandátu ještě mandát zemský. V průběhu 90. let se snažil zasadit o to, aby strana vystupovala jednotně. 23. 9. 1894 si na sjezdu důvěrníků mladočeské strany stěžoval, že „ve straně je nedostatek organisace, jednotnosti a prohloubenosti.“⁶⁴ Narážel tím na neloajalitu radikálního křídla národní strany svobodomyslné. Tato skupina reprezentovaná Dr. Ed. Grégrem, Dr. Šamánkem, aj. ovládaná Dr. Vašatým, mimo jiné velkým odpůrcem Karla Kramáře, dávala o sobě výrazněji vědět v období vlády Kazimíra Bádeniho. Toto radikální křídlo se snažilo strhnout mladočeský klub k důsledné opozici vůči vládě. S tím rozhodně nesouhlasili stoupenci tzv. etapové taktiky (postupně získávat ústupky svému národu) reprezentovaní Kramářem, Pacákem, Eimem, Kaizlem aj. Poměry v klubu trefně vystihl Kramář na voličské schůzi v Nové Pace 24. května 1896: „Největší nebezpečí vidím v tom, jak samy mezi sebou se chováme. Poměry mezi námi jsou opravdu žalostné....neštěstím je, když v jedné straně tvoří se frakce ...“⁶⁵.

V roce 1897 obhájil Karel Kramář svůj mandát v říšské radě. 6. dubna 1897 byl zvolen druhým místopředsedou poslanecké sněmovny a 14. října téhož roku se stal předsedou rozpočtového výboru, kde nahradil Josefa Kaizla. O tři dny později složil svoji funkci předsednictvu Dr. Kathrein a Karel Kramář se ocitl v pozici prvního místopředsedy sněmovny. Bylo to období již zmíněných sporů o jazyková nařízení, kdy Kramář musel jako představitel sněmovny lámat německou obstrukci. Po Bádeniho demisi odešel z funkce. 8. června 1900 slavila svůj úspěch česká obstrukce. Císař uzavřel říšskou radu a vypsál nové volby.

Volby z roku 1900 znamenaly pokračující tříštění politické jednotky. Národní strana svobodomyslná musela svádět boje o mandáty nejen se staročechy, nýbrž s nově vzniklými stranami. O své zastoupení na říšské radě usilovaly rovněž strany agrární, národně sociální a radikální. Karel Kramář kandidoval za Tábor, Německý

Brod, Pelhřimov, Kamenici, Příbyslav, Pacov, Polnou a Humpolec. Jelikož se musel podrobit operaci kýly, nemohl se plně účastnit volebního boje. Přesto byl 10. ledna 1901 zvolen poslancem. Ačkoli jeho strana získala ve volbách většinu, jednota české politiky byla nenávratně porušena – poprvé na parlamentní půdu vstoupili agráři a národní sociálové. Tríštění sil na české politické scéně potvrdily rovněž volby do zemského sněmu, ve kterých národní strana svobodomyslná získala 68 mandátů, agráři 21, staročeši 6 a radikálové obsadili 3 místa.⁶⁶

29. října 1901 byl Kramář zvolen předsedou berního výboru, kde nahradil zesnulého Josefa Kaizla. Po něm v roce 1902 převzal vedení české agendy v rozpočtovém výboru. I nadále budoval svou pozici uvnitř strany, vyzýval k utužení a reorganizaci strany a mobilizoval své příznivce. Stal se faktickým vůdcem a hlavním vykonavatelem české politiky ve Vídni. 3. července 1906 jej mladočeský poslanecký klub zvolil za svého předsedu. K definitivnímu ovládnutí strany došlo na sjezdu 2. a 3. března 1907, kde se Kramář stal jejím předsedou. Funkci jednatele strany od této chvíle zastával muž, který významně ovlivnil českou politiku, a který se zasloužil o důslednou reorganizaci strany, Dr. Alois Rašín. Reorganizace strany proběhla vskutku dokonale. Došlo ke zpevnění stranické struktury, zřizování místních organizací, zavedení písemných přihlášek do strany, placení členských příspěvků atd. V letech 1907-1909 bylo vybudováno na 111 místních organizacích.⁶⁷

Do květnových voleb vstupovala národní strana svobodomyslná se staročechy. Ostatní občanské strany se začaly spojovat teprve ve chvíli, kdy bylo jasné, že zvítězí sociální demokracie. Karel Kramář byl zvolen 23. května 1907 v okrese německobrodském. 108 mandátů, které připadaly české delegaci bylo rozděleno následovně: 23 poslanci svobodomyslní a staročeši, 4 lidový, 28 agráriků, 24 socialistů, 9 radikálů a státoprávníků, 17 katolicko národních, 2 realisté a 1 samostatný. Kramář ve svých dějinách české politiky označil volby jako „konec vedení politiky české stranou svobodomyslnou. Ze staré velikosti nezbylo nic, než zvyk, za všechno, co se ve Vídni stane, činit zodpovědnými poslance mladočeské. A také rozplynul se sen o velké politice české ve Vídni.“⁶⁸

Roztríštěnost politických sil nedávala valnou naději na společný postup. Přesto došlo k jednání o utvoření společného klubu občanských stran. 4. prosince 1907 vznikl národní klub, do jehož čela byl zvolen Karel Kramář. O necelý rok se toto uskupení rozpadlo v důsledku neshod s klerikály kvůli rozdílným postojům k Bienerthově vládě. 26. listopadu 1908 se Kramář vzdal předsednictví. Situace

nebyla pro mladočeskou stranu příznivá. Chyběl kontakt na mladou generaci. Po reorganizaci začala národní strana svobodomyslná přijímat do svých řad také studentstvo. Z důvodu napětí a ztroskotání práce ve vídeňské sněmovně byly v roce 1911 vypsané nové volby. Během volební kampaně Kramář volal po jednotné české politice a vyzýval „jedno mějte na paměti: Velký český demokratický program a zásadu, že česká politika všech tří zemí koruny české, ... musí býti jedna, nedělitelná a svorná, poněvadž jen tak můžeme zvítěziti nad svými nepřáteli ...“⁶⁹ Nový parlament neměl dlouhého trvání. Díky německým obstrukcím byl uzavřen zemský sněm tzv. Anenskými patenty (26. července 1913). Na jaře 1914 byla uzavřena i Říšská rada.

*Kramářův projev se chýlí k závěru a vrcholí. Sálem se nesou slova, která podtrhují výjimečnost tohoto okamžiku, která stvrzují výsledek vývoje posledních měsíců: „My nemůžeme sice dnes, poněvadž nejsme ještě konstituantou, ve státní základní zákony vtělit to, čím žiti chceme. Ale jedno může již dnes Národní shromáždění prohlásiti. Všecka pouta, která nás svázala k dynastii Habsbursko – Lotrinské, jsou přerývána. Konec je smlouvám z roku 1526 i pragmatické sankci. Dynastie Habsbursko – Lotrinská ztratila všechna práva na trůn český. A my svobodni a volni prohlašujeme, že náš stát československý je svobodnou československou republikou.“*⁷⁰ *Slova bojovníka detronizujícího Habsburky. Jaká však byla Kramářova předválečná domácí politika? Co bylo její podstatou, jaké byly její cíle a prostředky?*

V žádném případě se nejednalo o opozici za každou cenu. Kramář prosazoval, aby mladočeský klub podporoval vládu v dobrých věcech výměnou za ústupky ve prospěch českého národa. Usiloval o realizaci českého státního práva, ale byl si vědom, že nelze toho dosáhnout ze dne na den, že musí krůček po krůčku budovat pozici českých zemí. Kramář se o české politice mnohokrát vyjádřil, mimo jiné prohlásil, že „politický program náš v této říši, musí nám býti elementem rozumného pokroku, národní snášenlivosti a spravedlivosti...“ . 11. března 1903 prohlásil, že „obstrukce nebyla nám nikdy účelem, nýbrž jen prostředkem k dosažení určitých cílů“⁷¹.

Pro Kramářovu politiku se vžilo označení politika pozitivní. Poprvé tento termín zazněl 31. ledna 1903 na schůzi klubu národní strany svobodomyslné: „Dnes, kdy na dobytí státního práva českého rázem není pomyšlení, formule praktické a cílevědomé politiky české musí býti jiná. Musíme chtít toto mocnářství pozitivní jako menší zlo, spravedlivé ke všem národům a k jejich nacionálním i historickým právům. Zatím

musí jít každá pozitivní česká politika.“⁷² Taktika volné ruky, tj. podpora vlády za cenu ústupků, vyvolávala protichůdné reakce. Od přesvědčení, že se jedná o rozumnou politiku až po nadávky do rakušáctví. Skutečnost však byla jednoznačná. Kramář si byl dobře vědom, že je tu říše, s níž jsou české země osudem spjaty po řadu století. Na to, aby mohl národ být samostatný, musí být dostatečně silný, kulturně a hospodářsky. Jelikož podle Kramáře český národ takový nebyl, považoval za nutné ho k tomu připravovat. Snažil se využít všeho, co se dalo z monarchie získat. Ať již se jednalo o školy, osvětové ústavy, dráhy, regulace řek, či vliv na úřadě. Často narážel na odpor radikálů, ale jeho politika přesto začala přinášet úspěchy. Podařilo se získávat stále více peněz pro české umění, dotace pro školy a vědu, rostl počet českých středních škol a docházelo k hospodářskému rozvoji českých zemí. Budovaly se lokální dráhy, na regulaci horního Labe a Vltavy bylo vyčleněno ze státních peněz 35 milionů korun. Významným úspěchem také Kramářovy politiky bylo prosazování českých úředníků do různých úřadů v monarchii. Kramářovi záleželo na „získávání politické moci k dosažení ...našich cílů.“ Na sjezdu národní strany svobodomyslné mimo jiné prohlásil, že „nejtěžší politika je politika kompromisu. Je tu zodpovědnost za ústupky, které nutno činiti, aby se něco vyzískalo.... Politika je boj, jen boj, stále snažení. Kdyby bylo možno rázem zbořit celý systém centralisační ... byli bychom prvními, kteří by dorazili co nás tolik desetiletí utlačuje. Poznali jsme však, že chybná politika centralismus posiluje.“⁷³ Kramář zároveň předložil vizi pro budoucnost a nastínil taktiku, že „budeme dobývat jednu posici za druhou, budeme dobývat politickou moc, abychom za těžké oběti, které státu přinášíme, dostali v kulturních a hospodářských věcech to, čeho potřebujeme k rozvoji a prospěchu českého národa ... chceme, abychom v centrálních úřadech ve Vídni i v zemích koruny české byli zastoupeni, jak to odpovídá naší početnosti. Chceme svůj úřední jazyk ve svých úřadech a žádáme, aby v nich vládl český duch chceme rozšíření samosprávy českého království. Žádáme patřičnou úpravu zemských financí...“⁷⁴ Kramář věděl, že toho lze dosáhnout pouze, pokud budou české strany postupovat jednotně. („Ve Vídni může být jen jednotná česká politika!“)⁷⁵ Heslo, které Kramář vytyčil, znělo „Dobývat ve Vídni politickou moc pozitivní činností politickou a ne bezplodným radikalismem.“⁷⁶ Tato Kramářova koncepce na sjezdu strany zvítězila. V řadě projevů, které Kramář pronášel, se k této koncepci vracel. 21. listopadu 1909 v projevu ke studentům zdůraznil, že „musíme dělat politiku možnou, dosažitelnou, odpovídající naší síle a síle druhých, odpovídající duchu českého národa, a jenom tím

můžeme dosíci toho, po čem všichni konečně toužíme....“⁷⁷ Na krajském sjezdu strany svobodomyšlné v Nymburce 19. ledna 1913 charakterizoval politiku volné ruky tak, že je „nutno dělati jen takovou politiku, která souží k prospěchu národa“⁷⁸

Karel Kramář navrhuje na funkci prezidenta T.G. Masaryka. Jeho návrh je jednomyslně přijat a následuje volby předsednictva Národního shromáždění. V projevu, který přednesl, se objevilo i poděkování zahraničním spojencům – Francii, Británii, Spojeným státům, Itálii a Rusku.

V roce 1896 byl Karel Kramář zvolen za člena rakouské delegace. Měl pro to všechny předpoklady. Díky svým zahraničním studiím a jazykové výbavě se dokázal poměrně dobře orientovat v zahraniční politice. Kramářovou vizí bylo federalizované Rakousko. Pochopitelně Rakousko nezávislé, chovající se jako suverénní stát. Z tohoto pohledu nemohl Kramářovi uniknout vzestup militaristického Německa; a to jak po stránce hospodářské, tak po stránce politické. Snahy mocného souseda expandovat dále na východ, což považoval sice za jev přirozený, zároveň však velmi nebezpečný nejen pro český národ, nýbrž i pro Rakousko a Evropu vůbec. Zvláště mu vadil stále větší vliv Německa na Rakousko, které „pod vlivem maďarské politiky, která byla již dávno ve službách Německa, veplulo....do vod německých, a když se mluvilo o Německu, mluvilo se eo ipso o Rakousku....“⁷⁹. Trnem v oku byl pak Kramářovi Trojspolek. Od roku 1896 soustavně brojil proti tomuto uskupení, kritizoval vládu, že rakouská zahraniční politika ztrácí svoji samostatnost a dostává se do vleku Německa. Ve svém projevu v rakouských delegacích ze 4. 12. 1899 zpochybnil přínos Trojspolku, „který má velké výhody, pohříchu ne pro nás, nýbrž především pro německou říši.“ a jako příklad úspěchu Berlína uvedl koncesi bagdadské dráhy.⁸⁰ K té se znovu vrátil v roce 1906. „Německo staví bagdadskou dráhu, která bude mítí přímo světový význam jako nejpřímější cesta ze střední Evropy k perskému zálivu a Indii, Německo neobyčejně umělou politikou domohlo se rozhodujícího vlivu v Turecku, německý obchod a průmysl a německé banky stále pevněji zakořeňují se v balkánských státech. A mezi Německem a tímto budoucím útočníkem německého vývozu leží Rakousko, a zejména naše království české. Ať se tedy v Německu sebe opravdověji a loyálněji odříkají všech velkoněmeckých aspirací, přece jen nelze odčinit fakt, že je z Německa na blízký Východ nejbliže a nejbezpečněji přes Rakousko, že Německo k této své východní hospodářské politice potřebuje přístav v Středozemním moři a že je logickým důsledkem bude-li se starati Německo o to, aby alespoň hospodářsky opanovalo tuto cestu ...“ To však

s sebou podle Kramáře přinášelo problém, neboť „takové hospodářské opanování ... má za následek i politický vliv ... Německo musí se starati o to, aby Rakousko bylo k němu v takovém poměru, by mohlo počítati s rakouskými drahami jako se svými a s Terstem jako se svým přístavem. Cestou k tomu je nejužší celní spojení – a důsledkem je politická odvislost slabšího na mocnějším.“⁸¹ Kramář v této své úvaze předložil argumenty, kterými se snažil dokázat, že je to Německo, kdo potřebuje Rakousko a nikoli naopak. Pakliže se však monarchie sváže „trojspolkem s německou politikou koloniální ... zbytečně na sebe bere všechna její nebezpečí.“⁸²

Na druhé straně je třeba podotknout, že Kramář přes veškeré své výhrady nepatřil k nejradikálnějším odpůrcům Trojspolku. Narozdíl od nich nepožadoval jeho rozbití; připouštěl existenci aliance, ve které by se Rakousko mělo snažit „býti hledaným a ... zbytečně [se] nedávalo ve vliv Německa.“⁸³ Pozice monarchie byla v Trojspolku skutečně slabá. Proč tomu tak bylo Kramář později vysvětlil tím, že „Německo ... bylo vůdčím a rozhodujícím nejen proto, že Rakousko bylo slabé, nýbrž také proto, že Itálie nebyla spojena s Rakouskem, nýbrž s Německem a jen přes Německo s Rakouskem.“⁸⁴ Itálie, která v té době úspěšná politicky i hospodářsky pronikala na Balkán, vnímala Německo jako svého přirozeného spojence, zejména proti Francii, jejíž intervence se obávala; naproti tomu Rakousko působilo jako pověstný červený hadr. Po negativních historických zkušenostech s habsburskou monarchií, zvláště pak po vojenských exekucích v letech 1848 – 49 dosáhla „nenávist většiny Italů vůči Rakušanům ... takového stupně, že působila jako výrazný stmelující prvek celého italského sjednocovacího hnutí. V nenávisti vůči Rakušanům rostla morální sebedůvěra a vlastenecké sebevědomí italského národa.“⁸⁵ Přestože v roce 1871 došlo ke sjednocení Itálie, stále zde bylo území označované nacionalisty jako Italia irredenta – neosvobozená Itálie - což se nevztahovalo nikam jinam než k Tyrolům a Istrii, které zůstaly součástí Rakouska-Uherska, a kde v té době žilo na 700 000 Italů.⁸⁶ Na nebezpečí Trojspolku se snažil Karel Kramář upozornit také v zahraničním tisku. Velkou pozornost vzbudily zejména dva články. První z nich vyšel roku 1899 v Revue de Paris pod názvem L'Avenir de l' Autriche a vzbudil nevoli německého tisku. Kramář zvláště pobouřil výrokem, že „trojspolek podobá se obehranému klavíru, který se trpí v salóně již jen z piety“⁸⁷. O osmnáct let později připomněl tento článek polsko-anglický novinář L.B. Namier, když na základě něho v týdeníku New Statement napsal o Kramářovi, že „viděl mnohem jasněji, než kterýkoli státník v Evropě nebezpečí ukryté ve spojení centrálních mocností a

v nové politice německého císařství. Patnáct let před vypuknutím nynější války předvídal program Mitteleuropu a linie Berlín-Bagdád.“⁸⁸

Podruhé dal Kramář o sobě vědět v roce 1902, kdy publikoval stať *Europe and The Bohemia Question* v anglickém časopise *National Review*. Tentokrát spojil kritiku Trojspolku a velkoněmecké politiky s českou otázkou ve snaze přilákat pozornost odvěkých rivalů Německa – Anglie a Francie. Věřil, že pokud se mu podaří získat sympatie těchto dvou zemí, snáze pak prosadí státoprávní požadavky českého národa, jehož hlavní částí programu, psal Kramář, tvoří „boj proti centralismu a germanizaci ...“ Zdůrazňuje, že „je nutno vybudovati mocnou přehradu rozpínavosti Německa i jeho pronikání na Východ. To činí česká politika.“ Protože „jestli Češi nebudou mít v Rakousku dosti vlivu, stane se Rakousko přívěskem Německa. Důsledky toho objeví se pro Anglii, až Německo začne uskutečňovat své plány a ocitne se v konfliktu s Anglií.“⁸⁹ Kramář se snažil vyvolat v anglické veřejnosti pocit ohrožení. Varoval před nebezpečím přicházejícím z Německa a přesvědčoval, že nezájmem o dění ve střední Evropě si Anglie podřezává pod sebou větev. A do toho pak podsouval českou otázku. Byl realista a věděl, že západní mocnosti nepůjdou do otevřeného boje proti Trojspolku, proto jedním dechem říkal, že „Češi nedoufají v cizí pomoc, nežádají, nechtějí ji...“, ale zároveň chtěl Kramář po neněmecké Evropě, aby projevila „porozumění pro osudově velký význam české otázky a aby národní boj český provázen byl ... sympatiemi ...“⁹⁰

Článek opět vyvolal ostrou reakci německého tisku, vzbudil jistou pozornost v zahraničí, ale to bylo vše. Navíc Trojspolková smlouva byla 28. června 1902 znovu prodloužena. Rakouská zahraniční politika zůstávala i nadále pod vlivem Německa, což monarchii nadále oslabovalo. Slabá pozice Rakouska-Uherska, jak již bylo řečeno, byla Kramářovi trnem v oku. Rozcházel se totiž s jeho koncepcí silného Rakouska, které bude schopné zajistit svým národům bezpečný rozvoj. Jakou cestou se podle Kramáře mělo Rakousko ubírat? Kramář nepovažoval za hlavní zrušení Trojspolku, nýbrž posílení pozice monarchie, nejen v tomto uskupení, ale i celkově v Evropě. Východiskem k tomu se mělo stát navázání užších přátelských styků s Francií a především pak s Ruskem. Proč právě s těmito dvěma mocnostmi? Francie, která se nikdy nesmířila se ztrátou části svého území po roce 1879, patřila mezi nejvýznamnější odpůrce Německa a jeho politiky v Evropě. V Rusku pak Kramář viděl ochránce slovanských zájmů, jakousi hráz proti germanismu. Ba co více, vnímal Rusko jako jakéhosi staršího slovanského bratra.

Předsednictvo Revolučního Národního shromáždění je zvoleno. Vzápětí je přednesen návrh zástupců politických stran – dr. M. Bely, dr. P. Šámala, F. Udržala, J. Slavička, J. Stivína a dr. J. Šrámka – na obsazení funkce předsedy vlády. Za pár okamžiků se potvrzuje to, co všichni očekávali – ministerským předsedou se stává dr. Karel Kramář.⁹¹ Prvním v dějinách samostatného státu. Na tomto místě je třeba připomenout, že Kramářova cesta před válkou rozhodně nesměřovala k samostatnosti českého národa. V jeho představách hrálo významnou roli při řešení postavení Čechů Rusko, země, kterou obdivoval a miloval. Ke svému pojetí nového uspořádání Evropy – zejména střední a východní, dospěl právě na základě svých pozorování mezinárodní situace.

Své první sympatie k slovanské východní velmoci projevil Karel Kramář v době svých gymnaziálních studií, kdy se účastnil manifestací na podporu Ruska v jeho boji proti Turecku. Na jaře 1890 coby dospělý muž vyrazil na několika měsíční cestu do Ruska, aby se seznámil s ruskými poměry. Mířil do Petrohradu, ale záhy hlavní město carského Ruska opustil a na počátku dubna přijel do Moskvy. Díky doporučujícím dopisům, které si přivezl z Prahy, pronikl do společnosti významných ruských básníků, umělců, učenců, národohospodářů, universitních profesorů, se kterými diskutoval a navazoval kontakty. Mimo to navštěvoval různé přednášky a setkal se i s některými politiky. Vrcholným zážitkem pro mladého Kramáře se stalo osobní setkání s hrabětem Tolstým 5. května v Jasné Poljaně. Během svého ruského pobytu poznal Kramář i ruský venkov, zajel také na Krym a napsal několik článků pro Čas. V září, plný zážitků, odjel přes Oděsu, Cařihrad a Sofii do Bělehradu, odtud přes Bukurešť a Vídeň do Semil.⁹² Rusko si Kramáře zcela podmanilo. Není divu, že o pár let později oprášil myšlenku slovanské vzájemnosti, která se pak táhla Celým Kramářovým životem. V létě 1900 pak navíc uzavřel sňatek s Naděždou Nikolajevnou Chludovou-Abrikosovou. Tímto sňatkem získal Karel Kramář „ódium velmožného pána“⁹³

Co pro Kramáře znamenala slovanská myšlenka? Jaké cíle s ní spojoval a jak byla přijímána v Čechách, monarchii či v zahraničí? Slovanská myšlenka nebyla v českých zemích úplně nová. Vyvíjela se od počátku 19. st., ovšem byla to spíše záležitost týkající se emocí bez hlubší znalosti slovanských zemí, nebrala v potaz zahraničně politické souvislosti a spíše se podobala romantickému snu než reálné politické koncepci. Kramář ji také zčásti stavěl na představě.⁹⁴

Po návratu z Ruska v roce 1890 publikoval Kramář řadu článků, v nichž se stále více objevovala myšlenka slovanské spolupráce, která „má mu být prostředkem jak vyrovnat ... německou ... převahu v Rakousku ...“⁹⁵ S touto svojí vizí, tj. vytvořit politický blok ze slovanských národů žijících v monarchii, který by byl přirozenou protiváhou německého politického vlivu, vstoupil do říšské rady. Zcela jistě si byl vědom, že dát dohromady tak rozdílné národy jako jsou Češi na jedné straně a Srbové na straně druhé nebude jednoduché, avšak prohlubováním hospodářských a kulturních vztahů, může dojít i k politickému sjednocení. Toto politické uskupení mělo podle Kramáře fungovat na principech rovnosti a vzájemného respektování národních odlišností a zájmů. Mělo-li se tedy podle Kramáře dosáhnout ve Vídni nějakého politického úspěchu, bylo třeba se snažit „o sjednocení Slovanů v Rakousku ... hledati sympatie u Slovanů za hranicemi.“⁹⁶

Ze zahraničních Slovanů měl na mysli především Rusy. Na svých cestách, které do Ruska podnikl, se pokoušel získat podporu pro tuto svou koncepci. Jednání o slovanské politice a vůbec o slovanství mu ale přinesla řadu zklamání. Jasného odmítnutí se mu dostalo ze strany liberálních kruhů a s představiteli tzv. starého slovanství, s panrusisty, se těžko domlouval. Po těchto neúspěšných pokusech se Karel Kramář soustředil především na oblast Rakouska-Uherska a snažil se získat slovanské zástupce v říšské radě pro společný postup. V roce 1893 dokonce vznikla dočasná koalice složená z chorvatských, slovinských, mladočeských i staročeských poslanců, která se postavila proti vládní většině. Konkrétních úspěchů, které by měly nějaký širší význam však dosaženo nebylo.⁹⁷

Dalším problémem, který se postavil do cesty Kramářovým představám o slovanské politice, byl vztah Rakouska k Srbsku. Jednalo se o oblast, kde se střetávaly mocenské zájmy Německa, Ruska, a ani Rakousko nechtělo zůstat pozadu. Kramář odsuzoval politiku monarchie vůči Srbsku, na druhé straně rozhodně nebyl proti rakouské expanzi na Balkán. Avšak tato politika měla být prováděna citlivě a expanze by měla probíhat vyloženě v hospodářské oblasti. Sám Kramář zastával názor, že „lépe získati si vděčnost Srbska moudrými ústupky hlavně v otázce přístupu k Adriatickému moři, než je odpuzovati. Srbsko bude daleko spolehlivějším a hodnotnějším spojencem než Itálie“⁹⁸. Posílení Srbska pak pro Kramáře znamenalo posílení slovanského živlu na Balkáně a zároveň Slovanů v Rakousku. Přesto se nevzdával naděje a záměru, který se týkal sblížování Rakouska-Uherska s Ruskem. Určitá naplnění této představy se naskytl v roce 1897, kdy byla uzavřena dohoda

mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem. Ta byla postavena na čtyřech základních principech, tj. dokud to bude možné zachovat status quo na Balkáně, dále pak nezasahovat do vnitřních záležitostí tamějších států, vzájemně spolupracovat na Balkánském poloostrově a odradit tak možné snahy těchto států znepřátelit obě velmoci, a konečně čtvrtým bodem byl závazek, že v případě neudržitelnosti situace na Balkáně bude Rusko jednat pouze s habsburskou monarchií a výslednou dohodu pak společně prosadí u ostatních velmocí.⁹⁹

Tato dohoda byla jistým úspěchem, jenž však zdaleka nedosahoval významu, který mu Kramář připisoval. Rovněž přeceňoval ministra zahraničních věcí Goluchowského, který byl ve skutečnosti přesvědčen, že základem zahraniční politiky Rakouska-Uherska je Trojspolek.¹⁰⁰ Hrabě Goluchowski rozhodně nebyl přívržencem Ruska a tuto dohodu považoval spíše za prostředek, jak uklidnit situaci. Jakýkoliv vliv, který by Rusko získalo v Cařihradě považoval za nežádoucí, „neboť pak by se balkánské státy... ihned seskupily kolem tohoto nového centra.“ Posilování Ruska považoval za nebezpečné také z vnitřního hlediska. Úspěch Ruska totiž může ovlivnit „rakouské Slovanů, kteří ... v Rusku vidí ochránce svých politických cílů“.¹⁰¹ Obecné vnímání Ruska ze strany Rakouska-Uherska, ale i evropských kruhů, vystihl baron Zwiedineck, který ve stejném roce referoval hraběti Goluchowskému, že Rusko „usiluje o světovládu“, že „se snaží vládnout všem Slovanům, tedy i Slovanům v monarchii.“¹⁰² Obava ze stále rostoucího vlivu Ruska byla i hlavním důvodem, proč Kramářovy články v *Revue de Paris* a *National Review* nenašly širší odezvu v politických kruzích v západní Evropě. Strach z panslavismu a přílišného posílení Ruska zabraňoval západním velmocem podpořit slovanskou reprezentaci proti Němcům v Rakousku. V podstatě se cítily ohroženy ve svých hospodářských a mocenských zájmech.¹⁰³ Proto také přivítaly válku Ruska s Japonskem, ve které spatřovaly jednak jeho oslabení, a jednak to pro ně znamenalo, že se mocenské zájmy Ruska orientují jinam než na Evropu. Není proto divu, že v této válce, ve které Kramář viděl boj proti „žlutému nebezpečí“, sympatizoval s Ruskem i císař František Josef. Porážku Ruska pak Evropa přijala takřka se škodolibou radostí.¹⁰⁴ Krátce po skončení rusko-japonské války, ze které Rusko vyšlo vnitřně hospodářsky oslabeno, vypukla první ruská revoluce. Karel Kramář v podstatě přivítal pád ruského absolutismu, který mimo jiné ve své řeči z roku 1912 označil za „umrtvující“, který „nedal se vyvinouti žádné individualitě, který všechno tlačil, který měl každou samostatnou myšlenku za zločin proti státní myšlence, který

nedal vzniknouti žádné velké uchvacující idej, leč zoufalému nihilismu a který zmrtnil Rusko..." tak, že nebylo schopno vojensky obstát proti Japonsku.¹⁰⁵ Příklon Karla Kramáře k reformistům není překvapující. Karel Kramář spatřoval v reformách pokles vlivu ruského Synodu pravoslavné církve a zároveň ruské byrokracie, která se netajila svými sympatiemi k německému dvoru. Od nové ruské vlády si navíc sliboval vyřešení rusko-polského problému, který byl překážkou v jeho slovanské politice.¹⁰⁶ Tyto jeho postoje se také odrazily v jeho projevech, kdy prohlásil, že „zavedením národního zastupitelství v Rusku, uvolněním, které se dojísta dostane Polákům, otevírají se docela nové světlejší perspektivy v otázce slovanské ...vůdčí úlohu hrátí bude ve Slovanstvu Rusko a nikdo jiný ... jedině s ruskou politikou musí se pro budoucno počítati.“¹⁰⁷ Kramář si ovšem byl vědom, že bude trvat řadu let, než se Rusko vzchopí, neboť „...samo musí se napřed ze základu přestrojiti. Mužik se musíkulturou přeroditi. V tom je ruský kulturní a hospodářský – a tedy politický problém...ale...sílití bude očividně.....už fakt, že bude Rusko slovanštější, bude pro nás, ostatní Slovany, míti veliký význam, - jako mělo pro naše Němce sesílení Německa po Sedanu. Ale to bude asi všecko, co v dozírné budoucnosti Rusko pro Slovany bude moci vykonati.“¹⁰⁸ Kramářovi naděje nebyly plané. Díky novým poměrům v Rusku došlo k oživení všeslovanského hnutí a objevil se i zvýšený zájem o jiné slovanské národy. Také se pomalu začaly ozývat hlasy, které volaly po urovnání vztahů s Poláky. O ideu slovanské spolupráce se začínaly zajímat i politické kruhy, které po porážce Ruska obracely svoji pozornost k Balkánu, k Černému moři a do oblasti Blízkého východu, a chtěly ji využít pro své cíle. Také Kramářova myšlenka o sblížení Rakouska-Uherska s Ruskem nebyla v některých ruských kruzích zcela opomíjena, tvář v tvář německé rozpínavosti. Rakousko-ruské vztahy se skutečně zlepšily a pro Karla Kramáře tak mohla nastat další etapa v rozvoji slovanské spolupráce.¹⁰⁹

Ve vnitřní politice však narážel na řadu neúspěchů. Ve volbách v roce 1907 jeho strana prohrála a Kramářova pozice tak byla oslabena. S neúspěchem se také setkala snaha sjednotit všechny slovanské poslance a prosadit Slovana na předsedu sněmovny. Nepřekonatelnou překážkou se zde stal problém polsko-ukrajinských vztahů. Nehledě na to, že v nové Říšské radě zasedlo pouze 256 Slovanů a nadpoloviční většinu v 516 místním parlamentu nezískali.¹¹⁰ Za této situace se Kramář snažil upevnit svoji slábnoucí pozici zvýšenou aktivitou v oblasti slovanské spolupráce. 27. listopadu 1907 se konala porada slovanských poslanců v Říšské radě,

které se účastnil i Karel Kramář. Objevila se zde myšlenka sestavení nového slovanského programu a myšlenka uspořádání slovanského sjezdu. Ve svém projevu Kramář zdůraznil, že je třeba „roztrhnouti všecka pouta se starým oficiálním Slovanstvem a jeho Uvarovskou trojicí: samoděržavým, pravoslavným a národností“, a dodal, že nová slovanská politika se musí „držeti nové trojice demokratické, totiž svobody, rovnosti a bratrství a hledati v Rusku ty, kteří by chtěli toto nové, svobodné slovanství“. Výsledkem této schůze bylo pověření pro dr. Kramáře a dva další poslance Hribara a Glebovickeho, aby odjeli do Petrohradu, kde se měli přesvědčit „je-li půda připravena a poměry zralé“ a „je-li porozumění pro takové nové slovanství“.¹¹¹ Jinými slovy, Kramářova vize odsunula panrusismus do pozadí a zdůrazňovala, že slovanství by nemělo býti analogií ke germánství a vytyčovat jakékoli útočné cíle, naopak mělo by být zárukou míru v Evropě. Slovanská politika by pak neměla být ani rakouská ani ruská, nýbrž skutečně slovanská, a neměla by překážet růstu národní identity a sebevědomí, ale naopak dát prostor kulturnímu a hospodářskému rozvoji jednotlivých národů.¹¹² V květnu 1908 odjel Karel Kramář na pozvání klubu veřejných činitelů do Petrohradu, aby sondoval situaci. Zásadní věcí, kterou bylo nutné vyřešit, byl problém rusko-polských vztahů. Vyřešení této otázky by také znamenalo změnu postoje rakouských Poláků k myšlence slovanské vzájemnosti. Poláci totiž byli podle Kramáře nejsvobodnější právě v Rakousku. Tam „...měli naprostou svobodu, tam nebyly kladeny nijaké překážky jejich národnímu rozvoji. ...kdyby byla dána možnost Polákům, aby žili národně svobodně v Rusku,... nemusili ... viděti jediné útočiště v Rakousku ... dělali by politiku slovanskou ... tím dostali bychom v Rakousku pevnou většinu slovanskou ...“¹¹³. Na konferenci v Petrohradě skutečně došlo k jistému průlomů v rusko-polských vztazích. Mluvčí Poláků Roman Dmowski projevil ochotu k dohodě stejně jako ruští zástupci Krasovskij za Okt’abristy, profesor Miljukov za Kadety a profesor Kovalesski za Nacionalistickou stranu. Po tomto setkání zavládlo nadšení, zejména Karel Kramář hýřil až přehnaným optimismem. Problémem však zůstával fakt, že při těchto jednáních se hovořilo pouze o obecných věcech avšak žádná konkrétní dohoda, která by zlepšila postavení Poláků v Rusku nepadla. Navíc jednání se neúčastnili představitelé vlády či jejich zmocněnci a ruští vyjednavací neměli žádné vládní výkonné pravomoci. Sama ruská vláda se držela spíše v pozadí a vyčkávala. Jak již bylo řečeno, vnímala slovanskou politiku jako něco, čeho by šlo využít v zahraniční politice. Její postoj k Polákům se vůbec nezměnil, dokonce se v tisku objevili

pochybnosti o příslušnosti Poláků ke Slovanům s tím, že „jsou to slovansky mluvící cizinci“¹¹⁴. Přes veškerou nedůvěru ruských vládních představitelů se Karlu Kramářovi podařilo setkat se s některými z nich, zvláště ministerský předseda Stolypin na něj udělal velký dojem, dále pak se setkal s Izvolským a Kokovcovem. Stolypin povolil Karlu Kramářovi a jeho druhům, aby se domů vrátili přes Varšavu, kde proběhla další jednání s polskými představiteli o kulturní a hospodářské spolupráci. Kromě jednání o rusko-polských vztazích bylo na petrohradské konferenci dohodnuto několik základních bodů. Všichni zástupci se shodli na uspořádání Všeslovanské výstavy v Moskvě v roce 1911, dále na zřízení všeslovanské banky, zajištění lepších styků mezi knihkupci slovanských národů, mělo dojít k rozšíření sokolské organizace, zejména v Rusku, a vzniku federace slovanských lidových vzdělávacích spolků. V neposlední řadě bylo dohodnuto, že bude do Prahy svolán na červenec slovanský sjezd.¹¹⁵ Přípravou sjezdu byl pověřen slovanský výbor. Po úmrtí doktora Josefa Herolda se jeho předsedou stal Karel Kramář. Ve dnech 12.-18. července 1908 se pak v Praze skutečně sešel první přípravný slovanský sjezd. Úvodní řeč pronesl Karel Kramář, který sjezdu předsedal. Účastníky sjezdu ve svém úvodu přivítal v Praze, „v této nezdolné baště Slovanstva na západě“, a následně představil hlavní myšlenky, které vedly k uspořádání sjezdu. Vyzval delegáty k jednotě, neboť „osud jednoho slovanského národa nedá se odloučiti od druhého, ... oslabením jednoho otvírá se společnému nepříteli cesta k druhému. ...proti postupu kulturně a hospodářsky silných dá se čeliti jen a jedinež kulturním a hospodářským posílením každého národa slovanského ...“ V další části projevu pak stanovil programové zásady, když zdůraznil, že „rovnost všech národů slovanských, svoboda každého z nich, rozvoj kulturní a hospodářský a opravdové bratrství ... jsou nyní vedoucí ideou ...“, máje na mysli problém rusko-polský, „že jen přiznáním práva na svobodný rozvoj kulturní a národní každému národu slovanskému lze rozhrěšiti ony spory mezi jednotlivými národy slovanskými. ...slovanští národové [jsou] jedním velkým organismem, jehož životnost jest ohrožena, když zaschne jedna nebo druhá větev jeho, že utrpí Rus, když v boji s germanismem podlehne Polák, že by utrpěli Poláci i Rusi, kdybychom my Čechové nedovedli vyplniti historických úkolů přední stráže slovanské, že my trpíme všichni, oslábne-li veliká, mocná Rus.“ V závěru svého projevu Kramář zdůraznil ušlechtilé poslání Slovanstva: „my světu neseme mír a lásku, my nechceme káceti trůny,

rozbíjeti říše a státy, ne, my chceme cítiti jen s jedním velkým celkem spjatým společnými kulturními zájmy ...“¹¹⁶

Projev vskutku emotivní. Je vidět, že Kramář si dal velmi záležet a velmi se snažil, aby přípravný slovanský sjezd byl korunován úspěchem. Rovněž se mu snažil svým projevem dodat aureolu výjimečnosti a důležitosti. Chtěl vytvořit podobnou atmosféru, jaká panovala na slovanském sjezdu v roce 1848, kdy se sjednotily všechny složky veřejného života. Tentokrát však slovanský sjezd širokou podporu veřejnosti nezískal. Sociální demokraté se ho neúčastnili vůbec a Masaryk se od sjezdu vysloveně distancoval. Další nepříliš pozitivní skutečností byl fakt, že v ruské delegaci nebyl nikdo z oficiálních reprezentantů státu, ale jednalo se především o představitele opozice. Jednání sjezdu nepřineslo žádný hmatatelný výsledek. Podepsaly se na tom i rozpory mezi účastníky. Každý z nich měl o slovanské spolupráci jiné představy, které odrážely zájmy toho či onoho národa. Rusové spočívali na panslavistických pozicích, Poláci měli na mysli především své vlastní osvobození, Srbové a Bulhaři kladli důraz na národní sjednocení, a Češi viděli ve slovanské politice primárně podporu pro svůj austroslavismus. Rovněž otázky hospodářské spolupráce nebyly vyřešeny a jednání o zřízení všeslovanské banky, kterou prosazoval Jaroslav Preiss, zkrachovala.¹¹⁷ Na druhé straně je nutné přiznat, že sjezd dával naději na možnost další spolupráce mezi slovanskými národy. Kramář tento okamžik označil za jednu z nejkrásnějších vzpomínek svého života, neboť „zde si před tvářící celého Slovanstva podali ruku Rusové s Poláky, Bulhaři se Srby a zde bylo slaveno tak upřímné slovanské sbatržení, že nikdo dřív o něčem takovém ani ve snu nemohl pomyslet. A bylo možno doufat, že bude trvalé a stále bude prohlubováno... bohužel ... na jarní květy brzo napadl mráz.“¹¹⁸ To, co ukončilo nadějnou slovanskou spolupráci byla anexe Bosny a Hercegoviny oznámená 6. října 1908. Tento krok pochopitelně vyvolal odpor v Srbsku. Daleko horší byla ta skutečnost, že anexe byla schválena Říšskou radou, a to i hlasy slovanských poslanců včetně Karla Kramáře, na jehož hlavu se vzápětí snesla vlna kritiky nejen ze strany Srbska, ale ozvaly se i nesouhlasné hlasy z Ruska. Řada z nich obviňovala Kramáře dokonce ze zrady. Karel Kramář se za této situace snažil své postoje vysvětlit a za hlavního viníka označil tehdejšího ministra zahraničních věcí Rakouska, barona Aehrenthala.¹¹⁹ Tohoto politika pokládal Kramář za člověka nakloněného rusko-rakouskému sblížení. Kramář ho dokonce informoval o své cestě do Ruska na jaře 1908 a sondoval jeho názory právě na rakousko-ruské sblížení. Aehrenthal byl tomuto

kroku v zásadě nakloněn, ale jeho představy byly naprosto odlišné do těch Kramářových. Stejně jako ruská vláda zvažoval možnost využít slovanské myšlenky ve vlastní prospěch a to zejména, co se týkalo politiky na Balkáně. Spojení s Ruskem mohlo být výhodné, pakliže by se mu podařilo Rusko přesvědčit, že silné Rakousko je pro ně lepší než Srbsko. Tím by si v podstatě zajistil volné ruce na Balkáně a nic by nebránilo uskutečnění Aehrenthalovy vize o rozšíření říše. V realizaci slovanské myšlenky také spatřoval prostředek proti vzrůstajícímu úsilí podmaněných národů o autonomní národní rozvoj. Vstřícnost rakouského ministra zahraničí byla ovlivněna také tím, že si byl vědom oslabené pozice Ruska a chtěl proto jednat rychle.¹²⁰ Své chování a postoje po anexi Kramář dodatečně vysvětloval: „přijel jsem do Vídně ... spěchal jsem ... k bar. Aehrenthalovi a velmi rozčileně jsem se ho ptal ... co tomu řekne Rusko [narážel tak na ustanovení rusko-rakouské smlouvy, že záležitosti na Balkáně budou obě velmoci řešit společně po vzájemné dohodě]. Aehrenthal mi ... řekl ... že Rusko jest úplně srozuměno. ...domníval jsem se, že je to ... vsrozumění s Ruskem a následkem toho jsem plaidoval ve shromáždění slovanských delegátů proto, abychom pro anexi hlasovali.“¹²¹ V květnu roku 1909 svolal Kramář poradu slovanského výboru do Petrohradu. Tentokrát jednání neprobíhala tak hladce jako před rokem. Karel Kramář se stal terčem útoků ze strany Srbů i Rusů a byl obviňován ze zrady slovanské myšlenky. „Petrohrad byl proti mně. V Nov. Vremeni psali, že jsem Austriák ... Srbové byli úžasně proti mně a vystoupili proti mně ostře a otevřeně v Moskvě. Hájl jsme se a uhájil jsem se, ale viděl jsem jak rozpor náš jde hluboko“ , charakterizoval Kramář po letech atmosféru petrohradských jednání.¹²² Podle svých slov se teprve zde, na základě rozhovoru s Izvolským, dozvěděl, že anexe Bosny a Hercegoviny byla jednostranným krokem ze strany Rakouska, a Rusko bylo de facto postaveno před hotovou věc. Podle Kramáře veškerá vina ležela na ministru Aehrenthalovi, který porušil své slovo. Kramář z toho, jak sám uvádí, vyvodil důsledky: „všecky styky jsem s Aehrenthalem přerušil a už jsem s ním nemluvil do jeho smrti.“¹²³ Přes veškeré problémy se nakonec podařilo situaci ustát, i když opět nebylo dohodnuto nic konkrétního. To ovšem nezabránilo Kramářovi, aby neprojevil přemíru nadšení.

Další porada v Petrohradě konaná v únoru 1910 se však už nesla ve znamení výrazného zhoršení rusko-polských vztahů. Ruská vláda se totiž rozhodla, že vyjme lubelskou a siedleckou gubernii ze správního svazku polského království. Poláci tento akt označili za čtvrté dělení, a jak napsal Karel Kramář ve svém dopise, „nastaly

kritické chvíle“.¹²⁴ Jediný hmatatelný výsledek, kterého bylo dosaženo, byla dohoda svolat druhý slovanský sjezd, tentokrát do Sofie. Tento sjezd však pouze potvrdil, že myšlenka novoslovanství ztrácí dech. Z Ruska se dostavili pouze slavjanofilové, Poláci, stejně jako Ukrajinci, Bělorusové a část slovenské a chorvatské reprezentace nepřijeli vůbec. Z českých zástupců se sjezdu účastnili pouze Mladočeši, státoprávní pokrokaři a národní socialisté.¹²⁵

Karel Kramář byl zvolen čestným předsedou sjezdu a stejně jako v Praze pronesl zahajovací projev, ve kterém znovu vyzdvihl ideje novoslovanství. Vyjádřil také lítost nad neúčastí Poláků: „Poláci mohou býti ubezpečeni, že mezi účastníky sjezdu dojdou úplné sympatie pro svoje oprávněné stížnosti, neboť zásadou novoslovanství je: Není Slovan, kdo Slovany utiskuje!“¹²⁶ Je patrné, že se tímto snažil získat Poláky, že se pokoušel urovnat zjitřené rusko-polské vztahy, zvláště po únorových událostech, že prosazoval, aby rusko-polský výbor pokračoval v činnosti, avšak bez velkého úspěchu. Ani v otázkách kulturních a hospodářských nebylo dosaženo pokroku. Sofijský sjezd se tak omezil především na řešení balkánských problémů. Za jediný hmatatelný úspěch sofijského sjezdu tak můžeme považovat srbsko-bulharské sbližení, které vyústilo v srbsko-bulharsko-černohorskou dohodu proti Turecku.¹²⁷

Kramářova novoslovanská akce skončila neúspěchem. Jaké byly příčiny? Jeho plán se ukázal jako nerealistický. Nebral v úvahu specifika jednotlivých slovanských národů a jejich vztah k novoslovanské myšlence vůbec. Na Balkáně vzbudila pouze malý zájem. Bulharsko projevovalo sympatie vůči Rusku, naopak k západním Slovanům zachovávalo rezervovaný přístup. Relativní zájem projevilo Srbsko, avšak spíše z toho důvodu, že spoléhalo na pomoc Ruska proti Rakousku-Uhersku. Rusové a Poláci přes vzájemné rozpory odmítali jiné slovanské národy, zvláště Ukrajince a Bělorusy, kteří tak bojkotovali jakoukoli slovanskou spolupráci. Největší sympatie novoslovanská myšlenka zřejmě vyvolala v Čechách.¹²⁸

Ale i Kramářovo novoslovanství bylo do jisté míry taktickým nástrojem k prosazení českých zájmů uvnitř Rakouska. Svědčí o tom i to, že podle svého původního záměru měla být koalice slovanských národů žijících v Rakousku bez Poláků, ve kterých spatřoval silnou a politickou konkurenci.¹²⁹

A jak se na neúspěch novoslovanské spolupráce díval Karel Kramář? Své stanovisko vyjádřil v plénu rakouské delegace v roce 1910: „to, co nastalo anexí, byla katastrofa mojí životní politiky. Chtěl jsem vše učiniti, co jest v mých slabých silách, abych spolupomáhal, aby můj národ se stal šťastným a velikým ve volném, mocném

a všemi váženém Rakousku. Dnes je té mé politice konec. Berlín bude dělati rakouskou politiku, nikoliv my. A nepřítelství Berlína proti západním mocnostem uzavírá nám cestu do Francie a Anglie.“¹³⁰ V tomto projevu je patrné Kramářovo zklamání. Dohoda s Ruskem nebyla možná a díky anexí posílenému vztahu mezi Rakouskem a Německem byla naděje na spolupráci se západními zeměmi mizivá. Karlu Kramářovi se novoslovanstvím nepodařilo ani upevnit svoji vlastní pozici, která i nadále slábla. Nutno však podotknout, že se Karel Kramář myšlenky slovanské spolupráce nikdy nevzdal a v následujících letech ji vehementně prosazoval, i když opět pod zorným úhlem českých zájmů. To se projevilo ve chvíli, kdy se objevily snahy o revizi územního uspořádání Rakouska-Uherska, kdy Jihoslované chtěli vyřešit své postavení v říši trialismem, což podle Kramáře „...za žádnou cenu nesmíme dopustiti...“¹³¹. Byl si dobře vědom, že by uskutečněním tohoto plánu by se oslabily české pozice. Nadále pro něj platilo, že „napřed Čech a pak Slovan“.¹³² Slovanská spolupráce vůbec znamenala pro Kramáře především spolupráci s Ruskem, proto také zůstal značně rezervovaný k Slovanské jednotě v rakouském parlamentu, která se vytvořila v roce 1909. Toto uskupení slovanských poslanců setrvalo na prorakouských pozicích a vůbec nebylo nakloněno rakousko-uhersko-ruské dohodě. V neposlední řadě sehrál svou roli v Kramářově postoji také fakt, že celá tato aktivita šla takříkajíc mimo něj a jeho vliv zde byl minimální. Avšak přesto, že se Kramářovy vztahy se Srbskem po anexi zhoršily, nepřestával v delegacích vystupovat na podporu balkánských států. Zasazoval se především o pomalé a nenásilné hospodářské připoutávání Srbska k monarchii, a domníval se, že by tím mohl být posílen slovanský vliv v Rakousku.¹³³ Kramářův proslovanský postoj se projevil i po vypuknutí první balkánské války. Houževnatě vystupoval v delegacích na podporu balkánských Slovanů proti Turecku a stále více začínal varovat před rozsáhlejším konfliktem. Znal dobře srbskou touhu po sjednocení a po možnosti mít vlastní přístav v Jaderském moři a velmi se obával zásahů ze strany monarchie v této oblasti. 15. října 1912 v delegacích prohlásil, že „balkánským státům musí býti ponechána volnost, aby si své záležitosti samy upravily.“¹³⁴ Ve své řeči rovněž vyjádřil obavy z rakouské politiky na Balkáně, k níž zaujímal odmítavé stanovisko: „může-li z požáru na Balkáně vzniknouti světový požár, rakouští národové nesmějí býti vedeni na jatky pro zájmy, které nejsou správné. Varuji Rakousko, aby nepodnikalo všech nemožných kroků. Velkosrbské sny jsou nebezpečny jen tenkrát, nenechá-li Rakousko srbský národ žíti.“¹³⁵

Ve stejném duchu hovořil i 28. října 1912 ve vinohradském Národním domě. Stejně jako v jeho projevu v delegacích, i zde se objevilo jasné varování před možným válečným nebezpečím, jehož příčinu viděl v německé expanzivní politice, a ujišťoval, že „my budeme se do krve brániti tomu, aby Rakousko šlo na Balkán jako nějaký předvoj germanisace. Kdyby v Rakousku zvítězily německé myšlenky a Rakousko šlo na Balkán, stává se z otázky pouze turecké otázka světová, otázka velkého panství Germánstva a pak nezůstane doma ani jeden stát a z toho malého bojiště na Balkáně stane se evropské bojiště všech národů a následkem toho bude katastrofa pro všechny a může býti hrobem tak mnohých států, které si myslí, že jsou dnes nepřemožitelný a pevný“, a zdůraznil, že „...[Rakousko] ...na Balkáně ... nemá žádné jiné úkoly než hospodářské.“¹³⁶ Kramář opíral tato tvrzení o svoji znalost mezinárodních poměrů. Byl si vědom toho, že Německu nebude donekonečna tolerována jeho expanzivní politika. Věděl, že jakýkoli německý zásah do konfliktu na Balkáně se stane záminkou pro Francii, která od roku 1871 prahla po pomstě, Anglii, jejíž zájmy na Blízkém východě se začínaly stále více křížovat se zájmy německými, a pochopitelně zde bylo také Rusko, které se svého vlivu v této oblasti rozhodně nemínilo vzdát. Německo bylo v tomto okamžiku v Evropě osamoceno, s výjimkou spojení s Rakouskem, které svou angažovaností po boku Německa může ohrozit svoji vlastní existenci, a toho se Kramář bál. Rozhodně nevěřil ani v pevnost spojení s Itálií, která se netajila již zmíněnou averzí k Rakousku-Uhersku a představou na ovládnutí oblasti kolem Jaderského moře, čímž by se dostala do střetu se srbskými zájmy. Kramář vystoupil k této problematice v delegacích 7.listopadu 1912. Znal dobře snahu Vídně zmařit srbské plány a proto se ji snažil přesvědčit, že to není Srbsko, z jehož strany hrozí monarchii nebezpečí, nýbrž Itálie. Snažil se to ukázat také v otázce sporného albánského území. „Pokud se Albanie týče, jsou dvě možnosti: buď učiniti z ní samostatný stát s takzvaným albánským knížetem, nebo rozdělití Albanii mezi Srby, Černou Horu a Rakousko. Bude-li provedeno prvé, zůstane Albanie vždy zápalnou hmotou pro evropský mír. V zájmu světového míru tedy osamostatnění Albanie není. Náš životní zájem je volnost Jaderského moře ne vůči Srbům, nýbrž vůči Italům!“¹³⁷

Tato slova byla pozitivně přijata srbskou i bulharskou stranou, avšak rakousko-uherská zahraniční politika se přiklonila k myšlence vytvořit samostatný albánský stát, který ovšem byl ve skutečnosti hospodářsky závislý na Rakousku a Itálii. Díky tomuto kroku se podařilo znemožnit Srbsku přístup k moři. Za této situace odjel Karel

Kramář po domluvě s ministerským předsedou Stürgkhem a ministrem zahraničních věcí Berchtoldem na Balkán, aby se zapojil do jednání, která měla snížit napětí. Sám na to vzpomínal tak, že „sjednal jsem cestu s generálním konsulem ruským v Pešti ... a pod cizím jménem Novák jel jsem do Bělehradu. Tam čekal na mne úředník zahraničních záležitostí, který mne pak dovedl na konferenci s Pašicem ... a mluvili jsme, otevřeně jako Slované, 3-4 hodiny ...“, srbští představitelé vyjádřili ochotu ustoupit Rakousku v některých obchodních záležitostech, „ale prohlásili se vši rozhodností, že od svého požadavku, aby měli svůj přístav na Adriatickém moři a volnou cestu k němu svým územím, za žádnou cenu nemohou ustoupiti.“¹³⁸ S tímto pak Kramář odjel zpátky a s výsledky seznámil ministra zahraničních věcí. Sám ho charakterizoval jako člověka, který byl „slabý, gentleman, ale jen nástroj druhých ...“, a který mu, podle Kramáře, na závěr jejich rozmluvy řekl: „jděte, pane doktore, a přesvědčte moje sekční šéfy!“ (tamtéž) Tento Kramářův pohled na situaci byl více méně nadnesený, neboť jednání nebyla vůbec úspěšná. Jeho pozice i nadále slábla a to nejen v monarchii, ale i v zahraničí, které se na něj dívalo více méně podezřívě. Rusové vyčítali Kramářovi umírněné vystupování vůči Polsku, Srbsko naopak nezapomínalo Kramářův postoj k anexi, a ve Vídni mu nechtěli zapomenout jeho novoslovanskou politiku.¹³⁹

Po vytvoření Albánie začalo Srbsko hledat jinou cestu k moři. Jeho pozornost se tentokrát soustředila k Makedonii, přes kterou vedla cesta k Egejskému moři. Tento plán však bohužel křížil zájmy Bulharska, což vedlo k tzv. 2. balkánské válce, právě mezi Srbskem a Bulharskem, neboť „nedovedli se shodnouti o hranicích k Makedonii.“¹⁴⁰ Pro Kramáře byla tato válka těžkou ranou. Jeho vize silného slovanského Balkánu se zhroutila. Stále více si uvědomoval, že rozsáhlejší konflikt je neodvratný. Jeho obavy navíc umocňoval fakt, že Rusko nebylo na válku připraveno a potřebovalo na svoji přípravu 10, minimálně však 8 let, což podle Kramářových slov byla informace, kterou mu sdělil sám ruský ministerský předseda Stolypin. Na tajné schůzi zahraničního výboru rakouské delegace, která se uskutečnila na jaře 1914 se pokusil přesvědčit rakouské politiky, aby nestupňovali napětí mezi monarchií a Srbskem, avšak marně.¹⁴¹

Přesto ani potom se Kramář nevzdal. Jeho proruské nadšení se zvolna měnilo v posedlost. V květnu 1914 přišel s naprosto šokujícím návrhem na vytvoření slovanské říše. V čele tohoto uskupení mělo stát carské Rusko. Administrativně by se pak říše skládala z jednotlivých carství, které by měly společného panovníka,

společné zákonodárství ve formě říšské rady a říšské dumy, kde ovšem podle Kramářova vypracovaného národnostního klíče by Rusové měli jasnou převahu. Dále měla být společná zahraniční politika, armáda s ruštinou jako velicím jazykem a celní režim. V tomto svém návrhu Kramář však vůbec nevzal v potaz národnostní představy například Ukrajinců, Bělorusů, Slováků, Slovinců či Chorvatů. Tyto národy měly být zařazeny do jednotlivých carství (ruského, českého či srbského). Takovýto písemný návrh předal Kramář Svatkovskému, který jej 16. června 1914 doručil ministru Sazonovovi.¹⁴²

Karel Kramář stojí před Národním shromážděním a děkuje za důvěru. Vůdce mladočechů v čele vlády, druhý nejvlivnější muž ve státě. Na první pohled to vypadá překvapivě, neboť kdybychom měli vybírat pouze podle přísného stranického klíče, na jeho místě by stál nyní agrárník či sociální demokrat. Poněvadž nikoli mladočeská, ale agrární a sociálně demokratická strana byly a jsou mnohem silnější než Kramářova strana svobodomyslná. Už to, že byl před několika měsíci zvolen předsedou obnoveného Národního výboru předznamenalo jeho dnešní volbu. Přestože byli mladočeši po roce 1907 na základě výsledků voleb odsunuti do pozadí, Kramářova pozice zůstávala i nadále silná. Renomé získané působením v Říšské radě, v parlamentních delegacích, publikační činností, dopisováním nejen do českého, ale i zahraničního tisku, čímž se dostal do povědomí části zahraniční veřejnosti, však nebylo jediným důvodem, který by vynesl Kramáře do premiérského křesla.

Druhou rovinou, která ovlivnila jeho zvolení, se stalo období 1914 – 1918, neboť vypuknuvší válka dala vyniknout řadě charakterů, naopak mnohé politiky nenávratně odsunula na smetiště dějin. Válečné události nasadily Karlu Kramářovi aureolu hrdiny – toho, který stál neochvějně po boku svého národa a byl připraven za něj i zemřít.

Válečná situace přivedla české politiky do těžké pozice. Dříve nebo později byli nuceni veřejně se vyjádřit. Nejen jich, ale i obyvatelstva se zmocňovaly obavy co bude dál, co se stane s Čechy? Za těchto okolností bylo nutno hledat způsob jak se k válce postavit. Zůstat v pasivitě a doufat v její brzký konec? Nebo ji spíš využít pro své politické cíle? Ale jakou zvolit taktiku? Pokračovat v pozitivní politice a podpořit Rakousko v jeho válečném tažení a možná si tím vytvořit lepší podmínky pro prosazení svých státoprávních požadavků? Doufat, že po skončení války habsburský trůn ocení českou pomoc a bude vstřícnější vůči potřebám českého národa? Ale co když to po válce bude ještě horší? Bude se opakovat situace, která nastala po

napoleonských válkách, po roce 1848 i 1866, kdy Vídeň jaksi „zapomněla“ na prorakouský postoj Čechů během těchto krizí a nedopřála sluchu českým reprezentantům? A nebo na druhé straně podporu odepřít, minimálně do té doby, než budou dány jasné záruky, že se české požadavky nebudou nadále přehlížet? Či dokonce nastoupit cestu protirakouského odboje a začít hledat „jiné řešení“ pro existenci českého národa, třeba v novém uspořádání Evropy? Nutno podotknout, že posledně jmenovaná myšlenka se v prvních dnech války týkala pouze několika jednotlivců. Čeští politici museli vycházet z reality. Říšská rada ani zemský sněm už dva roky nefungovaly, o prosazení jakýchkoli požadavků zejména parlamentní cestou nemohlo být ani řeči. Okamžitě po atentátu se aktivizovaly všechny policejní složky v celé monarchii, které zesílily dohled na společnost a stíhaly jakýkoli náznak at' skutečné či jen domnělé neloajality. Každý projev nesouhlasu či dokonce otevřený odpor s sebou přinášel nebezpečí tvrdé perzekuce. Díky tomu také došlo ke štěpení české politické reprezentace na ty, kteří se rozhodli Rakousko podpořit a ty, kteří se proti němu postavili. Sympatie k malému slovanskému Srbsku na straně jedné, dozvuky austroslavismu na straně druhé, ale především snaha prosadit české státoprávní požadavky – jak se rozhodoval Karel Kramář?

Po anekční krizi v roce 1910 klesala Kramářova důvěra v budoucnost Rakouska jako fungujícího státu, neboť oficiální zahraniční politika říše se stále více vymykala Kramářovým představám. Přesto několik dní po sarajevském atentátu zastával ve svém prohlášení prorakouské stanovisko, vysvětloval své aktivity „upřímným slovanstvím“ a jako představitel pozitivní politiky protestoval proti obviňování z nepřátelství vůči říši a separatistických tendencí, protože „my [Češi] netihneme nikam z říše ven.“¹⁴³ Kramář si uvědomoval vážnost situace a právě tímto prohlášením nechtěl dávat rakouské moci žádnou záminku k útoku proti své osobě. Přesto byl od prvních dnů války nepřetržitě sledován.

Poměry se zhoršovaly každým dnem a postupně nenechávaly nikoho na pochybách, že nadcházející konflikt rozmetá vše, čeho čeští politikové svou pozitivní politikou ve Vídni dosáhli. Rozhodování Karla Kramáře ovlivnily události, které následovaly necelý měsíc po sarajevských výstřelech. Válka ho zastihla doma. Místo své oblíbené tradiční letní dovolené na Krymu trávil celý červenec u lůžka své umírající matky v Krkonoších. Paní Kramářová zemřela 3. srpna. V této těžké osobní situaci formuloval své stanovisko k válce. Dne 4. srpna 1914 vyšel v Národních listech jeden z nejvýznamnějších úvodníků jaké Karel Kramář kdy napsal.

„Nastal dějinný okamžik, kterého se báli, který tolik mnozí očekávali. Naplnila se slova německého kancléře o boji mezi Germánstvem a Slovanstvem.... Státy evropské klásti budou poslední účty ze své politiky. A tolik si řekněme, že po skončení hrozné války mapu Evropy nepoznáme. Nyní nezbývá, než mužně, bez bázně a strachu hleděti budoucnosti vstříc. O budoucnost svého národa se nebojíme! Ať tedy osud v nejohromnějším zápasu, jaký viděla historie, v zápasu, v němž celý svět zápolí o budoucnost evropských dějin, o hegemonii jednoho a mír a pokoj všech, jakkoli rozhodne, ať z boje toho vzejde pro nás doba těžkých zkoušek a strádání, anebo možnost žiti plným národním životem....budoucnost naše je v nás samých!“¹⁴⁴ Tón naprosto odlišný od prohlášení učiněného před několika týdny. Budeme-li vycházet z jednotlivých tezí, můžeme konstatovat zhruba toto: Kramář, stejně jako v posledních letech mnozí jiní, válku čekal, ba dokonce nepřímo předvídal. Díky svým pravidelným cestám za hranice, se dokázal zorientovat v mezinárodních poměrech. Navíc jako člen rakouských delegací mohl získávat informace přímo, nikoli oklikou a zkreslené. A co bylo příčinou Kramářova neblahého tušení? Karel Kramář připomněl výrok německého kancléře Dr. Hollwega z dubna roku 1913 – o boji mezi Germánstvem a Slovanstvem. Prezentoval tak jeden z úhlů pohledu na válku. Tento postoj vycházel především z jeho slovanských aktivit; narozdíl od T.G. Masaryka, který označil válku primárně za boj mezi demokracií a theokracií.

Pod zorným úhlem Kramářových novoslovanských aktivit před válkou není divu, že v úvodníku ze 4. srpna 1914 radikálně změnil názor. Zatímco ještě v červenci veřejně hájil a vyjadřoval českou loajalitu k habsburské říši, zřejmě pod vlivem získaných informací, že Rusko není na válku připraveno, otevřeně proti Rakousku však vystoupil ve chvíli, kdy viděl, že situace je neudržitelná a kdy si byl jist, že se Rusko konfliktu nevyhne. Jeho srpnový úvodník vyšel takřka vzápětí poté, co Německo vyhlásilo Rusku válku. Jeho naděje na realizaci slovanské federace tak opět vzrostly. Nelze se tedy divit, že v těchto intencích psal o boji Germánstva a Slovanstva, což přesně zapadalo do tohoto pojetí nového uspořádání Evropy. Nepochyboval o tom, že ke změně dojde. Mluvil o skládání účtů, čímž narážel na zahraniční politiku Rakouska-Uherska, zvláště v posledních letech, že Vídeň nevnímala Kramářova varování a necitlivě si na Balkáně dělala, co chtěla. Vina ostatních velmocí pak spočívala v tom, že tuto necitlivou politiku tolerovaly, což se všem vymstí tím, že mapu Evropy po skončení války nepoznáme. Nepřímo zde tak naznačoval, že monarchie může zmizet z mapy Evropy.

Válečný konflikt, stále se rozšiřující o nové a nové státy, vyvolal v Evropě všeobecné zděšení a ty nejčernější myšlenky. Tyto pocity, i když ne tak vyhraněně, reflektoval ve svém úvodníku i Karel Kramář slovy o „nejohromnějším zápasu“ v dějinách. Nejen v Rakousku, ale i za hranicemi se objevovaly v politických, ale především i v uměleckých kruzích úvahy o konci lidstva, o naplnění biblické apokalypsy, že nadcházející válka bude válkou poslední. V tomto smyslu vyjádřil své obavy i britský ministr zahraničních věcí ve chvíli, kdy Británie a Německo vstoupili do války.¹⁴⁵ Kramář rovněž neváhal nepřímě označit agresora a původce války. Tím, kdo bojuje o hegemonii není nikdo jiný než Německo a jeho snaha dostat oblast střední a jihovýchodní Evropy pod svůj vliv. Celý článek byl jakýmsi poselstvím českému národu, kterému se snažil dodat odvalu a zároveň ho burcoval, aby pevně stál a nebál se o budoucnost. Kramář připravoval národ na dobu poválečnou a předkládal dvě varianty jak může po skončení konfliktu situace vypadat. Buď se útlak ještě zvýší (není těžké uhadnout, že se tak stane, vyhraji-li centrální mocnosti), nebo (v případě vítězství Dohody, potažmo Ruska) se situace zlepší. Kramář zde neříkal více než bylo bezprostředně třeba, aby zbytečně nevyprovokoval zásah cenzury a omezil se na konstatování, že za zlepšení považuje „možnost žít plným národním životem“, což mohlo znamenat jak v reformovaném Rakousku-Uhersku, tak i v rámci slovanské federace. Provoláním, kterým svůj úvodník končil, dal Kramář najevo, že to, jak válka dopadne, mohou Češi ovlivnit sami svým postojem.

Ve stejném duchu se nesl i Kramářův soukromý dopis českému místodržiteli Thunovi, zasláný k Novému roku 1915. Zatímco v srpnovém úvodníku díky cenzuře své názory pouze nepřímě naznačoval, v tomto případě se vyslovil naprosto otevřeně. Kramář knížeti Thunovi v dopise vysvětloval, proč neupsal válečné půjčky a proč se neangažuje v ničem, z čeho by se dalo odvodit, že schvaluje válku a to, co k ní vedlo. Podle svých vlastních slov se Kramář po celých 18 let snažil, aby došlo k rusko-rakouskému sblížení, aby „naši politiku přivedl na cestu, na které Rakousko mohlo býti na věky klidné a jistě v Evropě nejvyšší mírovou instancí – nadarmo.“¹⁴⁶ Výsledkem špatné vídeňské politiky je pak tato válka, která není ničím jiným než „bojem za budoucnost Německa a nejvýš ještě Maďarska“, která je však na druhé straně „největší a nejnebezpečnější krizi“ pro český národ jehož vztah k říši je díky její dlouholeté protičeské politice spíše chladný¹⁴⁷. Kramář tímto jasně dal najevo, že Češi nebudou v této válce podporovat monarchii a že jejich trpělivost je u konce. Dopis pak Kramář uzavřel svým pohledem do budoucna: „a tak očekávám ... konec:

buď naše(t.j. rakouské) vítězství a takové hospodářské a politické sblížení s Německem, jež bude nutně zcela odporovat ideálu, jež měla naše politika o svobodném a spravedlivém Rakousku ... , takové chorobné vzepětí německonárodního chauvinismu ... nás dožene k národnímu existenčnímu zápasu ...-nebo to druhé“¹⁴⁸. Je zcela zřejmé, že „to druhé“ zde neznamenovalo nic jiného než porážku Rakouska a podle Kramářových plánů vítězství myšlenky slovanské federace.

Jak již bylo naznačeno, válka české politiky, překvapila. Byli nuceni dříve či později k ní zaujmout své stanovisko. Krátce po vypuknutí války vykrytalizovaly v českém prostředí čtyři politické proudy. První proud představovali agráři v čele s Antonínem Švehlou, k nimž se přidaly i katolické strany. Tato část politické reprezentace de facto pokračovala v pozitivní politice a zachovávala loajalitu habsburské monarchii. Věřila, že tím dosáhne zmírnění útlaku a po válce pak snadněji prosadí české požadavky. Tento myšlenkový stereotyp, který se objevoval po celé 19. století, však opět nebyl naplněn a agráři se ho postupně během války vzdali. Druhý politický proud tvořila sociální demokracie v čele s Bohumírem Šmeralem. Tato strana počítala se zachováním monarchie, kterou chtěla v duchu svých idejí postupně reformami přeměnit v tzv. sociálně spravedlivý stát. V duchu svého internacionalismu spoléhala na spolupráci s ostatními sociálními demokratiemi uvnitř Rakouska. Německá a polská sociální demokracie však podpořily válečné tažení – každá ze svého úhlu pohledu, německá rakouskou a německou expanzi, polská válku proti Rusku. Tím byla jakákoliv spolupráce zmařena. Třetí skupina se vytvořila kolem předsedy České strany pokrokové (realistické), T.G.Masaryka. Na rozdíl od sociálních demokratů věřili v rozpad Rakouska-Uherska a vznik nových demokratických států. Stoupenci tohoto uskupení vyjadřovali podporu dohodovým mocnostem a jejich vítězství chtěli využít k prosazení české samostatnosti. Tento proud podporovala i Národně sociální strana se svým předsedou Václavem Klobáčkem. A konečně čtvrtý směr se zformoval kolem Karla Kramáře v mladočeské straně. I Mladočeši byli pro vítězství Dohody, avšak na rozdíl od prozápadně orientovaného Masaryka obraceli svoji pozornost na východ směrem k Rusku, vnitřně posilování ruskými vojenskými úspěchy.¹⁴⁹

Přesto, že tyto proudy fungovaly více méně samostatně, scházeli se čeští politici v agrárním domě u Antonína Švehly, aby si vzájemně vyměnili informace o postupu války či situaci v monarchii. Přestože válka otupila spory mezi stranami, byly tyto

schůzky poznamenány vzájemnou nedůvěrou. Tato nedůvěra panovala často, i když v mnohem menší míře uvnitř jednotlivých politických subjektů. Jak již bylo řečeno, v každém politickém uskupení existovala dvě křídla, aktivisté a jejich odpůrci. V listopadu 1914 dokonce přišli aktivisté s myšlenkou politické koncentrace. K realizaci nakonec nedošlo, k čemuž přispěl i Karel Kramář, neboť odpůrci Rakouska si dokázali dobře spočítat, že v takovém uskupení by aktivisté měli jasnou převahu, což by mohlo vést k otevřeným projevům loajality k monarchii, a to lidé jak kolem Kramáře tak kolem Masaryka nemohli potřebovat.¹⁵⁰ Proud zformovaný kolem Karla Kramáře napřel svou energii východním směrem. Kramář, hnán myšlenkou slovanské federace, byl přesvědčen, že právě Rusko bude mít hlavní slovo při řešení českých zájmů. S touto koncepcí se však neztotožňoval Alois Rašín, který spatřoval vzor spíše v anglickém uspořádání.¹⁵¹ Je ale pravdou, že obecná nálada české společnosti, hrála Kramářovi do karet. Porážky Rakouska-Uherska a ruský postup směrem na západ oživovaly rusofilství českého národa, částečně aktivizovaného již Kramářovým novoslovanstvím. Této situace samozřejmě ruské kruhy využily a brzy se začaly objevovat propagandistické letáky s prohlášením vrchního velitele Nikolaje Nikolajeviče, ve kterých se tvrdilo, že Rusko přichází, aby přineslo rakousko-uherským národům svobodu. Mimoto v českých zemích kolovala řada podobných prohlášení, většinou to však byly padělky rusofilů. Prohlášení byla navíc zveličována ústním podáním. Pod vlivem těchto informací začali čeští vojáci přecházet k Rusům.¹⁵² Hlavním cílem Kramářovy skupiny bylo navázat kontakt s Dohodou a získat ji pro českou věc. Největší naděje se pochopitelně upínaly k Rusku. Spojení s cizinou bylo zajištěno dvěma způsoby. První cesta vedla přes Švýcarsko, kde působil ruský publicista Vsevolod Svatkovskij, a druhá přes Vladimíra Síse, který se v té době nacházel v Sofii.¹⁵³ Prostřednictvím této sítě, na níž si mladočeši velmi zakládali, byly do ciziny dodávány informace týkající se vojska, výzbroje, střeliva, ale i státních financí, železniční dopravy apod. Pro dohodové mocnosti však tyto informace neměly zásadní význam, spíše sloužily jako podklad pro Masaryka a Beneše.¹⁵⁴ V září 1914 poslal František Sís svému bratrovi do Sofie dopis, kde ho žádal, aby zjistil základní informace od představitelů Dohody, čím vyšší postavení budou mít, tím lepší. Vladimír Sís postupně navštívil ruského, britského a francouzského vyslance v Bulharsku, aby od nich získal informace, jednak co se soudí o Čechách, dále pak jakou mají dohodové státy představu, co by měli Češi dělat, jakým způsobem se zapojit do války, či jaké by měli zaujmout

stanovisko, a v neposlední řadě také zjistit, jaké mají zprávy o poměrech v Čechách.

155

Odpovědi dohodových vlád se Mladočeši dočkali v prosinci 1915. Anglická vláda ústy svého vyslance Ironsideho sdělovala, že trvá na zachování Rakouska. Vznik jakéhosi slovanského státu ve střední Evropě spadajícího do ruské sféry vlivu považovala za nepřijatelné. Francouzský vyslanec Panafieux se v podstatě vyjádřil ve stejném duchu a radil, aby se Češi a Slované spojili s Maďary a společně uchvátili vládu v Rakousku-Uhersku. Nejvstřícnější postoj tak zaujal ruský vyslanec Savinskij, který slíbil plnou podporu českým požadavkům ze strany ruské vlády. Doporučil také, aby Češi přesně zformulovali, co požadují.¹⁵⁶

Pod vlivem těchto informací začalo mladočeské vedení uvažovat o napsání memoranda, jakéhosi českého válečného programu, v němž by byly zahrnuty požadavky české strany. Bylo dohodnuto, že memorandum bude obsahovat maximalistické řešení, tj. kromě Čech a Moravy, zahrnutí pruského Slezska, Kladska, Lužice a Slovenska.¹⁵⁷ V lednu 1915 dostal Vladimír Sís instrukce, aby takovéto memorandum zpracoval a po konzultaci s Prahou předložil dohodovým vyslancům. V polovině března bylo memorandum připravené. Obsahovalo tři základní body. První se týkal úplné samostatnosti českého státu s uvedením již zmíněných maximalistických územních požadavků, dále se hovořilo o případě, kdy by Rakousko zůstalo zachováno. Za této situace by Češi trvali na podobném státoprávním poměru k Rakousku jako měly Uhry. A konečně třetí bod se týkal vytvoření unie s Ruskem. Nutno podotknout, že tento bod byl v memorandech, která byla odevzdána západním vyslancům vypuštěn z důvodu předchozích negativních stanovisek ze strany anglické a francouzské vlády. Naopak v memorandu pro ruského vyslance se počítalo s mnohem užšími svazky s Ruskem. Z časových důvodů nedošlo ke konzultaci s Prahou odkud dodatečně přišly instrukce, aby memorandum bylo doplněno textem, že Češi trvají bezpodmínečně na svém osamostatnění. Tím v podstatě bod týkající se fungování Českého státu v rámci Rakouska ztrácel na významu. Vladimír Sís tyto informace tlumočil dohodovým vyslancům s tím, aby informovali své vlády. Za zmínku stojí i fakt, že Vladimír Sís připojil k memorandu mapku žádaného českého státu, která byla, jak sám uvádí, „kopií mapy Českého království z doby Karla IV.“¹⁵⁸

Mladočeská odbojová skupina působila poměrně dlouho nezávisle, více méně uzavřená do vlastních řad. Vzájemná nedůvěra politických subjektů byla velmi silná.

Přesto Masaryk poslal ke Kramářovi Edvarda Beneše ve snaze získat Mladočechy ke spolupráci. Poprvé zazněla myšlenka Kramářova odchodu do zahraničí, kde by svým jménem a svými kontakty mohl působit ve prospěch samostatného státu. Kramář odmítl a neodpustil si poznámku, že „nemá čas válet se po hotelích“.¹⁵⁹

Tato zcela evidentní narážka na Masaryka byla odrazem sporů, které mezi sebou tyto dva bývalí spolupracovníci měli. Přestože se Masaryk půl roku po vypuknutí války vyjádřil, že dřívější spory jsou pro něj „hloupostí“, protože „ted' máme jiné důležité věci na starosti“¹⁶⁰ cesta ke spolupráci nebyla jednoduchá. Vzájemné neshody pramenily v té době jednak z doznívajících Švihovy aféry, kdy Národní listy krátce před válkou na základě svědectví obvinily národně sociálního poslance Švihu z placeného udavačství, a právě Masaryk se veřejně postavil na Švihovu stranu, přestože následný soud rozhodl, že se Národní listy nemýlily¹⁶¹; hlavní problémy a rozbroje však panovaly v pohledu na Rusko a slovanské otázky vůbec. Masaryk, který byl přesvědčen o vnitřní slabosti Ruska, vytýkal Kramářovi, že si carské Rusko příliš idealizuje a jeho slovanskou koncepci označil za fantazii. Poukazoval, že Rusko využívá těchto idejí pro své politické cíle, ale že vlastní ucelenou slovanskou koncepci nemá. Kramář naopak napadal Masarykův realismus, který považoval za zbytečné a akademické filosofování a Masaryka považoval za odrodilce, člověka nenárodního, kterému chybí pocit vlastenectví a prohlašoval, že Masaryk je spojený spíše se západní kulturou a tradiční české slovanství je mu vzdálené.¹⁶²

Jak již bylo zmíněno, Kramáře zpočátku války povzbuzovalo vzedmuté rusofilství českého národa, čehož si byl Masaryk velmi dobře vědom a zmiňoval se o tom samozřejmě i ve svých zprávách pro Dohodu. Kramář sám Masarykovi do zahraničí vzkazoval, aby svým jednáním nekřížil plány jeho slovanského impéria pod svrchovaností Ruska.¹⁶³

Jednání Edvarda Beneše s Karlem Kramářem bylo přesto úspěšné. Karel Kramář souhlasil s vytvořením jakéhosi tajného výboru a projevil přání zůstat ve spojení s Masarykovou skupinou.¹⁶⁴ Beneš také navštívil Rašína, který byl mnohem vstřícnější než Kramář, a projevil větší ochotu ke spolupráci. První schůzka Maffie se uskutečnila na počátku března u Přemysla Šámala. Přes výhrady Mladočechů byla tato skupina postupně rozšířena o neaktivistické představitele ostatních politických stran. Největší spory se pochopitelně pod vlivem Švihovy aféry nesly kolem národních sociálů.¹⁶⁵ Kramář však nadále považoval Maffii za okrajovou záležitost. Prioritou pro něj zůstávala myšlenka slovanské federace. Za tímto účelem nadále

udržoval spojení s cizinou přes Sofii a byl v kontaktu se Svatkovským, bydlícím ve Švýcarsku. Kramář dokonce, jak se zdá, nepovažoval za nutné o některých těchto spojeních informovat Maffii a řadu informací si nechával pro sebe.¹⁶⁶ O Kramářově specifickém pohledu na spolupráci s Maffií svědčí i vzkaz, který poslal do Švýcarska Svatkovskému v březnu 1915, kde otevřeně napsal: „trvejte všemi silami na slovanském impériu: ruský velkokníže – v Polsku, ruský velkokníže – v Čechách, společné vojsko, společné zastoupení za hranicemi – slovem imperium! ... bojím se ... vzniku separátních zájmů nových malých dynastií jako na Balkáně slovanská otázka má být řešena Ruskem vcelku. Masaryk má odchylné názory, nyní však je ochoten spolupůsobiti...“¹⁶⁷ Na výzvy Svatkovského, aby odešel za hranice, zareagoval Kramář odmítavě a dohodl, že místo něho pojede poslanec agrární strany Josef Dürich. Před odjezdem se s ním Kramář rozloučil slovy: „pracujte pro velikou slávskou imperii.“¹⁶⁸ Na druhé straně je pravda, že se v Maffii o budoucím vztahu našeho státu k Rusku hovořilo. Tehdy Karel Kramář stručně a obecně seznámil ostatní členy se svým plánem, který pochopitelně nevzbudil žádné nadšení. Tyto pocity snad nejlépe charakterizoval ve svých vzpomínkách Edvard Beneš, který si při představě realizace Kramářova plánu poznamenal: „bylo mi úzko“. Debata byla ukončena dohodou, že je ještě brzo o těchto otázkách hovořit a že později se uvidí, co a jak.¹⁶⁹

V polovině dubna 1915 navštívil Karel Kramář v hotelu de Saxe italského generálního konsula Sabettu. Karel Kramář seznámil italského konsula s českým programem, hovořili rovněž o vzájemných vztazích Čechů a Italů, a při této příležitosti se dotkli postoje Itálie k Jihoslovanům a jejích zájmů na Balkáně vůbec. Italský generální konsul slíbil Kramářovi, že vše bude tlumočit italské vládě. Tato schůzka pochopitelně neunikla pozornosti policie a rakouská moc začala pomalu připravovat akci proti Kramářovi.¹⁷⁰

Počátkem května 1915 utrpěla Kramářova koncepce těžkou ránu. Ruská vojska byla poražena u Gorlice a od této chvíle stíhala ruskou armádu porážka za porážkou. Tato situace logicky přinesla jisté ochlazení rusofilských nálad u českého obyvatelstva. Otřesený Kramář začal postupně vnímat výzvy, které už půl roku naléhaly, aby opustil zemi. Až do této chvíle podobné iniciativy striktně odmítal. Pomineme-li fakt, že si zřejmě nedokázal představit svůj odchod s tím, že by doma zanechal veškerý svůj majetek, který by zcela zákonitě propadl státu, dostaneme se k mnohem hlubší příčině. Kramář doufal, že po příchodu ruských vojsk bude on tím,

kdo se postaví do čela českého národa a zajistí si výsadní postavení v nově uspořádaném státě. Zároveň si svou emigrací nechtěl zavřít vrátka v případě, že by Rakousko zůstalo zachováno.

Když Karel Kramář před svoji volbou hovořil o utrpení, narážel nepochybně na utrpení své vlastní. Všichni v sále věděli, o čem je řeč. Jákýkoli odboj s sebou přinášel nemalé komplikace. On sám si prožil svůj díl. Proto také poslanci k němu vzhlížejí s nepředstíraným obdivem. Slova, že „chceme upřímně republiku, že upřímně chceme její zdar a rozkvět, a že všechny síly své chceme vynaložiti...“¹⁷¹ znějí z Kramářových úst upřímně a přesvědčivě.

7. května byl odhalen konfident v akčním výboru mladočeské strany a vyšlo najevo, že policie má velmi dobré informace. Tváří v tvář těmto skutečnostem si Kramář začal uvědomovat, že situace je pro něj nebezpečná. Vyslyšel tedy volání Svatkovského, Masaryka, ale i Rašína, a začal uvažovat o odchodu. Když se ale pokusil získat pas, setkal se s neúspěchem.¹⁷² Po bitvě u Gorlice zesílil i tlak rakouské vlády na české politiky ve snaze dostat z nich otevřený projev loajality vůči monarchii. Příležitostí mělo být vyslání deputace do hlavního stanu s blahopřáním k vítězství. Zároveň vláda požadovala, aby čeští političtí představitelé odsoudili dezerci 28. pluku. Na poradě českých politických představitelů se Kramář dostal do ostrého sporu se Švehlou, a rovněž Přemysl Šámál odmítl jakoukoli angažovanost v této věci. Deputace nakonec vyslána nebyla.¹⁷³ Tato Kramářova aktivita byla pochopitelně monitorována a velmi nelibě nesena. V polovině května došlo ke změně na postu pražského místodržitele. Kníže Thun, jehož přítomnost v čele místodržitelství byla považována za jakousi nepřímou záruku Kramářovy bezpečnosti, odešel do soukromí, a na jeho místo nastoupil Max Coudenhove. Z tohoto hlediska pak již nestálo nic v cestě Kramářově zatčení.¹⁷⁴

21. května večer se konala v bytě u Přemysla Šámala schůzka Maffie. Na této schůzce se přítomným dostalo do ruky první číslo listu La Nation Tchèque, který spolu s Masarykovým memorandem dorazil od Čech. Kramář bez rozmyslu strčil jedno číslo do kapsy. Během setkání přišla varovná zpráva, že jeden z účastníků, doktor Scheiner, náčelník sokolů, má být ten večer zatčen. Schůzka byla okamžitě ukončena a všechny dokumenty ukryty.¹⁷⁵

Karel Kramář dorazil do své vily kolem deváté hodiny večer, v době, kdy již byla obsazena policií. Při osobní prohlídce pochopitelně objevila i La Nation Tchèque. Kramář situaci evidentně podcenil. Příliš se spoléhal na svou aureolu poslance a

vůdce české politické reprezentace v říšské radě, a nepřipouštěl si, že by se mu něco mohlo stát. Byla ale válka a pravidla dříve běžná neplatila. Kramářovu víru ve vlastní nedotknutelnost ukončila právě osobní prohlídka, která jím dosti silně otřásla. Své pocity ve svých vzpomínkách charakterizoval slovy, že „cítíl ty odporné ruce na svém těle jako žhavé kleště.“¹⁷⁶ Situaci pak ještě vyhrotil tím, když na otázku odkud že má La Nation Tchéque odpověděl, že „jsou různé cesty“¹⁷⁷

Naskýtá se otázka, proč tento list po cestě od Šámala někde nezhodil. Přes všechny pocity jistoty si musel uvědomovat, že se vystavuje nebezpečí, pokud bude u něj list objeven. Dle svých vlastních slov se údajně chtěl novin zbavit. Jednoduché to však nebylo. Navzdory liduprázdným ulicím „...přece nechtělo se mně list zahoditi. Myslil jsem, že jej hodím do Vltavy, ale u mostní budky stál policejní strážník – a poněvadž mne znali, věděl jsem, že se za mnou dívá a že by mu hození celého čísla novin do řeky najisto neušlo.“¹⁷⁸

Během zatýkání a domovní prohlídky se Kramář snažil působit klidným dojmem, avšak jak sám přiznává „...sotva dovedl šunku, kterou[mu] ... podali, spolknouti.“¹⁷⁹ Tím, co ho tak znervózňovalo, byl náčrtek konstituce slovanské federace, který měl poznamenán na kousku papíru a schovaný v tašce na peníze. Když se pak loučil se svou ženou, podařilo se mu ji na něj upozornit. Naděжда Nikolajevna Kramářová ujistila svého muže, že nic takového policie nenašla. Pak již Kramáře „posadili ... do otevřeného automobilu a světlou nocí vezli ... do vojenské věznice na Hradčanech.“¹⁸⁰ Cela, do které Kramáře zavřeli, byla tmavá a špinavá. Konfrontace s vězeňským prostředím Kramáře naprosto rozhodila. Zvyklý na klidný život v pohodlí, dostával tváří v tvář bědným podmínkám záchvaty zuřivosti, na druhé straně nebyl daleko od nervového kolapsu. Záhy se dostavily pocity hořkosti a ukřivděnosti a rovněž se opět objevuje přesvědčení o vlastní výjimečnosti, což je jasně patrné z Kramářových vzpomínek „cítíl jsem nevýslovně hluboké ponížení, že mne, který jsem byl kdysi jedním z vůdců většiny v parlamentě, který nepřestal hráti ve sněmovně, v delegacích úlohu dojista vynikající, který byl znám v tak v mnohých politických kruzích Evropy, že mne hodí do smradlavé cely jako sprostého vraha nebo zloděje ... Celý život práce jsem obětoval na smíření českého národa s Vídní, obětoval jsem svou popularitu, přemohl jsem v sobě všecku nenávist českého člověka k Vídni, která byla dominantou mého citění, i když jsem nejvíce se Vídni blížil, všecko jsem udělal, abych pomohl českému národu v Rakousku k rovnocennému postavení s Němci a Maďary a učinil tak Rakousko silným, věčným – a nyní pro mne

nenášli než smradlavou celu, jako pro zloděje a podvodníky! Myslil jsem, že mám právo, aby se mnou zacházeli jako s politikem evropského jména ...“¹⁸¹.

Druhý den časně ráno navštívila Kramáře jeho žena a spolu s ní Alois Rašín. Toto setkání přineslo Kramářovi alespoň částečnou úlevu v tom, že to byl důkaz toho, že odbojová činnost Maffie nebyla prozrazena. Paní Kramářová i Alois Rašín se snažili Karla Kramáře povzbudit a dodat mu síly. Ve večerních hodinách pak vojenská eskorta převezla mladočeského vůdce do Vídně. Cela, ve které se ocitl, působila mnohem čistším dojmem než ta v Praze. Postupem času mu bylo povoleno opatřit si židli, malou skříňku na knihy a umyvadlo. Rozhodně tím však nebyly zmírněny útrapy, které Kramář ve vídeňském vězení prožíval. Hned první den rázně odmítl vězeňskou stravu a dosáhl toho, že mu doktor předepsal jídlo z hostince. Přesto, jak vyplývá z jeho vzpomínek, byl pro Kramáře pobyt ve vídeňském vězení doslova peklem: „nejstrašnější byl pocit, že stále někdo se na mne dívá okénkem ve dveřích ... Všecko, co je nejprimitivnějším požadavkem lidské kultury, stud, musil jsem v sobě přemoci. V cele je člověk bezvýhodně. Všecko tam musí odbyti – od umívání do všech tělesných funkcí. A na všecko to se dívá pár slídivých očí prokletým okénkem! To je úžasný pocit, pocit takové hanby a takového ponížení, že nedá se ani vyličiti.“¹⁸² Rovněž fakt, že celou noc svítilo v cele světlo, působilo Kramářovi nevýslovné utrpení. Jeho žena mu nakonec pomohla tím, že vyrobila jakousi pásku na oči, díky které mohl alespoň trochu spát.¹⁸³

Kramářovo zatčení, třebaže bylo provedeno v tajnosti a bez jakékoli publicity, nemohlo uniknout pozornosti české veřejnosti. Zpráva o tom se šířila jako lavina nejen po Praze, ale i po celých Čechách. A to i přes to, že se někteří novináři pokusili propašovat zprávu o Kramářově zatčení do novin. Konkrétně se jednalo o okruh kolem Národních listů, kam také lidé telefonovali a žádali o potvrzení této zprávy. Nejaktivnější byl v této věci Vincenc Červinka, který se bezprostředně po Kramářově zatčení pokusil informovat veřejnost: „napsal jsem tedy jen stručnou třířádkovou noticku, oznamující suše, že Dr. Kramář není dočasně, ani nebude na delší dobu v Praze, a že si sám přeje, aby byl ušetřen vši korespondence. ... Noticku jsem dal vysázeti jen petitem a zařaditi nenápadně do denních zpráv. Nicméně neuklouzla cenzorskému oku a byla vybílena.“¹⁸⁴

Zatímco Kramář seděl ve vídeňském vězení, snažili se jeho přátelé a strániční kolegové intervenovat v jeho prospěch kde se dalo, ať už to byl ministr Trnka, či dokonce samotný ministerský předseda Stürgkh. Mimo jiné Kramáře také často

navštěvovali, což mu dodávalo sílu a zabraňovalo jeho úplnému nervovému zhroucení. Jeho žena, aby byla stále na blízku, se přestěhovala do Vídně. Rašín, který znal Kramářův stav, se snažil svými dopisy Kramáře utěšovat, „v Čechách kdekdo má Vás rád, a třebaže někdy nadávali pro stranické potřeby, vážili si vás všichni a dle toho také nyní jednají. Těší mne to velice, protože teprve v neštěstí se poznávají praví přátelé ...“¹⁸⁵ Ve svých dopisech také Rašín zmiňoval některé své zkušenosti z vězení. Počátkem července je však i on zatčen a převezen do vídeňského vězení. Státní moc se ho chystala postavit před soud jako Kramářova blízkého spolupracovníka.

Kramářův špatný psychický stav se odrazil i v dopise z 25.7. 1915 adresovaném rakouskému ministerskému předsedovi Stürgkhovi. Nepsal sice proti Rusku a proti Dohodě, avšak částečné prorakouské stanovisko bylo z dopisu jasně patrné. Upozorňoval na špatný dojem, který jeho zatčení vyvolá v cizině a varoval, že internace posílí protirakouské tendence v Čechách.¹⁸⁶

Nicméně okamžitě po zatčení mladočeských představitelů se rozjela policejní mašinerie. Shromažďovaly se dokumenty, články, korespondence, či ručně psané poznámky. Výsledkem byly stohy materiálů, které se převážely z Prahy do Vídně. Vyšetřování vedl Dr. Markus Preminger, obhájcem se stal právník a poslanec za Mladočechy Dr. Eduard Koerner. Ten také trávil většinu času studiem tzv. důkazních materiálů. V tom měl velkou oporu v Aloisu Rašínovi, který na rozdíl od státního žalobce, důkazy velmi pečlivě procházel. Tato pozornost se mu vyplatila. Nalezl neotevřený dopis, který Kramář napsal představiteli českého boje v Rusku Bohdanu Pavlů. Rašín dopis tajně vzal a předal obhájci, který ho vynesl ven a tím, podle Kramářových vlastních slov, mu zachránil život. Celé vyšetřování se táhlo až do podzimu 1915, kdy byla vypracována obžaloba čítající víc jak sto stran. Dr. Preminger ji kromě Kramáře a Rašína rozšířil i na redaktora Národních listů Vincence Červinku a úředníka Josefa Zamazala¹⁸⁷.

Hlavní líčení proti obžalovaným začalo 6.prosince 1915 u vojenského soudu ve Vídni. Personální obsazení soudu nebylo nijak povzbudivé. Řízením procesu byl jmenován Dr. Peutelschmid, který společně s dalšími třemi přítomnými soudci odsoudil v létě 1915 k trestu smrti několik ruských poslanců z Haliče. Snaha obhájce dosáhnout jejich odvolání vyšla naprázdno.¹⁸⁸ Po přečtení žaloby následoval výslech obviněných. Celý proces byl namířen především proti Kramářovi. Drtivá většina materiálů obžaloby se týkala právě jeho osoby. Kladla mu za vinu, že mařil loajální

prohlášení českých poslanců, vinila ho ze spolčování se s nepřátelskými silami, a stranou pochopitelně nezůstalo ani jeho novoslovanství.¹⁸⁹

V průběhu celého procesu vystoupilo nespočetně svědků. Řada z nich působila skutečně podivným dojmem. Ve snaze dokázat Kramářovu vinu se rakouská moc skutečně snažila o možné i nemožné. Nutno ovšem podotknout, že většina z těch, kteří vypovídali, se snažili svědčit tak, aby obžalovaným neublížili. Ani snaha udělat z Kramáře lstivého lháře nebyla úspěšná. Mezi svědky se totiž objevila řada významných osobností monarchie, které se nebály pozvednout hlas na Kramářovu obranu. Jedním z nich byl i bývalý český místodržitel František kníže Thun, který prohlásil, že „když Dr. Kramář něco slíbil, dodržel svého slova. ...činil dojem nejúplnější pravdivosti. Že měl názory, s nimiž jsem nemohl vždy souhlasiti, bylo samozřejmé jako u jiných politiků. Cestou necestou nejdu, avšak nemohu říci, že bych byl pochyboval o jeho pravdivosti nebo o dodržení daného slibu.“¹⁹⁰ Obrovskou satisfakcí se pro Kramáře staly výpovědi bývalých ministerských předsedů monarchie. Max Vlad. svobodný pán Beck deklaroval, že „povaha Dr. Kramáře je povznešena nad vši pochybnost. Avšak stejně otevřeně jsem nucen říci, že jsem ho nikdy nepovažoval za zchytralého poněvadž je příliš živý a temperamentní. To se nesnáší se zchytralostí. ... konstatuji ... že – a to platí i pro jiné politiky – byl mnohem lepší, než se považuje v zemi za obvyklo. Bylo možno se na něho spolehnouti: co řekl, dodržel!“ Ve stejném duchu hovořil i baron Pavel Gautsch: „byl temperamentní řečník a neochvějný zástupce svého národa, ale nikdy nic osobně od vlády nechtěl. Byl to muž, který když něco slíbil a nějakou povinnost na sebe vzal, té povinnosti také dostál.“ Pozitivní hodnocení pronesl i úřadující ministerský předseda hrabě Stürgkh. „Byť i nebylo mnohdy možno velmi pohodlně se dohodnouti s panem Dr. Kramářem, byť i mnohdy došlo ke srážkám a ke sporům, nikdy však se mi nepříhodilo, že by byl mne zklamal nebo v parlamentě vyvolal zklamání tím, že by nedodržel slova nebo porušil ohlášenou linii svého chování.“¹⁹¹ Na první pohled se mohou zdát výpovědi rakouských politiků překvapující. Při bližším pohledu na vnitropolitickou situaci v monarchii však můžeme pozorovat zjevné rozpory mezi vídeňskou vládou a vojensko - byrokratickým aparátem. Zjednodušeně řečeno, v této chvíli stáli proti sobě politici a vojáci, přičemž obě skupiny se snažily pro sebe získat rozhodující slovo v říši. Svou roli sehrál i fakt, že stařícký císař zasahoval do veřejného života stále méně.

Líčení se vzhledem k objemu materiálu dosti vleklo. Na přetřes se dokonce dostal Dobrovský, Jungmann, Kolár, zazněly citáty z Palackého i Karla Havlíčka Borovského. To vše v souvislosti poměru Čechů k Rakousku. Během procesu docházelo k sáhodlouhým teoretickým debatám „o všenněmectví a slovanství, o Trojspolku, o všech možných otázkách politické historie rakouské, české i mezinárodní.“¹⁹²

„Až dosud býval jsem zvyklý po celý život svůj bojovati za právo jiných, za právo a svobodu svého národa. Dnes ponejprv ve mém životě ocitám se v těžké situaci, že mám se chopiti slova za svoje vlastní právo, za vlastní svobodu ...“¹⁹³ Těmito slovy zahájil v pátek 19. května 1916 v 8 hodin ráno, takřka rok po svém zatčení, Kramář svoji závěrečnou obhajobu. Jeho řeč trvala tři dny . Byl výborný řečník, hovořil zešířoka, vzletně a působivě. Jeho slova byla plná emocí. Razantně odmítl, aby byl „vyličen jako prototyp lháře a hráče falešné hry, jako člověk po celý život svůj chodící se škraboškou na tváři“, neboť „ani jediný z dotázaných svědků“ , hřímal Kramář, „od nichž byl jsem okolnostmi nucen dát si vystaviti svědectví o své pravdomluvnosti a čestnosti ... neodepřel mi toho vysvědčení. Ano, i ten baron Bienert na náhodnou otázku odpověděl: „nevím o tom nic, ale praví-li tak Dr. Kramář, bude to jistě pravda...“¹⁹⁴ Přesto Kramářova obhajoba nebyla založena na tvrdém útoku proti Rakousku. Nevyznívala jako konečné zúčtování s monarchií, ale nesla se v duchu místy až akademické polemiky s politikou vídeňských vlád. Rovněž spoléhal na rozpory mezi radikálním armádním vedením a umírněnou Stürgkhovou vládou.¹⁹⁵ „Učil jsem svůj národ rozumu a klidu v politickém postupu a domáhání se svých práv, arci nikoli odříkání se těchto práv, poněvadž jsou to práva! Byl jsem pro aktivní politiku, pro organický růst, pro práci plánovitou, jež by vedla k nenáhlé změně poměrů k lepšímu, k posilování mého národa i státu, neboť národ je jeho součástí. Učil jsem národ svůj rozeznávat stát a jeho potřeby od vlád, které se střídají, a jsem-li za to všechno obviňován z velezrady, je se mnou obviněn i můj národ.“¹⁹⁶ Takto tedy hájil Kramář svou předválečnou politiku. Neodpustil si však jedovatou poznámku vůči žalobě v souvislosti s rozsahem předloženého materiálu. „Ano, těch svých „důkazů“ nahromadil pan vojenský návladní skutečně jako písku. Ale není to nic víc a nic jiného, než hromada písku, a na té ani nejzručnější tesař nepostaví šibenici.“¹⁹⁷

Po Kramářovi pronesl svoji obhajobu také Alois Rašín. Poslední slovo ve prospěch obžalovaných pak měl obhájce Dr. Koerner. Ve své strhující řeči zdůraznil,

že za celý rok trvání procesu nebyly předloženy přímé důkazy, což jak podtrhl, přiznala i sama obžaloba, nýbrž „jenom indicie, které lze vysvětliti zcela přirozeně ...“, a proto „je nutno průkazný materiál ... posuzovati chladně a střízlivě, věcně a objektivně, bez ohledu na zájem, zdánlivě sebedůležitější – nejvyšším zájmem, základem státu je spravedlnost, poněvadž jinak hrozí nebezpečí octnouti se nad propastí osudného justičního omylu. Justiční omyl na základě indicií, které mohou jako bludičky snadno zavést úsudek soudcův, přihodí se snadno. Soudce však má pro sebe pouze chvíli, oběti patří věčnost!“¹⁹⁸

Po poradě soudců byl 3. června 1916 vynesen rozsudek: „Ve jménu J.Veličenstva císaře! ... Dr. Karel Kramář Dr. Alois Rašín Vincenc Červinka Josef Zamazal ... jsou vinni. I. dr.Karel Kramář po všeobecné mobilisaci v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených ... jako vůdce panslavistické propagandy a českého, rusofilského hnutí hlásáním a šířením zásady všeslovanské vzájemnosti, pěstováním styků s nepřátelskou cizinou a vědomou součinností s organisovanými podniky na rozbití jednotného státního svazku a odtržení korunních zemí Čech, Moravy a Slezska, jakož i Slovenska a jiných území rakousko-uherského mocnářství, obydlených Slovany podnikl jako původce, návodčí a strůjce něco, co bylo nastraženo, aby se odtrhla jedna část od jednotného státního svazku a obvodu zemí císařství Rakouského, přivedilo a zvětšilo nebezpečnost pro stát zevně a pobouřilo uvnitř; stalo se tak ve spojení, oslovování, vybízení, povzbuzování a svádění slovem, písmem a tiskopisy, radou a vlastním činem, sdělováními, k takovým cílům vedoucími tajemstvími, pobuřováními, výzvědami a podporou; ... III. Dr. Karel Kramář a Dr. Alois Rašín ... provinili se takovým jednáním a opomenutími, uvedenými pod I. a sváděním českého obyvatelstva a českých vojenských oddílů k pasivní resistenci proti úspěšnému provedení války, k zradám a dorozumívání se s nepřítelem, aby se jimi uškodilo císařské rakouské válečné moci a spojeným s ním císařským německým vojskům a prospělo nepříteli, přičemž byla tím císařské rakouské válečné moci způsobena velmi důležitá škoda vzhledem k operacím proti nepříteli. ... tím se dopustili: I. Dr. Karel Kramář zločinu velezrady dle §58c, 59b tr.z. jako původce, návodčí a strůjce a proti válečné moci státu dle §327 voj. tr. z.; ... a odsuzují se k smrti provazem. Dle §45c voj. tr. z. se nalézá ztráta akademické hodnosti u doktora práv u Dra Karla Kramáře a Dra Aloise Rašína“¹⁹⁹ Během čtení rozsudku hrál v Kramářově tváři ironický pohrdavý úsměv, zvláště pak poté, co se dozvěděl, že pořadí provedení popravy bylo stanoveno Červinka, Zamazal, Rašín,

Kramář.²⁰⁰ Vynesený ortel působil jako blesk z čistého nebe, a to nejen v českých zemích, ale i za hranicemi, kde Kramářovo jméno rozhodně nebylo neznámo. Doslova přes noc se stal symbolem odporu proti Rakousku. V očích veřejnosti vyrostl v politického vůdce národa. Rozsudek rovněž nepřímo podepřel i zahraniční odboj. Kramář si zřejmě uvědomoval nálady obyvatelstva, což také neváhal sdělit krátce po vynesení rozsudku Dr. Peutelschmidovi, kdy komentoval svůj rozsudek slovy: „Věřte, že celý můj národ bude to, co jste provedli, považovat jen za nový důkaz toho, že s Vídní opravdu není řeči a nemůže býti smíření. Nový důkaz, nic více. Lépe jste se oň nemohli postarat.“²⁰¹ Nicméně nutno podotknout, že vynesený ortel Kramářem notně otřásl. 17. června obdrželi odsouzení písemný rozsudek. Téměř okamžitě začal obhájce Koerner společně s Rašínovou pomocí pracovat na odvolání, na vypracování zmateční stížnosti. Rozsudek tedy putoval do senátu a čekalo se na konečné rozhodnutí. Největší problémy však nastaly s paní Kramářovou, která se nervově zhroutila. Její hysterie přiváděla k zoufalství nejen české poslance, ale i vedení věznice. Pod jejím nátlakem začal Kramář uvažovat o ústupcích, podporován nejen premiérem Stürgkhem, ale i svým obhájcem, který prosazoval taktiku různých jednání o milost právě prostřednictvím ministerského předsedy. Tato akce byla pochopitelně napadána Rašínem, který prohlašoval s razancí sobě vlastní, že ničeho takového se nezúčastní, že nic nepodepíše atd. (jednalo se především o prohlášení loajality). Snahy o abolicí však byly předčasně ukončeny atentátem na ministerského předsedu Stürgkha.²⁰²

Odvolací řízení u zeměbraneckého nejvyššího soudu začalo 13. listopadu 1916. O týden později, 20. listopadu, byl znám výsledek. Senát potvrdil rozsudek první instance. Proti hlasoval pouze major Sedláček. Zbýval již jen podpis císaře. František Josef I. však již tou dobou byl v agonii a ošetřující lékař Dr. Vilém Kerzl k němu odmítl kohokoli vpustit. O den později 21. listopadu 1916 starý panovník zemřel. Karel I., který se po něm ujal vlády, měl dalekosáhlé plány ohledně přeměny monarchie. Vykonání rozsudku nad Kramářem by těmto záměrům pouze uškodilo. 5. ledna 1917 proto změnil trest smrti v těžký žalář, v případě Karla Kramáře se jednalo o 15 let, Rašín dostal 10 let a Červinka se Zamazalem po 6ti letech. O měsíc později, 10. února 1917 byl Kramář s Rašínem převezen do věznice Möllersdorfu.²⁰³ Podmínky v jediné nadzemní vojenské věznici v Rakousku byly otřesné. Válka trvala již třetím rokem a její následky pociťovalo obyvatelstvo stále výrazněji. Bylo logické, že situace ve věznicích byla podstatně horší. Největším problémem byla

strava. Výstižně charakterizoval podmínky v Möllersdorfu Alois Rašín ve svých pamětech: „Menáž strašná ... Polévka z tzv. wruke. Je to krmná řepa (brukev) pro dobytek, kterou dodalo Německo, spojenci, namrzlou a nahnílou, smrdí tak jako v létě řepné hniající kysané řízky. Nemožno pozřít. Pak přišla zadělávaná „wruke“ na nudle rozkrájená, uvařená a zaprášená moukou. Zápach strašný Celá trestnice dělá dojem hladomorny. Od 1. ledna zemřelo přes 30 při stavu 450 trestanců, a nemocnice je přeplněna, ze 450 je 183 nemocných, nelze nové umístit..... Kostry potažené koží na postelích, těžce oddechujícíe.“²⁰⁴ I zde se však Kramář s Rašínem setkali se sympatiemi ze strany některých zaměstnanců věznice zejména profouse Matouška a zvláště pak kuráta Drábka, kteří rozhodně nemínili nechat oba odsouzené zemřít hladu. 16. února navštívil Möllersdorf ministr vojenství Krobotin. Po jeho návštěvě se podmínky přece jen trochu zlepšily. Byly povoleny zásilky potravin pro všechny trestance. Kramář a Rašín získali povolení „návštěv týdně, ... povolení dopisu týdně, ...časopisu nezávadného obsahu ...“²⁰⁵ Kramář a Rašín sdíleli v Möllersdorfu společnou celu. Přestože se ještě krátce po vynesení rozsudku Rašín této možnosti zuřivě bránil a při jakékoliv zmínce se rozčiloval ²⁰⁶, nyní sám požádal o společnou celu s Kramářem. Znamenalo to pro něj pochopitelně určité výhody. Vzhledem ke „kvalitě“ stravy si například vařili vlastní jídlo na cele. „Vaření ještě ušlo, ale nejhorší bylo mytí nádobí. To je protivná práce ale musilo to být a myli jsme oba s drem Kramářem statečně, právě tak, jako jsme si ráno zametli celu.(Dr. Kramář velkým smetákem, já smetáčkem.) Vyvětrali postele a ustlali.“²⁰⁷ Každodenní úklid byl pro oba nesmírně důležitý. Pomáhal jim čelit vlivu vězeňskému prostředí. Podlehnutí by znamenalo ztrátu posledního zbytku vnitřní svobody. „Neklesnout do špíny, čistě žít, nepoddát se, nesestoupit na nižší stupeň kultury, to je ten strašný zápas, který inteligentní člověk prodělává ve vězení. Vězení není tak těžké pro lidi malých kulturních potřeb a je skutečně ubohé, když také -inteligenti podceňují tíhu vězení a posmívají se, že někdo jedl a chtěl jísti z talíře, ne rukama, chtěl si prostřít stůl na němž jinak pracoval, chtěl čisté ložní prádlo a toužil vyzdobiti si stěny své celý!“²⁰⁸

Toto soužití však mělo i své stinné stránky. Karel Kramář se za celé ty dva roky nesmířil s vězeňským životem, nikdy si na něj nezvykl. To se pochopitelně odráželo na jeho psychickém stavu. Z Rašínových vzpomínek vyplývá, že celé noci nespál a trpěl depresemi. Objevily se i problémy jiného charakteru. Kramář, uvyklý na relativně pohodlný život, neustále zavíral okno, neustále dával najevo, že je mu zima

a vyžadoval, aby se topilo. To přinášelo Rašínovi, uvyklému na odlišný životní styl, mnohé komplikace.²⁰⁹

Svěží vítr, který přišel s nástupem Karla I. na trůn, přinesl své ovoce. V květnu 1917 se začalo uvažovat o obnovení říšské rady. Aby podepřel své snahy činy, podepsal 2.července amnestii, která se vztahovala na všechny politické odsouzence. Kramář s Rašínem však zůstávali i nadále ve vězení, neboť byli odsouzeni za zločiny proti branné moci, na něž se amnestie nevztahovala. Nakonec však i oni byli po týdnu propuštěni.²¹⁰ Celá tato událost však byla poznamenána roztržkou mezi Kramářem a Rašínem. Z oficiálních míst, konkrétně se jednalo o ministra Trnku, tak ze strany některých českých aktivistů se začal vyvíjet tlak, aby oba pánové, učinili vůči císaři nějaké vstřícné gesto. Konkrétně se mělo jednat o jakési prohlášení, v němž se zavazují, že se do konce války zdrží jakékoli veřejné činnosti. Pochopení pro toto gesto však našli pouze u Kramáře, který jak řekl musí mít ohledy ke své ženě, souhlasil. Svou roli sehrála i představa, že by se v důsledku nové politické činnosti do vězení vrátil. Naproti tomu Rašín velmi emotivně odmítl podepsat cokoli s tím, že buď bude propuštěn a nebo zůstane ve vězení. Z celé akce nakonec sešlo, neboť aktivisté si uvědomili, že nemohou prohlášení podat pouze za jednoho z uvězněných. Celá tato událost tak zanechala po sobě nepříjemnou pachut' a vrhla stín do vzájemných vztahů. Pro Kramáře to byla situace dosti překerní a ve vztahu k Rašínovi ho dlouho provázely výčitky.²¹¹

Bránu möllersdorfského vězení definitivně opustili 10. července 1917. Kramář zamířil do Vídně, kde se týden zotavoval v kruhu svých přátel. 18. července odjíždí na radu lékařů přímo do Libštátu, aby načerpal nových sil. Po cestě, třebaže nikdo nemohl tušit, kterým vlakem se bude Karel Kramář vracet, ho vítaly na nádražích davy lidí.²¹² V očích veřejnosti se Kramář s Rašínem stali národními mučedníky, stali se symbolem utrpení českého národa. Jejich autorita byla obrovská. Tváří v tvář nadšeným davům pocítil Kramář velké zadostiučinění. Čekalo před ním vrcholné období jeho politického života.

*Z Karla Kramáře srší sebevědomí a ^{odhodlání}: „My všichni, třeba jsme různých názorů a různých stran, prodchnuti jsme upřímnou láskou k společné věci..... a chceme, abychom ve společné dohodě s Národním shromážděním postavili pevné základy budoucí nádherné budovy naší svobodné československé republiky.“*²¹³ *Toto sebevědomí v něm narůstalo od chvíle, kdy byl propuštěn z vězení a konfrontován*

s reakcemi českého lidu, který jej pasoval na vůdce národa. Na druhé straně je nutno říci, že to zase tak jednoduché neměl.

Amnestie vzbudila v českých politických kruzích značné napětí. Především v prorakousky orientované části se očekávalo co bude dál. Kramářův a Rašínův postoj však záhy nenechal nikoho na pochybách, že éra spolupráce s Vídní končí. Jako první přišly v rámci prováděných čistek na řadu Národní listy. Aktivisté se sice marně snažili zachránit si pozici tím, že nabídli Kramářovi a Rašínovi kooptaci do správní rady Pražské akciové tiskárny, která Národní listy vydávala, což oba razantně odmítli. Kramářovi bylo mimo jiné také nabídnuto předsednictví Českého klubu. Tato nabídka se rovněž setkala s odmítnutím. 15. října 1917 se konala valná hromada Pražské akciové tiskárny, kde byla zvolena nová správní rada v čele s Karlem Kramářem, což znamenalo definitivní konec aktivismu v Národních listech.²¹⁴

Paralelně s očistou Národních listů začala probíhat první jednání o politické koncentraci. Vize Mladočechů spočívala ve spojení mladočeské strany, realistů, státoprávníků a národních sociálů v jednu stranu. Orgánem se měly stát očištěné Národní listy. Na povrch ovšem vyplávaly názorové rozdíly. Nepochybně se jednalo o vliv v nové straně. Proti představám Mladočechů se postavili národní sociálové v čele s Václavem Klofáčem, který se pokusil o totéž, tj. o politickou koncentraci, s tím rozdílem, že na schůzku do Luhačovic 19. 8. 1917 pozval zástupce Moravské lidovopokrokové strany a naopak mladočeši zde byli zastoupeni pouze Františkem Síssem a Vladimírem Slavíkem, a to jen díky nátlaku Jaroslava Stránského a Karla S. Sokola. 30. srpna se konala další schůzka v Turnově, na které již Kramář a Rašín byli přítomni. Kramář tato jednání charakterizoval slovy, že má „poněkud smíšené pocity ... o nějakém splnutí s národně sociální stranou nemůže být ani řeči.“²¹⁵

Z uvedeného vyplývá, že jednání nebyla jednoduchá. Kramář, který trávil svůj čas v Libštátě se proto rozhodl, že se vrátí do Prahy. Stalo se tak 15. října 1917 a jeho návrat se změnil v mohutnou manifestaci. Německý tisk druhý den napsal, že Praha uvítala Kramáře jako svého krále. Na nádraží očekávali Kramáře představitelé národní strany svobodomyslné, poslanci, přátelé a pochopitelně davy Pražanů. Po bouřlivém uvítání pronesl evidentně dojatý Kramář projev, ve kterém poděkoval přítomným a vzpomněl na okamžik svého zatčení a naději, kterou posilovala víra, že se vrátí domů. Zároveň se ale obracel do budoucnosti „Co osud přinese, nikdo neví. Ale jedno vím: že když celý národ ... bude jeden jediný celek, není možno, aby nebyla vyplněna touha nás všech. ... Dejž Bůh, aby brzy byla touha ta vyplněna a

národ aby žil tak volně, jak toho plným právem zasluhuje!“²¹⁶ Před nádražím uvítal Kramáře nový bouřlivý jásot. Za nadšeného provolávání slávy nastoupil s chotí do kočáru, ze kterého studenti vypřáhli koně a sami se do něj zapřáhli. Celý průvod pokračoval směrem k Národnímu muzeu a odtud dolů přes Václavské náměstí až k hotelu U arcivévodý Štěpána. Celou cestu lemovaly zástupy nadšených lidí. U hotelu se průvod zastavil a Kramář opět děkoval a dodával optimismus a víru v budoucnost. Poté se odebral kočárem ke své vile, kde na něho rovněž čekal tisícíhlavý dav a znovu se Kramář ujal slova a znovu opakoval co ten den již několikrát pronesl.²¹⁷

Oslavy pokračovaly 17. října na Žofíně, kde byl uspořádán slavnostní večer na uvítanou. Vystřídala se řada řečníků, která pozdravila Kramáře i jeho bývalé spoluvězně. Největší ohlas patrně sklidil doktor Herben, který pronesl směrem ke Kramářovi: „Když jste byl odvážen, patřil jste jedné straně. Když jste nyní přijel, patříte celému národu.“²¹⁸ Jménem rady spisovatelů českých uvítal Kramáře také jeho rodák spisovatel Antal Stašek. Po mnoha projevech se za bouřlivého potlesku a volání slávy konečně ujal slova Karel Kramář. Poděkoval za vřelé přijetí a projevil nadšení nad přítomností zástupců všech stran. V této souvislosti vyjádřil přesvědčení, že národ je jednotný a je pevně rozhodnutý kterým směrem se vydá „...nad veškerým stranictvím, nad vším tím, co dříve otravovalo český život, se zvedá něco nového, velikého, jedinečného“²¹⁹, tak Kramář apeloval na všechny přítomné, aby jednota byla udržena i na politické úrovni. Zmínil rovněž situaci ve světě, kde „roste nová veliká idea, jedna z největších, které kdy lidstvo mělo: idea svobody a sebeurčení národů ... tato idea bude ideálním zhojením všech těžkých ran, které utrpěla celá Evropa“, a bylo by chybou, „kdybychom ztráceli v největším okamžiku svých dějin víru v tyto veliké ideje, které dnes hýbou světem.“²²⁰ V souvislosti se svým vězením připomněl, jakou obrovskou posilou pro něj znamenalo manifest českých spisovatelů, „když promluvili opravdu ze srdce a duše českého národa čeští spisovatelé, tak my to cítili také jako velkou úlevu, poněvadž vlastně strašné utrpení není strašné hrozbou smrti, ale to nejstrašnější bylo by vědomí, že člověk trpěl nadarmo.“²²¹ Vyzdvihl sílu národa, to že se nepodal, hovořil o svobodě a v jeho projevu se začínají objevovat slova o demokracii (snad se tak stalo pod vlivem revoluce v Rusku) „my věříme v demokracii my byli demokraty z přesvědčení. Nejen proto, že ... toho potřebujeme, poněvadž jsme demokraticky složený národ, nýbrž proto, že to byl nejsvětější odkaz naší historie ... Víme, že to není demokracie, která jest neštěstím

národa, naopak, jest podmínkou jeho prospěchu a zdaru; nebezpečí jest jenom demagogie a fantastické ponětí o svobodě.“²²² Závěrem svého projevu znovu vyzval všechny k jednotě „Prosím vás jenom o jedno: nebuďme ve veliké chvíli, ve veliké chvíli jednotné české politiky jinak malichernými! Udělejme všechno, abychom zase neutonuli ve starých sporech a starých malichernostech! Pevně věřím a doufám v dobrého genia českého národa ... musíme světu dokázati, že jsme skutečně svobody hodní, a to můžeme dokázati jenom tehdy, že idea svobody a seburčení národů svěřeno národu ukázněnému, národu vnitřně zdravému ... věřím a doufám, že ta naše královská nádherná Praha setře se sebe rmut a prach, kterým ji zaházeli, že opět zazáří ve své kráse a nádheře, že zazáří ve svém majestátu metropole celého národa československého, národa šťastného svým spojením, šťastného možností žití, poněvadž svobodný národní život netouží po ničem jiném, než aby nebyl mezi posledními, velikými národy, kteří bojují za ideu svobody a opravdu spravedlivé demokracie.“²²³

Kramářův žofinský projev byl přijat s nadšením. Znamenal další ránu prorakouským aktivistům. Že to myslí vážně se mohli přesvědčit již 21. října, kdy se konal sjezd zemských důvěrníků Národní strany svobodomyslné. Hlavní výstupy tohoto sjezdu můžeme shrnout do tří bodů. Na Rašínův podnět bylo schváleno usnesení, ve kterém se říká, že se má pokračovat v práci k dosažení samostatnosti. K tomuto cíli se mají podřídit všechny zájmy. Dále sjezd na základě Preissova referátu odmítl socialismus, nikoliv však sociální reformy. Bylo deklarováno, že nová ekonomika musí fungovat na základě soukromého vlastnictví. Nutno podotknout, že po tomto sjezdu se začaly v Národních listech objevovat články tvrdě kritizující socialistické experimenty, což byla věc do té doby nepředstavitelná. A konečně za třetí, účastníci sjezdu vyjádřili přání směřovat k vytvoření jednotné a pevné měšťanské strany.²²⁴

Co se posledního bodu týče, jednání o koncentraci nebyla jednoduchá. U malých stran pochopitelně existovaly obavy, že se ztratí uvnitř mladočeské strany a že přijdou o svůj vliv. Na přelomu let 1917-1918 však bylo možno konstatovat, že situace natolik vykrystalizovala, že lze přistoupit ke skutečné koncentraci. 25. prosince se v Národních listech objevil článek Karla Kramáře, kde psal, že „staré strany pochováme a utvoříme novou, v níž se spojí k společné práci všichni, kteří chtějí pracovati nestavovsky, na prospěch celého národa ... není to tak lehké loučiti se se svou stranou ... měli jsme své strany doopravdy rádi, a třeba dopouštěli jsme se

mnohých hříchů, chtěli jsme věností své straně a jejímu programu sloužit ze svých sil celému národu. Se svou stranou pochováváme veliký kus své životní práce ... Ale zvítězila veliká myšlenka, zvítězilo vědomí zodpovědnosti před soudem dějin. Všichni víme, že se dnes jedná o víc, daleko víc, než o osud našich stran. ... Nová strana ve všem svém snažení bude ovšem všennárodní. Upřímný, poctivý její demokratismus přímo vylučuje, aby se starala jen o nějakou vrstvu našeho národa. a tak bude dojísta všemi silami pracovati, abychom postupovali k vyplnění oprávněných požadavků poctivé sociální spravedlnosti, již možno dosíci bez násilných převratů nebo nebezpečných experimentů, které by nás ... nenapravitelně mohly poškodit.“²²⁵ Přestože sjezd odmítl socialismus, přesto se Kramář neubráníl jisté sociální rétorice. Situace byla kritická, hospodářství bylo v rozvratu a lidé se upínali k reformám jako k něčemu, co přinese zlepšení jejich postavení. Jejich podpora myšlenkám samostatnému státu byla o to větší, poněvadž spatřovali příčinu své bídy v existenci monarchie. Nový stát pro ně automaticky znamenal zlepšení jejich životních podmínek. V neposlední řadě také působily zprávy o socialistické revoluci, které od listopadu začínaly přicházet z Ruska. Znamenalo to, že jakákoliv strana, která chce dosáhnout alespoň nějakého úspěchu, musí do svého programu zařadit sociální reformy.

Přes tato slova uveřejněná Kramářem v Národních listech trvalo jednání o konečné podobě nové strany ještě více jak měsíc. Sam Kramář se jednání neúčastnil a snažil se celou věc delegovat na Aloise Rašína. Z Libštátu, kde trávil svůj čas, vzkazoval do Prahy, aby byl program co nejstručnější, „abychom se zbytečně nevázali pro budoucno, zejména sociálním a hospodářským programem“²²⁶ Sam se chtěl zúčastnit až posledního definitivního zasedání. 9. února 1918 bylo konečně rozhodnuto. Byla utvořena státoprávně demokratická strana v jejímž čele stanul Karel Kramář jako předseda, místopředsedy byli zvoleni Rašín, Budinský, Hajn a Šámal. Hlavním úkolem bylo vytvořit demokratický český stát.²²⁷

Vedle nově vzniklé strany však nadále fungovala Maffie. Jejím hlavním úkolem se v té době stalo uvádět v soulad vnitřní a vnější odboj. Řada politických činů, řada vystoupení byla korigována a usměrňována právě z Maffie. (tamtéž)

První polovina roku 1918 se nesla ve znamení různých manifestací a oslav. Z celé škály těchto akcí zaměřených proti Habsburské monarchii vystupují do popředí tři události. První z nich se odehrála 6. ledna 1918 v Grégrově sále v Obecním domě a vešla do historie jako Tříkrálová deklarace. Jednalo se o jakýsi sjezd říšských a

zemských poslanců z českých zemí, jejichž úkolem bylo veřejně odmítnout prohlášení ministra zahraničí Czernina, který tvrdil, že jedná jménem svých národů. Ke druhému vystoupení zavedl příčinu opět ministr Czernin, když v dubnu zaútočil na Masaryka a vnitřní odboj, a obvinil je, že kvůli nim habsburská monarchie nemůže uzavřít mírovou smlouvu s Dohodou, která se pod jejich vlivem rozhodla vyčkávat. Tehdy se shromáždili představitelé ze všech oblastí společnosti - politici, vědci, spisovatelé, umělci atd. a 13. dubna ve Smetanově síni Obecního domu se uskutečnila tzv. národní přísaha. Alois Jirásek přečetl text, který sliboval věnost českému národu a jeho snahám o samostatný stát. Při závěrečné pasáži pozvedlo svou ruku „k přísaze“ na 6000 přítomných. Vyvrcholením všech oslav a manifestací se staly květnové oslavy Národního divadla, kterým předcházely oslavy prvomájové. 50tileté výročí stavby Národního divadla ve dnech 16.-17. května bylo událostí skutečně masovou.²²⁸ Jaká byla role Karla Kramáře v těchto akcích? Pochopitelně se jich zúčastnil, ale hlavním hybatelem nebyl. Jeho postavení se stále více posouvalo do roviny spíše reprezentativní než skutečně vládnoucí. Stával se jakousi „ozdobou“ pro lid a jeho autorita u veřejnosti byla skutečně obrovská. Nutno podotknout, že se této úlohy zhostil bravurně a svůj řečnický um na všech takových veřejných akcích plně uplatnil. Vnitřně však byl rozčarován tím, že se jaksí ocitl na vedlejší koleji. Hlavním motorem nové státoprávně demokratické strany byl Alois Rašín. Dalším důvodem Kramářova zklamání byl nepochybně vývoj v Rusku. Říjnová socialistická revoluce definitivně rozmetala Kramářovu koncepci slovanské federace. Přesto se jí nemínil vzdát. Na konci jara 1918 se u něho poprvé objevuje myšlenka ozbrojené intervence. V dubnu na akci národní přísahy pak ve své zdravici k přítomným Jihoslovanům hovořil o slovanské pospolitosti. V květnu se účastnil rokování zástupců utlačených národů v Rakousku-Uhersku, kde se domlouval další postup s Jihoslovany a Poláky. Spolupráce s těmito slovanskými národy byla pro Kramáře spíše jakousi náhražkou spolupráce ruské. Během květnových slavností se stáhl do pozadí z obav před persekucí, neboť se po Praze začaly šířit pověsti, že bude znovu zatčen. Tak jako většina českých politiků, ale i politiků evropských, nevěřil v brzký konec války, který očekával kolem roku 1920.²²⁹

Původní představa politické koncentrace spočívala v tom, že by vznikla jedna jediná česká strana. Jednání na podzim 1917 však ukázala, že toto není možné, neboť názorové rozdíly mezi stranami jsou příliš velké. Potřeba politické koncentrace, či spíše dohoda o společném postupu, však byla stále více aktuální. V červnu 1918

Přemysl Šámal podporován Rašínem znovu oživuje myšlenku na vytvoření jakéhosi společného orgánu všech českých politických reprezentací, který by nahradil zkompromitovaný Český svaz. Tentokrát tato myšlenka padla na úrodnou půdu. Podporu našla u Karla Kramáře i u Antonína Švehly. Počátkem léta začala probíhat jednání o ustavení tzv. Národního výboru, který by reprezentoval český národ a jeho požadavky. Jednání se vedla rychle, takže již 13. července se uskutečnila ustavující schůze Národního výboru v Grégrově sále v Obecním domě, kde bylo zřízeno i jeho sídlo.²³⁰

Kamenem úrazu se stalo složení Národního výboru, tj. počet mandátů, které jednotlivá strana obsadí. Spory mezi občanskými stranami a socialisty vyřešil Antonín Švehla, který navrhl klíč k rozdělení mandátů. Složení Národního výboru tedy kopírovalo výsledky říšských voleb v roce 1911. Mimo to byli do Národního výboru kooptováni význační představitelé kulturního a společenského života, např. Machar, Jirásek, Scheiner a Mareš. To s sebou přineslo další spor, neboť tyto pánové se hlásili, či sympatizovali se státoprávní demokracií a socialisté v tom spatřovali ohrožení svých pozic. Bylo tedy dohodnuto, že kooptace by neměly narušit poměr mezi jednotlivými stranami a posílení jedné strany automaticky rozšířilo řady strany druhé. V konečném součtu pak složení Národního výboru vypadalo následovně: sociální demokraté získali 10 míst, agráři 9, státoprávní demokracie rovněž 9, národní socialisté 4, katolická strana 4, realisté a Staročeši po 1 mandátu. Staročeský zástupce později posílil řady státoprávní demokracie. Předsedou Národního výboru byl zvolen Karel Kramář, místopředsedy Antonín Švehla a Václav Klofáč, a jednatelem se stal František Soukup. Vzhledem k velikosti tohoto orgánu bylo předsednictvo pověřeno v zájmu rychlého rozhodování vykonávat administrativní přípravy pro vznik nového státu.²³¹

První schůze Národního výboru byla ukončena prohlášením, v němž se pravilo: „Z rozhodnutí politických stran představujících jednotnou politickou vůli našeho národa, vstupuje dnes v život Národní výbor československý“, jehož jediným cílem je zajistit pro národ „právo sebeurčení v samostatném, demokratickém státě československém s vlastní správou, ve vlastním domě a pod vlastní svrchovaností!“²³² Hned po svém ustavení začal Národní výbor vyvíjet horečnou aktivitu. Přes dr. Scheinera se pokoušel organizovat vojsko, dávali se dohromady úředníci, kteří by mohli být využiti novým státem, organizovali se místní Národní výbory ve všech krajích, které měli připravit půdu a v rozhodném okamžiku převzít moc, prostřednictvím svazu

českých měst a svazu českých okresů byla vybírána tzv. národní daň, která měla pokrýt potřeby Národního výboru při plnění jeho úkolů. Připravovaly se také první zákony. Nehovořilo se v nich ještě o tom, jaká bude státní forma nového státu, neboť stanovisko Národní rady v Paříži nebylo známé, počítalo se však se zrušením šlechty a rozdělením jejího pozemkového majetku, rozšířením volebního práva, úpravu vztahů mezi podnikateli a dělníky atd. V oblasti hospodářské bylo hlavním cílem odpoutat měnu nového státu od monarchie. Poprvé se objevila myšlenka kolkování bankovek, počítalo se s kontrolou cen, zřízením zvláštního mzdového úřadu či regulací dovozu a vývozu vztahující se na určité druhy zboží alespoň v první fázi. Nutno podotknout, že všechny tyto aktivity se děly v součinnosti s Maffií, kterou Národní výbor nebyl schopen plně nahradit. Často tedy jen přebíral, co bylo v Maffii vypracováno.²³³

Hlavním úkolem Maffie však bylo sladit postup vnitřního a zahraničního odboje, neboť ne vždy se jejich představy shodovaly. Tak například v září přišel z Paříže vzkaz od Edvarda Beneše, aby se nejednalo s Rakouskem, aby poslanci nechodili do parlamentu a dále pak výzva, aby se z revolucí nezačínalo dříve, než bude dán signál z Paříže. S řadou těchto požadavků se sice vnitřní odboj ztotožnil, avšak vzkaz obsahoval i další požadavky, např. požadovat válku proti Německu, či jiné věci směřující otevřeně k anarchii, či sabotáži. S tím se domácí odboj odmítal ztotožnit a přál si převzít moc v klidu.²³⁴

Počátkem podzimu začali dostávat události rychlý spád. Vojenská moc ústředních mocností se pomalu hroutila. 26. září 1918 pod vlivem porážky Bulharska přišla z Vídně nabídka autonomie pro národy žijících v Rakousku. Již o tři dny později se představitelům monarchie dostalo, rovněž pod vlivem bulharské kapitulace, odpovědi koncipované na společném setkání Národního výboru, Českého svazu a českých členů panské sněmovny, která nabídku autonomie odmítla.²³⁵

14. října 1918 se uskutečnila akce, která vyvolala rozepře mezi socialisty a zbytkem Národního výboru. Na tento den svolala tzv. Socialistická rada, orgán, který si socialisté ustavili 6. září, neboť se obávali, že myšlenka socialismu se v Národním výboru rozpustí, generální stávku proti vývozu potravin. Celá akce byla původně naplánována s vědomím Národního výboru. V oběžnících, kde byly instrukce, se však objevila slova o vyhlášení samostatnosti. Představitelé Národního výboru se o tom dozvěděli těsně před akcí a podařilo se jim alespoň částečně zabránit těmto projevům. Na řadě míst však bohužel došlo k projevům vyhlášení samostatnosti, což se

pochopitelně neobešlo bez zásahu policejní moci. Navíc se ukázalo, že socialisté neměli připravený žádný plán dalšího postupu. Celá akce skončila ostrou výměnou názorů v Národním výboru a diskuse o přínosu či škodě této události probíhaly ještě po celou dobu trvání první republiky.²³⁶ Na druhé straně musíme konstatovat, že akce 14. října přinesla Národnímu výboru určitý zisk. Byl totiž postaven do situace, kdy s ním vídeňská vláda začíná jednat jako s jediným orgánem, který je schopen udržet v českých zemích pořádek. Navíc nebyla schopna účinně čelit blokádě vývozu potravin. Jedinou její nadějí byl Národní výbor, jehož požadavky se stále stupňovaly.

Pod vlivem válečných událostí a ve snaze zachránit hroutící se říši nabídl 17. října 1918 císař Karel I. to, o čem snily celé generace českých politiků, totiž federaci. Jednalo se o poslední a nejvyšší nabídku. Dalším stupněm byl totiž konec monarchie. Bohužel toto gesto přišlo jednak příliš pozdě a jednak v sobě skrývalo dva aspekty, které byly pro českou politiku nepřijatelné. Tím prvním byl fakt, že se manifest nevztahoval na uherskou část monarchie, a tím druhým byl plán rozdělit historické území českých zemí. 19. října přišla odpověď Národního výboru, která nenechala nikoho na pochybách, že pro Čechy je monarchie již minulostí. V prohlášení se uvádělo, „že s Vídní není pro český národ žádného jednání o jeho budoucnosti“, neboť „česká otázka přestala být otázkou vnitřní úpravy Rakousko-Uherska, stala se otázkou mezinárodní, a se všemi otázkami světovými společně bude řešena. Ona nemůže býti řešena také bez souhlasu a dorozumění i s onou mezinárodně uznanou částí národa, která se nachází mimo hranice české. Národní výbor má za svou povinnost jménem veškerého českého lidu znovu prohlásit, že není pro nás jiného řešení otázky české, než-li naprostá státní samostatnost a nezávislost zemí československých.“²³⁷ Poslední nadějí rakouské moci se tak stala Dohoda, o níž se domnívala, že nemá zájem na rozbití Rakouska-Uherska. Aby dokázala svou otevřenost a demokratičnost, povolila představitelům Národního výboru cestu do Švýcarska, aby se mohli setkat s představiteli zahraničního odboje. Chtěla tím Dohodě dokázat, že to s reformami myslí skutečně vážně. Dne 25. října odjela delegace Národního výboru v čele s Karlem Kramářem do Ženevy. Na přání ministerského předsedy profesora Lammasche se zastavila ve Vídni. Ministerský předseda na schůzce s Kramářem v hotelu Continental přišel s návrhem na vytvoření společné vlády složené ze zástupců všech národů v Rakousku-Uhersku. Jednalo se skutečně o poslední pokus zachránit hroutící se monarchii. Doufal, že Kramář svou autoritou přesvědčí představitele zahraničního odboje v Ženevě, aby české země

setrvaly uvnitř Rakouska. Tento návrh však Kramář odmítl slovy, „děkujeme za své osvobození Dohodě a bez jejího souhlasu a vědomí nehodláme podniknouti žádného kroku.“²³⁸ Poté společně s Habrmanem, Kalinou, Klofáčem, Staňkem, Šámalem, Preissem a Svobodou odjel do Ženevy. Jeho odjezd komentovalo Právo lidu, kde se mimo jiné psalo: „Když vídeňský soud vojenský odsoudil Dr. Kramáře k smrti, přinesl o tom jeden berlínský časopis úvodník pod názvem „Mrtvý muž“. Mrtvý muž byl Dr. Kramář, ale poněvadž z vůle rakouské justice měl pykat Dr. Kramář za celý národ, byli jsme my všichni jako kolektivum odsouzeni k národní smrti a název německého časopisu se týkal nás všech. Dnes jede mrtvý muž do Švýcar jako jeden ze zástupců mrtvého národa.“²³⁹ A jak vnímal cestu do Ženevy sám Karel Kramář? Z dopisu, který napsal manželce vyplývá, že přičítal svému postavení velkou důležitost. Psal, že „je to nutno politicky, abych jel ... bude tam mnoho co udělat, a bude dobře, když já při tom budu. A pak bych rád s těmi oficiálními lidmi promluvil – k tomu přece jen je nejlépe, když jsem já.“ Kramář rovněž doufal, že bude brzo doma, poněvadž „mne je také doma potřebí ... dlouho nebudeme – budeme pospíchat, poněvadž se zdá, že se to zde brzo všechno zhroutlí. Vypadá to alespoň tak.“²⁴⁰ Kdyby jen tušil

Samotná jednání se uskutečnila ve dnech 28.- 31. října. Za zahraniční odboj byl přítomen Edvard Beneš doprovázený Markovičem, Strimplem a Osuským. Jednání se točila především kolem mezinárodního postavení československého státu, jeho formě a politické struktury. Představitelé zahraničního odboje měli o těchto otázkách poměrně jasno. Měli za sebou konkrétní dokumenty a jasně formulovaný program. Pražská delegace zase znala detailně poměry doma a měla připravený jakýsi plán přechodu z monarchie do nového státu. Edvard Beneš rovněž seznámil delegáty s postavením pařížské provizorní vlády a situací v mezinárodní politice. V závěrečném protokolu se pak objevilo konstatování, že kroky, které podniká v zahraničí Česká národní rada a prozatímní vláda, domácí politikové schvalují. Dokument se dále zmiňoval o tom, že mezi československým národem a habsburskou dynastií není a nebude žádných svazků. Zásluhou Kramáře se však rozpoutala diskuse o státní formě. Otevřeně prosazoval monarchii anglického typu. V duchu své koncepce počítal, že panovníkem by se mohl stát ruský velkokníže spřízněný s Romanovci, což by pochopitelně přineslo Kramářovi výsadní postavení. Většina delegace však Kramářovo stanovisko nesdílela a přiklonila se k programu Washingtonské deklarace s tím, že nový stát bude republikou. Během ženevských

jednání nemohlo zůstat pochopitelně stranou ani personální obsazení hlavních funkcí v novém státě. Prezidentem se měl stát Tomáš Garyque Masaryk, Kramář pak měl obsadit křeslo předsedy vlády, ve které zasednou i Edvard Beneš coby ministr zahraničí a Milan Rastislav Štefánik jako ministr vojenství. Tím měla být demonstrována jednota domácího a zahraničního odboje. O zbylých postech měly jednat politické strany v Praze. Pozitivně byla přijata i myšlenka, že by v nové vládě měl zasednout i jeden německý politik jako ministr bez portfeje.²⁴¹

Zatímco probíhala ženevská jednání, události v Praze dostaly rychlý spád. 27. října byla koncipována odpověď rakouské vlády na nótu presidenta Wilsona a ministr zahraničí hrabě Andrassy prostřednictvím vyslance požádal královskou švédskou vládu, aby ji předala Spojeným státům. „Odpovídajíc na notu pana presidenta Wilsona z 18. t.m., zaslanou vládě Rakousko-Uherské, a ve smyslu rozhodnutí pana presidenta, pojednati odděleně s Rakousko-Uherskem o otázce příměří a míru, klade si rakousko-uherská vláda za čest prohlásiti, že stejně jako s dřívějšími projevy pana presidenta souhlasí také s jeho názorem, obsaženým v poslední nótě o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů. Poněvadž tedy Rakousko-Uhersko přijalo veškeré podmínky, ... rakousko-uherská vláda prohlašuje tudíž ochotu vejíti v jednání o mír mezi Rakousko-Uherskem a odpůrcími státy a o okamžité příměří na všech frontách rakousko-uherských, a žádá pana presidenta Wilsona, aby ráčil učiniti příslušné přípravy.“²⁴² Praha si Andrassyho notu vyložila jako kapitulaci Rakouska-Uherska a nabízenou šanci již nehodlala pustit. Okamžitě se sešel Národní výbor a jeho představitelé Rašín, Švehla, Stříbrný a Soukup, pro něž se vžilo označení muži 28. října, začali postupně přebírat moc. Již dopoledne byl převzat Obilní ústav, kde právě dlící Antonín Švehla přijal slib věrnosti od zaměstnanců. Kolem poledne pak zástupci Národního výboru oznámili zástupci místodržitele Kosinovi, že přebírají správu země. Totéž sdělili hraběti Schönbornovi, presidentovi zemské správní komise. Mezitím se v centru města začali shromažďovat lidé. Do ulic byly okamžitě vyslány kapely, aby se zamezilo výtržnostem. Udržení pořádku bylo vůbec největší starostí Národního výboru, který se zaručil pražskému vojenskému velitelství s tím, že žádné výtržnosti se konat nebudou. Chtěl se tak vyhnout otevřenému střetnutí s vojenskou mocí. S výzvou k zachování vzorného pořádku se představitelé Národního výboru obraceli k občanům, když v otevřeném autě projížděli Prahou, aby na Václavském náměstí pronesli slavnostní projevy. Odpoledne byl projednán a schválen první zákon nového státu připravený Aloisem

Rašínem, kterým se vyhlášoval samostatný Československý stát, a který konstatoval, že všechny dosavadní zákony zůstávají v platnosti do té doby, než budou nahrazeny novými. Situace však nebyla jednoduchá. V úřadech vládl zmatek. Jejich šéfové neměli skoro žádné informace a těžko se orientovali v nastalé situaci. Ve chvíli, kdy jednali s představiteli Národního výboru, byli přesvědčeni, že se tak děje v souladu s císařským manifestem ze 17. října. Čeští reprezentanti je při této představě pochopitelně nechávali. Podobnou taktiku zvolili o den později, kdy se do Prahy vrátil místodržitel Max Coudenhove. Po jednání s ním se dokonce objevilo prohlášení, že Národní výbor přejímá spoluřízení veřejné správy. Poté se Národnímu výboru podařilo převzít i policejní ředitelství, vrchní zemský soud a státní zastupitelství. Vídeňská vláda nekladla odpor, neboť se domnívala, že se Češi pouze přizpůsobují uherskému modelu. Rozhodujícím dnem se stal 30. říjen, kdy se představitelům Národního výboru podařilo převzít pražské vojenské velitelství, neboť čeští a rumunští vojáci se přidali na stranu Národního výboru, který získal sympatie i německých a maďarských vojáků podporou jejich přání dostat se co nejrychleji domů. Získáním kontroly nad vojenským velitelstvím byl převrat dokonán.²⁴³

5. listopadu se delegace vrátila ze Ženevy. Jednání s představiteli zahraničního odboje na ně nepochybně udělalo dojem. V Praze se pochopitelně setkali s bouřlivým přivítáním a před nádražím se Karel Kramář ujal slova. Tlumočil pozdravy od exilového vedení a vyjádřil nadšení, neboť „naše sny a touhy budou plně splněny“. Mluvil o hrdinství a obětavosti zahraničního odboje, o velikosti díla, které jeho představitelé v cizině vykonali. Na základě ženevských jednání s optimistickým pohledem do budoucnosti oznámil lidu, že „my budeme svobodným národem, demokratickou lidovou republikou ... my trpěli dost, ale nyní chceme vítězit, chceme budovat, chceme vystrojit svou krásnou, plnou, opravdovou a poctivou svobodu. To je to, co vzkazují vám naši drazí, a těším se z celé duše, až je budeme moci v náruč stisknout a říci jim, jak úžasné a nevýslovně je máme rádi ... mohu vám říci, že díky našim legiím, bezmezná jejich obětavost, díky práci našich drahých, kteří jsou za hranicemi, díky Masarykovi, Benešovi a všem, kteří jsou s nimi, máme v celém civilisovaném světě takové postavení, že se nám o něm nikdy ani nesnilo. Máme jen jednu povinnost, abychom ty své přátele nezklamali. A my je nezklameme.“²⁴⁴ Ani slovem se však Kramář nezmínil o událostech, které se v době jeho pobytu v Ženevě odehrály v Praze. Pod vlivem dojmů, které si přivezl z Ženevy, mu převrat v Praze připadal jako okrajová záležitost. O pět let později to svým výrokem nepřímo

potvrdil: „Jeli jsme domů (ze Ženevy) jako zmámení hašišem, a zprávy o 28. říjnu přijali jsme sice s nadšenou radostí, ale zdála se nám malou vedle ohromnosti ženevského optimismu a docela samozřejmou, když jsme v Innsbrucku nemohli z vlaku, protože nádraží bylo zaplaveno vojáky, utíkajícími z fronty ... zapomněl jsem poděkovati těm, kdo pro osvobození národa vykonali tak velký a nezapomenutelný skutek. Vím, že to Dra. Rašína velmi bolelo.“²⁴⁵

Nadšení však nebylo jedinou emocí, která hýbala Kramářem. Pod tímto nadšením se skrývalo překvapení, jakési roztrpčení a rozčarování. Měl pocit, že se octnul na vedlejší koleji a ve své předsednické pozici se cítil ohrožen. O půl roku později tyto své pocity shrnul v dopise Masarykovi: „Do Švýcar mne poslali – ani jsem na to nemyslel. Zatím se stal převrat. Když jsme se vrátili a lid nás vítal, řekl mně Rašín jménem svým a Švehly ... My jsme převrat začali, a my jej doděláme. Já byl předsedou Národního výboru a mne nechali do sezení Národního výboru choditi jako hosta, o ničem mi neřekli.“²⁴⁶ A nebyl by to Masaryk, aby nechal takováto slova bez odezvy. Ve své odpovědi nadhodil, že Kramář neuznával potřebu práce proti Rakousku a spoléhal se na vítězství Ruska, které „pro nás všechno udělá“, čemuž Masaryk nevěřil a očekával revoluci. Do slova prohlásil, že jeho „nejsilnější politický čin byl ... že ...se neoddal ruské orientaci“ a spíše se věnoval zahraniční práci, kterou Kramář v roce 1916 odmítl. „Zkrátka, byl jste příliš pasivní, tím opanoval Dr. Rašín, který ... se přidal k Benešovi a jím k mně. Tak si vysvětluji, že Dr. Rašín i převrat osnoval bez Vás, nikoli proti Vám.“ Masaryk se rovněž zastal Rašína ujištěním, že se mu zdá, že Rašín je loajální vůči Kramářovi.²⁴⁷

V hektické listopadové době však nebyl na spory čas. Národní výbor zasedal takřka nepřetržitě. Kromě ryze praktických záležitostí, např. organizace státní správy, zajišťování veřejného pořádku atd. „se věnoval i otázkám politickým, především personálnímu zajištění jednotlivých ministerstev. Konečné rozhodnutí, kdo se postaví do čela jakého resortu padlo 12. listopadu.“²⁴⁸ A „představení“ mohlo začít

Karel Kramář, čerstvý ministerský předseda sedí a pozoruje Národní shromáždění. Za několik okamžiků se odebere k prvnímu řádnému jednání vlády. Sen, který snily generace politiků, je splněn. To, čemu Kramář před válkou odmítal uvěřit, se stalo skutečností. Samostatné Československo nastoupilo svou cestu. Není pochyb o tom, že nebude snadná. Politická role, kterou dějiny přisoudily českým politikům je zcela jiná, než jakou znali z rakouského parlamentu. Nová vláda bude muset řešit řadu

úkolů. Je si vědoma, že nyní bude tvořit, stavět, budovat a jejím hlavním motorem je Karel Kramář.

Poznámky

- 1 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. V
- 2 Tamtéž, s. 2
- 3 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 4
- 4 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 2
- 5 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930; KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930
- 6 VENCOVSKÝ, F: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1992, s. 11
- 7 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 33 - 35
- 8 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 4
- 9 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 11 - 20
- 10 VENCOVSKÝ, F: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1992, s. 11; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 33
- 11 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 12; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 47 - 48
- 12 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 48
- 13 ČERVINKA, V.: Karel Kramář. Jeho život a význam, Praha 1930, s. 9
- 14 KRAMÁŘ, K.: Paměti, Praha b.r., s. 382
- 15 VENCOVSKÝ, F: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1992, s. 13
- 16 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 4
- 17 GALANDAUER, J.: Jest Masaryk rozčtvrcen?, *DaS* 5/99, s. 27
- 18 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 11
- 19 KRAMÁŘ, K.: Paměti, Praha b.r.
- 20 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 30
- 21 Tamtéž
- 22 KRAMÁŘ, K.: Paměti, Praha b.r.
- 23 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 16 - 20

- 24 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 8
- 25 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 65
- 26 VENCOVSKÝ, F: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1992, s. 33
- 27 Tamtéž, s. 40
- 28 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 74
- 29 Tamtéž, s. 95 - 96
- 30 Tamtéž, s. 96 - 97
- 31 Tamtéž, s. 109 - 110
- 32 Tamtéž, s. 111 - 114
- 33 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 117 – 118; EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 110 - 111
- 34 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 121
- 35 EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 111; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 124
- 36 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 125 - 126
- 37 EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 112 - 113
- 38 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 130
- 39 Tamtéž, s. 131
- 40 EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 113
- 41 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 152 - 153
- 42 Tamtéž, s. 175
- 43 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 180-181; EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 120
- 44 EFMERTOVÁ, M.: České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, s. 122
- 45 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 190-191
- 46 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 20 - 21
- 47 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 5
- 48 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 70
- 49 Tamtéž, s. 72
- 50 ČERVINKA, V.: Karel Kramář. Jeho život a význam, Praha 1930, s. 59 - 60
- 51 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 75

- 52 Tamtéž, s. 77
- 53 Tamtéž, s. 76
- 54 Tamtéž, s. 80
- 55 Tamtéž, s. 99
- 56 Tamtéž, s. 99 - 100
- 57 Tamtéž, s. 165
- 58 Tamtéž, s. 167
- 59 Tamtéž, s. 167-168
- 60 Tamtéž, s. 168
- 61 Tamtéž, s. 169
- 62 Tamtéž, s. 170 - 171
- 63 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 13
- 64 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 84
- 65 Tamtéž, s. 98
- 66 Tamtéž, s. 140
- 67 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 19
- 68 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 179 - 180
- 69 Tamtéž, s. 189
- 70 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 15
- 71 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 148 - 149
- 72 Tamtéž, s. 175
- 73 Tamtéž, s. 178
- 74 Tamtéž, s. 178 - 179
- 75 Tamtéž, s. 179
- 76 Tamtéž
- 77 Tamtéž, s. 185
- 78 Tamtéž, s. 190
- 79 KRAMÁŘ, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha 1922, s. 10
- 80 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 126
- 81 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 26 - 27
- 82 Tamtéž, s. 28

- 83 Tamtéž, s. 27
- 84 KRAMÁŘ, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha 1922, s. 10 - 11
- 85 HLAVAČKA, M. – PEČENKA, M.: Trojspolek, Praha 1999, s. 90
- 86 Tamtéž
- 87 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 124
- 88 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 21
- 89 Tamtéž
- 90 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 145
- 91 KRAMÁŘ, Karel: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 16
- 92 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 39 - 40, 43
- 93 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 12
- 94 Tamtéž, s. 9 - 10
- 95 Tamtéž, s. 8
- 96 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 195 - 196
- 97 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 15
- 98 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 198 - 199
- 99 HLAVAČKA, M. – PEČENKA, M.: Trojspolek, Praha 1999, s. 171
- 100 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 18
- 101 HLAVAČKA, M. – PEČENKA, M.: Trojspolek, Praha 1999, s. 170
- 102 Tamtéž, s. 171
- 103 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 20
- 104 Tamtéž
- 105 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 29
- 106 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 22
- 107 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 30
- 108 Tamtéž, s. 30 – 31

- 109 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 32;
HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s.25
- 110 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 25
- 111 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 33
- 112 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 200 - 201
- 113 Tamtéž, s. 202
- 114 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 29-30
- 115 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 203
- 116 Tamtéž, s. 205 - 207
- 117 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 30-31
- 118 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 207
- 119 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 32
- 120 Tamtéž, s. 28
- 121 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 208
- 122 KRAMÁŘ, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha 1922, s. 32
- 123 Tamtéž 33 - 34
- 124 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 33
- 125 Tamtéž, s. 34
- 126 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 210
- 127 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 34; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 210
- 128 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 26-27
- 129 Tamtéž, s. 10
- 130 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 209
- 131 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha,
1971, s. 35
- 132 Tamtéž

- 133 Tamtéž
- 134 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 211
- 135 Tamtéž, s. 212
- 136 Tamtéž
- 137 Tamtéž, s. 213
- 138 Tamtéž, s. 214
- 139 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 36
- 140 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 215
- 141 Tamtéž
- 142 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 38
- 143 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 45
- 144 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 235; KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 45; SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 13
- 145 HOBSBAWM, E: Věk extrémů, Praha, s. 31
- 146 PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 83 - 84
- 147 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 46
- 148 KROFTA, K.: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930, s. 46; PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 84; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 235 - 236
- 149 PROKŠ, P.: Od monarchie k republice, Jinočany 1993, s. 9 - 11
- 150 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 25 – 26; SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 29 - 30
- 151 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 28
- 152 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 15 - 16
- 153 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 237
- 154 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 27
- 155 PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 84 - 85; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 237

- 156 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 40
- 157 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 27
- 158 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 238 - 240
- 159 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 29 - 30
- 160 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 31 - 32
- 161 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 22
- 162 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 14 - 15
- 163 Tamtéž, s. 18
- 164 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 34 - 35
- 165 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 30
- 166 PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 103
- 167 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 62
- 168 Tamtéž 50-51; PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 105
- 169 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 36 - 37
- 170 Tamtéž, s. 52
- 171 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 17
- 172 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 30 - 31
- 173 PICHLÍK, K.: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 - 1918, Praha 1991, s. 112 - 113
- 174 ČERVINKA, V.: Karel Kramář. Jeho život a význam, Praha 1930, s. 25 - 27
- 175 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 31
- 176 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 246
- 177 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 31; SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 246
- 178 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 245
- 179 Tamtéž, s. 246

- 180 Tamtéž, s. 247
- 181 Tamtéž, s. 247 - 248
- 182 Tamtéž, s. 252
- 183 Tamtéž, s. 252 - 253
- 184 ČERVINKA, V.: Karel Kramář. Jeho život a význam, Praha 1930, s. 28
- 185 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 32
- 186 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 43
- 187 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 36 - 37
- 188 Tamtéž, s. 38
- 189 Tamtéž
- 190 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 255
- 191 Tamtéž, s. 255 - 256
- 192 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 97
- 193 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 257
- 194 Tamtéž
- 195 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 43
- 196 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 99
- 197 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 258
- 198 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 40
- 199 PAMĚTI Dr.ALOISE RAŠÍNA, Brno 1994, s. 132 - 134
- 200 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 41
- 201 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 259
- 202 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 41 – 42; HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 44
- 203 SOUKENKA, J: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha 1930, s. 102 - 103
- 204 PAMĚTI Dr.ALOISE RAŠÍNA, Brno 1994, s. 168 , 170 - 171
- 205 Tamtéž, s. 171

- 206 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 41
- 207 PAMĚTI Dr.ALOISE RAŠÍNA, Brno 1994, s. 174
- 208 Tamtéž
- 209 Tamtéž 181,183 - 184, 187; ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 44
- 210 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 264
- 211 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 45 - 46
- 212 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 267
- 213 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 17
- 214 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 48 - 51
- 215 Tamtéž, s. 49 - 50
- 216 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 268
- 217 Tamtéž, s. 269- 271
- 218 Tamtéž, s. 272
- 219 Tamtéž, s. 273
- 220 Tamtéž, s. 273 - 274
- 221 Tamtéž, s. 274
- 222 Tamtéž, s. 275
- 223 Tamtéž, s. 276 - 277
- 224 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 52 - 53
- 225 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 283 - 284
- 226 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 56
- 227 Tamtéž, s. 56 - 57
- 228 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 55 - 59
- 229 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, 1971, s. 47-48

- 230 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997,
s. 63 - 64
- 231 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 13 - 14, 16)
- 232 Tamtéž, s. 15
- 233 Tamtéž, s. 16 - 17
- 234 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997,
s. 65 - 66
- 235 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 18 - 19
- 236 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997,
s. 66 - 67
- 237 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 35 - 40
- 238 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 287
- 239 Tamtéž
- 240 ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA (dále ANM), fond K.Kramář, k. 3, inv. č.
2689, Kramářův list manželce z 23. října 1918
- 241 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 63 - 64
- 242 NÁRODNÍ LISTY, 28.října 1918, ročník 58, číslo 115, večerní vydání, s. 1
- 243 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997,
s. 70 – 71; PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 67 - 91,
NÁRODNÍ LISTY, 28. října 1918, s. 1
- 244 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 288 - 289
- 245 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 92
- 246 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997,
s. 72
- 247 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6448, Masarykův list Kramářovi z 13.
července 1919
- 248 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 289

3. V čele vlády

První československá vláda byla vládou všenárodní koalice. Zasedly v ní všechny významné české politické strany. Rozdělení jednotlivých rezortů předurčilo už zastoupení politických proudů v Národním výboru. Klíčem se staly výsledky voleb v roce 1911. Nejsilnější pozici získali agráři, kteří obsadili ministerstvo vnitra, zemědělství, veřejných prací a železnic. Státoprávní demokracie k funkci předsedy vlády přidala ještě ministerstvo financí a ministerstvo obchodu. Významnou roli zastávali také zástupci socialistických stran. Národním socialistům připadla křesla ministerstva obrany, pošt a telegrafů, a výživy. Stejně početní zastoupení měla i sociální demokracie. Její tři ministři stáli v čele rezortů spravedlnosti, školství a národní osvěty, a sociální péče. Součástí vlády byla i strana lidová. Její pozice byla ztížena prorakouským aktivismem za války. Musela se proto spokojit pouze s ministerstvem bez portfeje. Svého ministra dostal i klub slovenských poslanců. Stal se jím Vavro Šrobár, zastávající nejprve rezort zdravotnictví, později působil jako ministr s plnou mocí pro Slovensko. Ve vládě zasedli i reprezentanti zahraničního odboje, Beneš na postu ministra zahraničí a Štefánek coby ministr vojenství.¹

Před Karlem Kramářem vyvstal těžký úkol. Z opozičního politika se proměnil v druhého nejvlivnějšího muže ve státě. Vláda, v jejímž čele stál, měla řadu specifíků. V Národním shromáždění nebyla opozice, protože všechny strany byly vládní. Kramář musel respektovat i zastoupení socialistických stran. Odlišnost názorů v sobě skrývala potenciální neshody. V prvních týdnech fungování nové vlády se zatím neprojevovaly. Všichni byli prodchnuti nadšením z nového státu. Spojovala je myšlenka budovat funkční a prosperující stát. To, co je rozdělovalo, byla otázka, jak ten stát vybudovat. Lišili se v názorech, jaký by ten stát měl být. Od Kramáře se očekávalo, že bude z pozice předsedy vlády jednotícím prvkem, který dokáže tlumit případné spory. Stát potřeboval akceschopnou vládu a rozhodné vedení.

Ani pro jednotlivé ministry nebyla situace jednoduchá. Žádný z nich nikdy nezastával exekutivní funkci. Za posledních třicet let bylo velmi málo Čechů, kteří se podíleli na chodu rakouských vlád. Většina českých politiků zažila pouze opoziční roli, ale praktické zkušenosti s řízením státu neměla. Karel Kramář a jeho ministři se učili vládnout. Učili se řešit nejen závažné problémy v hospodářské a sociální oblasti, ale i vyřizovat běžnou každodenní vládní agendu. Seznamovali se s administrativou jednotlivých ministerstev. Karel Kramář na schůzi Národního shromáždění

20.prosince otevřeně přiznal: „Já sám již nemám sebemenší talentu k byrokratismu. Já byrokratismu v úřadě naprosto nerozumím. To vám řeknu docela veřejně: v tom jsem jako nezkušené dítě.“² A takových jako je on byla dle jeho slov ve vládě většina.

Zajistit chod státní správy, vytvořit efektivně fungující úřady a administrativně pokrýt celé území republiky se stalo jedním z hlavních úkolů Kramářovy vlády. Nebylo to jednoduché. Jednotlivé části Československa prošly různým historickým vývojem, měly jiné civilizační a kulturní kořeny. Lišily se také svou hospodářskou vyspělostí. K tomu přistupovaly ještě zvláštnosti uvnitř jednotlivých regionů, národnostní odlišnosti nevyjímaje. Oproti předválečným poměrům v Rakousku posílila státní centralizace a samospráva byla potlačena.³

Svou roli zde sehrála i snaha vlády udržet pořádek v zemi. Válka skončila a celá Evropa byla rozvrácena po stránce hospodářské i politické. Společnost se pod vlivem neutěšené situace radikalizovala. Události v Rusku vyvolávaly nervozitu u většiny evropských politiků. Relativně klidný vývoj v Československu byl důležitým signálem do zahraničí. Existovaly obavy, že rozpad Rakouska – Uherska přinese do střední a východní Evropy pouze chaos. Karel Kramář neopomněl při každé příležitosti zdůraznit, jak nezbytné je zabránit nepokojům: „Z národa, jež sotva svět znal, stali jsme se národem všude ctěným a vážený jen vlastní silou, mužností a odhodlaností, kázní a pořádkem, kterým všichni ochotně dávali hold svého obdivu. ...bylo by hříchem, kdybychom to, co vydobyli nám naše hrdinné legie i co vydobyl sobě i nám náš národ svou neobyčejnou pevností a odhodlaností, kdybychom to jakýmkoliv způsobem promarnili.“⁴

S budováním právního prostředí, politického systému a administrativy začal už Národní výbor, který po 28. říjnu vydal řadu nařízení, z toho 17 dekretů s platností zákona. Klíčovým se stal recepční zákon, ponechávající v platnosti všechna nařízení a všechny zákony z dob monarchie. Zachovával kontinuitu s rakouským právním systémem, aby se zabránilo bezprávnímu stavu a následným zmatkům.⁵

Velkou pozornost věnovali političtí představitelé tvorbě zatimní ústavy. Návrh sestavil sociální demokrat Alfréd Meissner. Absolutní moc byla soustředěna v rukou Revolučního Národního shromáždění. V té době se ještě nepočítalo s druhou komorou.

Parlament, kromě zákonodárné moci, volil, odvolával a kontroloval vládu, která za této situace vypadala spíše jako jeho předsednictvo. Již od počátku se vedly spory o počtu ministrů. Z původního návrhu šesti až osmi členů se po dohodě politických

stran ustoupilo a počet se rozšířil na sedmnáct. Antonín Švehla toto rozhodnutí odůvodňoval množstvím práce, které bude třeba vykonat. Druhým nevyřčeným důvodem se pak stala skutečnost, že bylo třeba uspokojit požadavky jednotlivých stran ohledně jejich účasti ve vládě. Nejslabší postavení v nově vznikajícím ústavním systému měl president. V podstatě měl jen jakási čestná práva. Právo rozpustit sněmovnu, jmenovat vládu, či možnost zákonodárné iniciativy mu bylo odepřeno. Vysvětlení lze spatřovat v obavách politiků, že Masaryk, či jeho nástupce, nebude ochoten přijmout takzvaný stranický klíč při rozdělování jednotlivých ministerstev, a bude prosazovat svoji vůli. Také se předpokládalo, že Masarykova nepřítomnost v Československu bude dlouhodobá. Očekávalo se, že pojede na mírovou konferenci. V případě jmenování vlády presidentem, by se muselo na něj čekat. Problém nastal také ve chvíli, kdy vláda na základě svého výkladu ústavy konstatovala, že president nemůže mluvit v Národním shromáždění. Došlo k absurdní situaci. Masaryk po svém návratu sice složil slib na půdě Národního shromáždění, ale aby mohl pronést svůj projev, musel pozvat poslance na Hrad. Přestože přišli všichni, bylo to vykládáno jako účast jednotlivců, nikoliv instituce.⁶

Masaryk s podobou zatímní ústavy nesouhlasil. Nelíbilo se mu, že má být pouhou reprezentativní figurkou, která navíc nenese odpovědnost za svoji funkci, ale tuto odpovědnost přebírá vláda. O mnoho let později prohlásil, že „presidenty republiky by neměly být osoby příliš nevýrazné, jen reprezentativní.... president je jedním z těch nemnohých činitelů, kteří reprezentují jednotu státu.... je hlavou státu – to nemá být jen dekorum, nýbrž jeho skutečné poslání. Toto poslání potřebuje svého muže. Myslím, že nejen naše republika, nýbrž i /stoupenci republiky/ si přejí, aby presidenty byly výrazné osobnosti.“⁷

Poté, co byl zkonstituován politický systém, a kdy bylo jasné, kdo stát vede, že hlavní odpovědnost spočívá na bedrech ministerského předsedy, přistoupila vláda k zajištění státní správy, ke konsolidaci úřadů a vybudování struktury jednotlivých ministerstev. 1. listopadu vydal Národní výbor nařízení, že místní a okresní národní výbory mají právo státní správu pouze kontrolovat. Stát spravovala bývalá okresní hejtmanství, v čele zemí stály zemské správní výbory, a v činnosti pokračovala i původní samospráva, okresní a obecní zastupitelstva. Tyto instituce však bylo nutno důkladně očistit od úředníků a lidí, kteří byli příliš kompromitováni svojí prorakouskou aktivitou. Vláda pečlivě sledovala spolehlivost úředníků. Přesto nebylo v jejích silách všechno uhlídat, popřípadě na druhé straně zabránit přehmatům.⁸

Podíváme-li se do dokumentů zachycujících jednání první československé vlády v období od listopadu do prosince 1918, zjistíme, že podstatná část záznamů se týká právě oblasti fungování státní správy. Ministři neměli konstituovaná vlastní ministerstva, chybělo jim zázemí a vše se dělo takřikajíc za pochodu. Během prvních dvou měsíců se vymezovaly kompetence jednotlivých ministerstev. Na své třetí schůzi vláda řešila, kam ministerstva umístí. Musela vyřešit personální otázky, platy, paušály a ostatní příspěvky, nejen úředníků, ale i ministrů, poslanců a presidenta republiky. 30. listopadu se vláda zabývala personálními problémy generální prokuratury, policejního ředitelství v Praze a úřadu zplnomocněnce Československé republiky ve Vídni. 11. prosince dokonce projednávala otázku stanovení a jmenování pomocného personálu u Nejvyššího soudu v Praze. Vláda také musela najít budovy pro diplomatické zástupce spojeneckých zemí. Koncem listopadu zřídila Úřad pro přípravu mírové konference a již počátkem prosince se jí na stůl dostaly první zpracované podklady.⁹

Vláda se potýkala s nedostatkem úředníků. Neměla dostatek kvalifikovaných osob, které by mohla využít pro chod úřadů. Musela proto povolávat české úředníky z vídeňských ministerstev. Někteří čeští politikové však tento způsob kritizovali. Měli pocit, že lidé, kteří pracovali pro rakouské úřady, nejsou dostatečně spolehliví. Vadilo jim také, že se počet úředníků ve státní správě neustále zvyšuje. Kramář musel postup vlády obhajovat v Národním shromáždění: „Já jsem začal úplně nebyrokraticky ve svém úřadě, poněvadž jsem tomu nerozuměl, řeknu to docela upřímně, poněvadž jsem hledal svůj úkol v něčem docela jiném, než ve vyřizování aktů. Za krátko.... jsem musil sáhnout zase k tomu byrokratismu, který přišel z bývalých ministerstev. To není nic platné: Jisté regule byrokratické přirozeně zde musí býti, jinak se to všechno zhroutí, jinak bude všechno působit potíže, ale naší snahou musí býti, aby byrokratismus nebyl sám o sobě účelem,... nýbrž aby nám prospěl.... musí býti zavedeno jednoduché a přesné úřadování. Proto také my již dnes velmi se snažíme o to, aby složité věci nebyly vyřizovány tak, jako v starém Rakousku, nýbrž aby se vyřizovaly ve společných konferencích“¹⁰

Administrativu, která byla před válkou vyřizována ve Vídni, si nyní musel nový stát zajistit sám. Přestože Kramář prohlašoval, že „byrokratismu“ nerozumí, dobře si uvědomoval, že před chaosem zachrání stát fungující úřady. Potřeboval, aby v úřadech byli lidé, kteří jsou kvalitní a dokážou takovou práci vykonávat. Proto pozvedl svůj hlas na obranu vídeňských úředníků: „Já mám za svou povinnost jako

předseda ministerstva, abych se ujal úředníků z Vídně. Jest pravda, že mezi nimi jsou lidé, kteří neměli veliké odvahy, hlásiti se k tomu, proč tam přišli, poněvadž byli Češi. Ale to přece byly jen výjimky. Jedno bych řekl: Býti ve Vídni, nebylo radostí; bylo to pravou obětí. Na něj se dívali skrze prsty, on byl všude odstrkován, preterován, a všechno co dělal, bylo sledováno s tou nejpřísnější kritikou, které se nikdy proti německým úředníkům neužívalo. Kromě toho nezapomeňte, co to přece znamená, že neměl tam středních škol pro své děti. To bylo také něčím, co přirozeně působilo na dušení jejich spokojenost a rozpoložení k té službě, kterou museli konati. Naopak v této příčině myslím, že nesmíme býti k nim nespravedliví. jestli jsou snad mezi nimi někteří, kteří byli ve Vídni hodně vlažní, pak ovšem jest jejich povinností, aby nahradili to a zdvojnásobili svou činnost tady. Jejich povinnosti jsou tím větší a my se budeme na to tak dívat.... budeme velmi bedlivě bdíti, abychom nedali zavládnouti u nás tomu, v čem oni vlastně ve Vídni vyrostli.“¹¹ Karel Kramář jedním dechem uklidnil poslance a ujistil je, že převzatí úředníci budou pod neustálou kontrolou. Prohlásil, že „nechceme přepřehování úřadů, nýbrž jenom tolik úředníků, kolik jich je potřebí. Chceme ale, když věnují plně své služby státu, aby také za to byli náležitě placeni. My nechceme starého systému a prosím aby nás v tom ctěné Národní shromáždění a budoucí konstituenta podporovaly, abych nemuseli dělat hodnosti kvůli úředníkům, nýbrž jenom úředníky pro potřebu“¹²

Česká společnost „přijala ‘své’ Československo hlavou i srdcem.“¹³ Vkládala do nového státu velké naděje. Očekávala vyřešení problémů způsobených válkou. Také mnohým politikům se zdálo, že vláda nepostupuje dostatečně rychle. Kramář musel tyto reakce mírnit. Zkušenosti posledních několika týdnů ho přesvědčily, že vše nepůjde tak rychle, jak si mnohdy sám představoval. Apeloval na poslance, ale i na všechny občany, aby byli trpěliví: „Vždyť my budujeme ten stát zcela nově, od začátku, od základů. To vše, co zde bylo, bylo proti nám, my to vše musíme změnit, aby to sloužilo nám! To přece se nedá udělat za den. Je-li však v té příčině přílišná netrpělivost, pak musím říci, že nejsme sto, abychom tuto netrpělivost nějakým způsobem vykořenili nebo odstranili, poněvadž zázraků nedovede ani naše koaliční vláda.“¹⁴

Kromě vnitřního zajištění státu se vláda musela zabývat také otázkou hranic. V případě českých zemí byla situace jednodušší, byl zde princip historických hranic, které byly dány i přírodními podmínkami. Problémy s sebou přinesla otázka hranice na Slovensku. Slovensko žádné historické hranice mimo severního území, které bylo

v minulosti hranicí Uher, nemělo. Na jižním Slovensku se Maďaři odmítali vzdát svých územních nároků. Nikdo v té době nevěděl, kudy hranice povedou. Odpověď na tuto otázku měla přinést až mírová konference.

Slovensko bylo od událostí v českých zemích informačně izolováno. Telegrafní a poštovní spoje byly v maďarských rukách. V době, kdy představitelé slovenského života ustavovali v Turčianském sv. Martině Národní radu, nikdo z nich nevěděl o převratu v Praze. Národní výbor 2. listopadu rozhodl o obsazení Slovenska a o dva dny později jmenoval zatímní slovenskou vládu, která ovšem během několika dnů zanikla. Ani vojenská akce nebyla úspěšná, neboť se podařilo dát dohromady pouhých 250 mužů.¹⁵

České aktivity sledovala se znepokojením maďarská strana. Vědoma si odpovědnosti centrálních mocností za válku, snažila se všemožným způsobem části této odpovědnosti zbavit. Nechtěla však za žádnou cenu dopustit ohrožení celistvosti Uher. Koncem října 1918 se stal maďarským ministerským předsedou hrabě Mihály Károlyi. Svým striktně pacifistickým vystupováním se snažil získat sympatie Dohody. Uznal nezávislý český stát, ale popřel právo Čechů na území Slovenska.¹⁶

První pokus udržet Slovensko byl učiněn 31. října hned po Martinské deklaraci. Hrabě Károlyi poslal pozdrav slovenské Národní radě, kde říkal, že odpovědnost za útrapy Slováků nenese maďarský lid, nýbrž minulá vláda a vyjádřil přesvědčení v lepší společnou budoucnost. Již 2. listopadu dostal odpověď, která nebyla pro jeho plány vůbec příznivá. Přes veškerý vstřícný a přátelský tón se tam objevila věta, že „svobodný československý národ chce zůstat maďarskému národu dobrým sousedem a bratrem.“¹⁷

Károlyi se však nevzdával. Nejprve vydal 11. listopadu proklamaci proti českému vpádu do Slovenska a poté maďarské jednotky začaly české čety vytlačovat. Skutečné nebezpečí pro mladý československý stát však přišlo 13. listopadu, kdy zástupci Maďarska podepsali zvláštní příměří s francouzským generálem Franchetem d'Espery. Obě strany se dohodly na tom, že veškerá uherská území budou zatím ponechána pod maďarskou správou. Na základě toho pak maďarská vojska odmítla vyklidit území Slovenska.¹⁸

Československá vláda se situací zabývala už na své první schůzi. Hodnotila postavení československého vojska na slovenském území a seznámila se i s protestní notou Károlyiho. Telegram předložil Karel Kramář, k jehož rukám, coby předsedy Národního výboru a teď i vlády, byl adresován. Navrhl odpověď, že československá

vojska nepřišla s dobytčnými úmysly, nýbrž na základě žádosti o pomoc ze strany samotného slovenského obyvatelstva, s úkolem zabránit vnitřnímu rozvratu a nepořádku po odchodu maďarských úřadů. Maďarská vláda navíc nese odpovědnost za následky možných ozbrojených potyček. Po následné diskusi, ve které Vavro Šrobár informoval o hrozících nepokojích v důsledku neexistence bezpečnostních složek, vláda Kramářův návrh jednomyslně schválila.¹⁹

Odpověď československé vlády byla sice jednoznačná, avšak k efektivnímu obsazení Slovenska chybělo vojsko. Na navrátilce z bojiště se vláda nemohla spolehnout. Karel Kramář napsal 16.listopadu Edvardu Benešovi, že „naši vojáci z fronty nejsou zrovna nejlepším elementem, takže je raději pošleme domů.“²⁰

Aby bylo zamezeno pokusům maďarské vlády ovlivňovat některé slovenské činitele, rozhodla se československá vláda na své večerní schůzi 20.listopadu, že vyšle do Budapešti Milana Hodžu „jako zplnomocněnce pro likvidační záležitosti uherského státu.“²¹ Milan Hodža však zahájil po svém příjezdu do Budapešti samostatná politická jednání s maďarskou vládou a zpětně o nich informoval Prahu. Zatímco Edvard Beneš psal z Paříže 27.listopadu Kramářovi, aby byl styk s Maďary a Němci co nejvíce omezen. Pokládá za omyl, že zástupci československého státu se nacházejí ve Vídni a v Budapešti, neboť „každé jednání s Károlyim z naší strany jeho situaci posiluje...“, a navrhoval: „Myslíte-li, pane doktore, že to je ještě možno, bylo by nejlépe... přerušit styky oficiální a jednat výlučně neoficiálně. Také výměna telegramů jim zde /v Paříži/ pomáhá.... dělá to dojem, jako bychom my skutečně byli slabí proti nim, nebo oni něco reprezentovali.“²²

Vláda se na své 12. schůzi, konané 30.listopadu 1918, přímo zabývala chováním Milana Hodži a označila jeho vyjednávání s Maďary za nepřipustné. Schválila prohlášení, že nezmocnila Hodžu k jednání s maďarskou vládou o politických, hospodářských nebo vojenských otázkách, a to zaslala tisku.²³

Problém Slovenska však nespočíval pouze v hranicích a neshodách s Maďary. Bylo třeba zajistit chod státní správy, zásobování, školství a podobně. Po nezdařeném pokusu se zatímni slovenskou vládou se vláda rozhodla zřídit ministerstvo s plnou mocí pro Slovensko a do jeho čela postavit Vavro Šrobára. Projednala také osnovu zákona o provizorní státní správě na Slovensku.²⁴ 10. prosince byl zákon předložen Národnímu shromáždění. Jednalo se o mimořádná přechodná opatření, která by zabránila chaosu. Zmocněný ministr mohl ze zákona rušit maďarské zákony, jmenovat úředníky, povolovat prodej nemovitostí, zakazovat vývoz, udělovat a

odebírat licence na výrobu a prodej alkoholu atd. Jeho pravomoc byla skutečně široká. Zákon představoval jakousi mírnou formu diktatury, avšak musela být vykonávána v souhlasu s vládou. Karel Kramář ve svém projevu k tomuto zákonu ve sněmovně připomněl, že poměry na Slovensku nejsou ideální a zdůraznil obavu před násilnostmi a výtržnostmi směřujícími především proti maďarskému obyvatelstvu, neboť „to všechno bylo by poskvrou našeho dobrého jména v cizině a mohlo by to způsobem, který nedovedeme ani domyslet, poškodit budoucnost naši a zejména Slovenska.“ Zároveň však popřel, že by se schválením tohoto zákona vytvářel jakýsi precedens pro autonomii Slovenska. Sami „naši slovenští bratři ... nechtějí, aby jakýmkoli způsobem bylo myšleno, že těmito mimořádnými opatřeními ... má být utvořen nějaký prejudic ... nějaké dělení od Československé republiky“, naopak z jednání vyplynulo, aby mezi jednotlivými zeměmi Československého státu „nebylo nejmenšího rozdílu.“²⁵ Čeští politikové se jakýmkoli formám autonomie velmi bránili, neboť v nich spatřovali oslabení státu. Podle postoje Slováků k republice hodnotili míru „jejich českoslovenství.“²⁶ Část svého projevu Kramář adresoval právě Slovákům, aby je ujistil, že zákon neznamena žádné utlačování ani odnárodňování. Zdůraznil, že „chceme zachovati a chrániti jejich svéráz, chceme jim ukázati, že jejich slovenština je nám zrovna tak drahá jako čeština, že jim neneseme žádný český centralismus, nýbrž opravdovou českou demokratickou svobodu.“²⁷

Vavro Šrobár coby ministr s plnou mocí dostal od vlády k ruce 14 referentů a vzápětí odjel z Prahy. Prvořadým Šrobárovým úkolem bylo vytlačit Maďary z celého území Slovenska. V tom mu mělo pomoci české četnictvo a vojsko, ke kterým se postupně připojovali slovenští legionáři z Itálie a Francie. 29. prosince se vláda dostala do Košic. O den později byl zahájen útok na Bratislavu. V polovině ledna 1919 došlo k propojení s východním Slovenskem přes jižní oblasti. 20. ledna 1919 mohl Vavro Šrobár informovat Prahu, že celé území Slovenska je v rukou československého vojska.²⁸

Druhým úkolem Šrobárova působení bylo uspořádání vnitřních poměrů v zemi. To znamenalo zabránit nárůstu revolučního hnutí, protižidovským a protimaďarským pogromům a rabování, a vymanit správu země z maďarského vlivu. Situace byla komplikovaná. V důsledku maďarizace a neexistence slovenských středních a vysokých škol neměl kdo nahradit maďarské úředníky. Šrobár sám to před válkou charakterizoval slovy: „Bolo nás tak málo, že sme sa téměř všetci znali osobne ...“²⁹ Šrobár požádal vládu, aby na Slovensko vyslala české úředníky a učitele. Tito lidé

však často nevědomky a mnohdy v dobré víře nebyli schopni respektovat slovenské odlišnosti a redukovaly je pouze do oblasti jazykových rozdílů. To pochopitelně začalo vyvolávat určitý antagonismus vůči Čechům, který se postupně ukládal v myslích obyvatelstva. Problematická byla situace ve školství, zejména co se týkalo vztahu k náboženství. Přicházející čeští učitelé se ke katolictví stavěli s despektem a náboženské citění ironizovali, což se těžce dotýkalo silně věřícího slovenského obyvatelstva. Povalení mariánského sloupu v Praze počátkem listopadu rozhodně ke zvýšení důvěry Slováků vůči Čechům nepřispělo. Také ne všichni představitelé československé vlády byli Slovenskem nadšeni. Chladným zůstal zejména ministr financí Rašín, který v něm spatřoval problémy pro svoji finanční reformu, ale i pro integritu státu. V souvislosti s úrovní Slovenska poznamenal ironicky ve svém referátu, že „na Slovensku udělali ve dvou obcích pokus s volebním právem a výsledek byl ten, že v první obci byla velká většina pro zvolení Panenky Marie za poslance, v druhé dostal nejvíce hlasů nunvář a hned po něm také značný počet Panenka Marie.“³⁰

Obsazením Slovenska se problémy nevyřešily, navíc došlo i k rozdělení politického života, když 20. ledna 1919 Šrobár rozpustil Národní radu, a tím dal možnost vzniku jakési opozice vůči své osobě, která se koncentrovala kolem Andreje Hlinky.³¹

Slovensko pro české politiky nepředstavovalo politický, nýbrž administrativní problém. Vláda sice komplikace očekávala, avšak jejich rozsah ji překvapil.³² Jakou roli hrál Karel Kramář a jaký byl jeho vztah ke Slovensku vůbec? Jako předseda vlády byl nucen provádět praktickou politiku a také nesl hlavní odpovědnost za situaci v zemi. Toto území však nikdy nezapadalo do jeho koncepce, ať už se jednalo o české státní právo, či nějaké úzké vzájemné vazby v rámci slovanské federace. Kramář se ke konci války přidal na stranu většinového názoru na české politické scéně. Ve své roli ministerského předsedy, třebaže Slovensko neznal, musel řešit problémy s ním spojené. V jeho projevech se objevovala myšlenka československé jednoty, zdůrazňoval společné zájmy, bratrství, vyzdvihoval svůj pozitivní vztah ke Slovákům. Vláda se snažila o stabilizaci poměrů na Slovensku, a víceméně se jí podařilo, oproti okolním zemím, udržet relativní pořádek, chod administrativy, zajistit zásobování a ochranu majetku.

Další sporná území, o která musela pražská vláda bojovat, byly německé jazykové oblasti v severozápadních a jižních Čechách a na Moravě. Když si říšští poslanci

z těchto krajů uvědomili, že Rakousko-Uhersko se již nedá zachránit, sešli se už týden před českým převratem ve Vídni, aby se dohodli na postupu, jak dosáhnout připojení těchto oblastí k nově vznikajícímu rakouskému státu. O dva dny později, 23. října, byl dokonce ustaven výbor, který se měl zabývat přípravou vytvoření autonomní oblasti Deutschböhmen.³³

29. října se opět konala ve Vídni porada německých poslanců z Čech. Přijali usnesení o vzniku německých Čech (Deutschböhmen), což byla oblast zahrnující severní Čechy. Do čela se postavili Rudolf Lodgman von Auen a Josef Seliger. O den později bylo na druhé schůzi německo-rakouského Národního shromáždění oznámeno, že z okresů na severní Moravě a ve Slezsku vznikl Sudetenland, z šumavského kraje Böhmerwaldgau a na jižní Moravě Deutschsüdmähren.³⁴

Čeští představitelé sledovali německé aktivity s obavami. Jejich hlavním cílem se proto staly snahy získat Němce ke spolupráci. 31. října přijel do Prahy na jednání s představiteli Národního výboru Rudolf Lodgman. To, že se rozhodl přijmout pozvánku od Národního výboru, nebylo ani tak dáno jeho vstřícností vůči Čechům, nýbrž strachem z anarchie způsobené bídou a z rozvratu zásobování, který hrozil v německých oblastech. Rozhovory brzy skončily ve slepé uličce. Lodgman chtěl, aby Národní výbor zajistil zásobování v německých oblastech, požadoval však uznání zemské vlády Deutschböhmen jako rovnocenného partnera. Národní výbor odmítl, ale nabídl Němcům spolupráci, místo v Národním výboru, pozdějším zákonodárném sboru a vládě. To však bylo pro Lodgmana nepřijatelné.³⁵

Ani jedna strana nemínila ustoupit. Němci se neomezili pouze na jednání s Národním výborem, ale pokoušeli se získat podporu v zahraničí. Se svými prosbami se obraceli především na Wilsona s odvoláním na právo národů na sebeurčení, na německou vládu a rakouské Národní shromáždění, které jediné jejich požadavky podpořilo. Němci jako poražený národ se však jen těžko mohli dočkat vstřícného gesta od amerického prezidenta. Také německá vláda neměla zájem angažovat se ve prospěch českých Němců. Prála si dobře vycházet s novými státy, o nichž věděla, že jsou pod ochranou Dohody. Německý generální konzul dokonce „oficiálně prohlásil, že vláda říše německé uznává samostatný stát československý, a že bude potěšena, bude-li moci co nejdříve uvítat vyslance státu československého v Berlíně.“³⁶

Ani československá vláda však nezahálela. Byla si vědoma, že pohraničí potřebuje k zajištění své bezpečnosti. Hory tvořící přirozenou hranici by znesnadnily vpád nepřátelských vojsk. V pohraničí se také nacházela většina průmyslu, hospodářsky

nezbytného pro fungování nového státu. Prostřednictvím Edvarda Beneše intervenovala u dohodových spojenců. Ministr zahraničí předložil analýzu situace v pohraničí s tím, že obsazení tohoto území zabrání rozvratu. Vláda skutečně přistoupila k vojenskému obsazení. Neustále se snažila apelovat na Němce, aby přistoupili na spolupráci. Na konci roku 1918 už kontrolovala celé historické území Čech.³⁷

Obsazení pohraničí znamenalo pro české Němce těžkou porážku. Z vnějšího pohledu byla vize spojení všech Němců v jeden národní stát naprosto absurdní. Vznikl by útvar s obrovským ekonomickým i vojenským potenciálem, což spojenci nikdy nemohli akceptovat. Z vnitřního pohledu neúspěch způsobila roztříštěnost samotného německého obyvatelstva, které nemělo jistotu, že mírová konference dopadne v jeho prospěch. Němečtí úředníci, když viděli, že československý stát stále více upevňuje svoji pozici, raději mu přísahali věrnost, než aby museli odejít do horších poměrů v Německu či Rakousku. Podobné stanovisko zastávali i představitelé německého průmyslu a velkostatků. Znepokojení nárůstem bolševického hnutí v Německu a Rakousku nechtěli riskovat, že by přišli o majetek, a z tohoto pohledu se jim Československo zdálo bezpečnější. V neposlední řadě hrál svou roli také postoj prostého obyvatelstva, které spíše než národnostní otázky a velkoněmecké plány zajímala jejich holá existence, o kterou byli nuceni každý den bojovat.³⁸

Německá problematika byla Karlu Kramářovi blízká. Od roku 1890, kdy zasedl jako poslanec v říšské radě, sváděl po celou dobu s Němci urputné boje o české státní právo, jazyková nařízení atd. Na první schůzi Národního shromáždění zaujal vůči Němcům vstřícný postoj: „Německý národ, v hranicích našeho státu bydlící, nemá nejmenší příčiny obávat se o svůj národní rozvoj nechceme své krajany německé, postaví-li se loyálně na půdu našeho státu, nijak zkracovati v kulturním a jazykovém jejich rozvoji....my příliš dlouho cítili všechno barbarství kulturních útisků, všechno ponižování svého národa abychom se chtěli dopouštětí stejných hříchů proti svobodě a kultuře!“³⁹

O měsíc později, opět v Národním shromáždění, pokračoval v nastaveném kurzu. Jako předseda vlády byl nucen reagovat na protiněmecké výtržnosti 2. prosince. Při této příležitosti varoval před pomstou neboť to „bývá někdy velice krátkozraká politika. Politika nesmí se řídit jen, řekl bych, ukojením momentální pomstychtivosti, ale politika národa, který staví stát, musí se dívat dále.“⁴⁰ Podle Kramáře je třeba chovat se k Němcům slušně, protože „my to jsme, kteří chceme, aby Němci zůstali u

nás.... chceme, aby na věky, pokud bude Československá republika trvati, Němci s námi žili; chceme celistvost a nedělitelnost našich zemí.....každé poukazování na naše vítězství a moc, zejména každý takový příliš okatý poukaz /je/ přímo hříchem na budoucnosti.... Oni se jakživi na nic neohlíželi, oni znali jen svou moc a využítkování své moci do krajnosti..... nemáme žádných příčin, abychom je v tomto následovali a kopírovali..... My jsme mužně a důstojně bez pláče a nářku.... snášeli všechna utiskování..... Já bych si přál, abychom stejně mužně, klidně a důstojně také snášeli své vítězství. Stejně stejným odpláceti, to je docela dobré, odpusťte mně, v prostém životě, to jest někde snad docela v pořádku, ale ve státním životě jest to, myslím, trochu hrubá filosofie, filosofie, která by vedla k nemožným poměrům na venek i uvnitř....., ...jsme tak rádi, že konečně zvítězila na světě idea práva, spravedlnosti, svobody a opravdové demokracie.... v tom bych prosil, abychom.... přivykli.... filosofii práva, svobody a spravedlnosti.... my jsme slavnostně slíbili Němcům, že jich nebudeme utiskovati ani národně, ani kulturně, ani hospodářsky. Myslím, když jsme to učinili ve slavnostní chvíli našeho prvního sedění Národního shromáždění, že jsme povinni, to doslova dodržeti. Doufáme, že to bude, řekl bych, politikou nejen několika politiků, nýbrž že si tomu také zvykne náš lid a že se to stane, řekl bych, že ta politika spravedlnosti, o které jsme mluvili celá desetiletí.... zůstane takovou i tenkrát, když my budeme míti moc a budeme moci rozhodovati nejen o osudu svém, nýbrž o osudu druhých, kteří budou s námi bydleti ve společném státě, ve společné naší republice... Nechci jenom jedno – a o to bych prosil celou naši veřejnost, zejména také ty, kteří obsazují německá města: aby nikde nebylo násilí. Musím říci, že se do duše stydím, že v německých městech byly strhány německé nápisy. To se nesmí dít, to je věc, která nám škodí, a to daleko více, než si ti pánové myslí. Anebo jest-li jest to pravda, co řekl velmi vážený Němec, že seděl v kupé, že tam přišel voják náš a zakázal mu německy mluvit, - pak je to věc, která se nesmí trpěti.... Musíme říci našim lidem, že tu jde o největší statky našeho národa. Musíme říci, že všechno to, co vyjde z jejich oprávněného rozhořčení, které všichni chápeme, že jest to věc, která nám jistě v budoucnosti uškodí.... jest povinností..... abychom zachovali vědomí u cizích národů, zejména u ententy a všech nám přátelských národů, že nám mohou s dobrým svědomím osud Němců svěřiti do rukou, že se mohou na nás spoléhat, že je národnostně nebudeme utiskovat, že je nebudeme kulturně tlačiti, že je nebudeme tlačiti hospodářsky....Němci budou zrovna tak plnoprávními občany demokratického státu, jako my. Nebudeme je v ničem tisknout,

nebudeme dělat žádné umělé okresy a všechny ty ošklivé věci, které dělali Němci proti nám.....chceme, aby element laický, ať český nebo německý, zúčastnil se na správě, jak to vyžaduje princip moderní správy.“⁴¹

Na základě těchto několika výroků z Kramářova projevu si můžeme udělat obrázek o oficiálním stanovisku české politiky vůči Němcům. Kramář byl vynikající řečník a uměl zaujmout. Podstatné ovšem je to, komu vlastně byl jeho projev určen, kdo byl jeho adresátem. Částečně směřoval k poslancům, aby jim ukázal, že vláda se chová demokraticky, že se snaží problémy řešit, částečně pak k české veřejnosti, aby zchladil její vášně, hlavně však byl namířen do zahraničí, k dohodovým státníkům. Český národ je dostatečně připravený k tomu, aby problémy s více jak třímilionovou německou menšinou zvládl. Kramář deklaroval, že nový československý stát stojí plně na demokratických principech. Jako předseda vlády přistupoval k německé problematice odpovědně a pragmaticky.

Kramář je na vrcholu osobní popularity a moci, což může být rovněž důvodem jeho vstřícné velkorysosti. Druhou rovinou je Kramářův potlačený nacionalismus. V prosincovém projevu se objevila i místa, která přisuzují Němcům ryze negativní roli. Na jiném místě Kramář nenechává nikoho na pochybách, čím je nový stát. Tyto pasáže jsou především určeny Kramářovým stoupencům a ostatním českým nacionalistům. Kramář je v této chvíli tvrdý a rozhodný: „Řekl jsem, že v ničem nechceme porušovati jazyková a kulturní práva německých občanů našich, v ničem porušovati jejich občanská práva, jejich naprostou hospodářskou rovnoprávnost, ale stále a stále opakují jedno každému Němci, s kterým mluvím, a i nyní před celou veřejností: tento stát bude český a jen český.“⁴² „.....Němci ovšem jsou, jako byli vždy dříve. Oni vůbec na to nezvyknou, že by bylo možno, aby oni bez nějakých zvláštních garancí a zvláštního ústrojenství byli také menšinou....byli pro celistvost země; jakmile ztratili většinu, jakmile se stali menšinou, byli okamžitě pro roztržení Čech a pro sestrojení zvláštního německého území ...V posledním programu pro tzv. „Deutschböhmen“, který uveřejnili ještě v tomto roce, byl jako hlavní bod programu, že ... tam [v německých územích] nesmí býti ani českých škol ani české řeči ... Němci nemohou a nechtějí si na to zvyknouti, že se časy zněmily, že tu nestojí za každým Němcem policajt vídeňský, že tu není stále a stále rozhodující vídeňská žurnalistika a vídeňské ministerské kanceláře, že rozhodujeme nyní my Na to si musí Němci zvyknout! Jestli jejich mentalita dnešní ještě na to nestačí, doufám, že brzo tomu přivyknou.“⁴³

Ve svém projevu v závěrečné části týkající se německého problému pak Kramář vyslovil to, co se mnohým zdálo nepochopitelné, ale co bylo důkazem toho, že německý nacionalismus je skutečně velmi silný. Silnější než pragmatické úvahy. „Nevím, je-li to velkoněmectví a pangermanismus u Němců českých tak silný, aby s takovou chutí šli a brali účast na těch stech miliard, které bude platiti Německo. Nevím, je-li pangermanismus a láska k velkému Německu tak velká, aby se přímo hnali tam ven, aby otevřeli své hranice, aby je daleko silnější a lépe organisovaný německý průmysl mohl úplně zatlačit odevšad, kde měli ještě nějaký odbyt. Také nevím, zda-li jejich bohatý obchod a průmysl by byl tak šťasten, kdyby musel s Němci v říši sdílet se o ten osud, který bude mít německý průmysl a obchod, totiž o všechnu tu nenávist, která bude v celém ostatním světě a která zůstane největší překážkou každého rozvoje jejich průmyslu i kdyby třeba na konferenci mírové byla prohlášena zásada otevřených dveří. Neboť, když člověk mluví s příslušníky státův ententy a těch ostatních, ví, že ten morální bojkot, který jest daleko horší nežli jakýkoliv bojkot celní býti může, zůstane velmi dlouho, že se člověk až hrozí, když to slyší, jak hluboká jest nenávist všech těch, kteří museli prodělat válku s Německem.“⁴⁴ Kramář však zároveň vyjádřil naději, že si Němci brzo uvědomí výhody setrvání v Československé republice a změni názor. Netušil, že cesta k tomu bude tak dlouhá. Problémy s německými oblastmi nezmizely s rokem 1918. Ve velké míře pokračovaly i během následujícího roku a k mírnému zklidnění došlo až po podpisu mírové konference.

Dalším poměrně závažným problémem, který se dotýkal hranic nového státu, byla oblast Těšínska. Toto území se stalo předmětem vzájemných sporů mezi Československem a Polskem. Již počátkem roku 1918 začaly probíhat první jednání. Na květnových oslavách v Praze se obě strany dohodly, že budou společně postupovat v boji proti monarchii a že otázku Těšínska vyřeší až mírová konference. Česká strana chápala dohodu tak, že Slezsko by mělo být součástí československého státu a některé polské obce by byly odstoupeny Polsku. 29. října však začali Poláci Těšínsko obsazovat.⁴⁵

Karel Kramář nevěnoval těšínské otázce velkou pozornost. 5. listopadu se vrátil ze Ženevy a byl příliš plný dojmů, než aby se jí zabýval. V projevu 14. listopadu na adresu Poláků řekl, že jejich „svobodu upřímně vítáme“, a vyjádřil touhu „žítí v opravdovém bratrství.“⁴⁶ V této chvíli zaznívala z Kramáře srdečnost. Chtěl vyslat signál do zahraničí a ukázat, že nový stát je dostatečně vyspělý, aby přijal svůj díl

odpovědnosti za středoevropský prostor. Poláci jsou sousedé a naše přání je vycházet s nimi v míru. Oba státy navíc měly společného nepřítele, Německo. Určitou roli v Kramářově pohledu hrála skutečnost, že Poláci jsou Slované a spojením přes Slezsko i Čechům blízcí. Poláci však přijali za vlastní agresivní expanzivní politiku a vytýčili maximalistické požadavky. Vše v duchu - „nemá být na světě polské vesnice, která by nepodléhala vládě varšavské.“⁴⁷

Z tohoto hlediska byl konflikt nevyhnutelný. Ovšem takovéto rozepře měli Poláci se všemi svými sousedy. 2. prosince 1918 informoval Karel Kramář vládu, že za ním přišla delegace z Horního Slezska, která žádala, aby toto území bylo připojeno k československému státu jako samostatná státní jednotka pod protektorátem Československa. Ministři to vzali na vědomí, avšak „ve všech těchto záležitostech zahraničních před započetím mírového jednání jest na místě největší opatrnost a zdrženlivost.“⁴⁸

Ke konci roku 1918 se situace začala zhoršovat. Československá vláda si uvědomovala, že je pro ni území Těšínska životně důležité. Bylo zde značné množství uhlí, které potřebovala pro český průmysl. Také tudy vedla jediná železniční dráha spojující české země se Slovenskem. Postoj Karla Kramáře k těšínské otázce byl jasný. Jako zastánce českého státního práva považoval tuto oblast za historické území českých zemí. Odmítal jakékoli možnosti dělení mezi Československem a Polskem. Svou roli jistě hrála i osobní animozita Karla Kramáře vůči Polákům. Nikdy jim neodpustil, že se v říšské radě stavěli proti české politice. Vadilo mu, že Poláci hojně zasedali v rakouských vládách a tím se aktivně podíleli na politice monarchie. Zapomněl, že habsburská monarchie byla oproti Rusku a Prusku, později Německu, jediným státem, kde se Poláci mohli politicky realizovat. Odmítal připustit, že by z jeho pohledu aktivističtí Poláci měli být nějak zvýhodňováni. Ústupky vůči nim považoval za nespravedlivé. Druhou rovinou bylo jejich odmítání Kramářových novoslovanských koncepcí a bojkot druhého slovanského sjezdu v Sofii. Nehledě na to, že Kramář považoval za původce problémů v rusko-polském vztahu paradoxně právě Poláky. Hlavní boj o Těšínsko se však rozhořel až na mírové konferenci v Paříži.

Poslední „československé“ území, oblast Zakarpatské Ukrajiny, se řešilo na sklonku roku 1918, ale především na mírové konferenci. Tato oblast byla po dlouhou dobu součástí Uher a stejně jako v jiných částech střední Evropy, i zde začalo během války sílit národní hnutí za vlastní sebeurčení. Během doby se vykrystalizovaly tři

základní směry. První požadoval zůstat v Maďarsku, druhý projevil zájem připojit se k západní sovětské Ukrajině, a nejsilnější skupinu tvořili zastánci spojení s československým státem. Tento proud byl v kontaktu se skupinou ukrajinských politiků ve Spojených státech, kteří vedli jednání s T.G. Masarykem. Přestože se dohodli, že otázka Zakarpatské Ukrajiny bude řešena na mírové konferenci, určitá předběžná opatření se ukázala jako nezbytná právě už koncem roku 1918. Jako všude jinde, došlo na tomto území k nárůstu bolševického hnutí, které získávalo čím dál tím větší vliv. V celé oblasti byly zakládány revoluční sověty a organizovány národní milice. Koncem listopadu 1918 vyzvala Dohoda Československo, aby její vojska obsadila západní část Zakarpatské Ukrajiny. Znemožnilo by se spojení se sovětskou Ukrajinou. Ostatní území anektovala rumunská vojska. V polovině ledna byl českými a slovenskými legionáři pod italským velením obsazen Užhorod.⁴⁹

Díváme-li se pozorně na jednání vlády, zjistíme, že otázka Zakarpatské Ukrajiny byla ryze okrajovou záležitostí. Poprvé se na pořad jednání dostala 3. prosince 1918, kdy se ministři seznámili se zprávou M. Duly o požadavcích Rusínů v případě připojení k Československé republice.⁵⁰ Podruhé se tak stalo 14. ledna, kdy Karel Kramář upozorňoval na majetek bývalého Rakouska, který se na tomto území nacházel. Zároveň vláda na Ukrajinu vyslala likvidační komisi složenou ze zástupců ministerstva národní obrany, zahraničí a obchodu.⁵¹ K oficiálnímu připojení došlo po právní stránce v průběhu roku 1919 s názvem Podkarpatská Rus.

Velkou starost působila vládě zhoršující se sociální situace, způsobená válkou. Ta po sobě zanechala zbídačené obyvatelstvo, rozvrácené finance a nerealistická očekávání. Jak opadávalo nadšení ze vzniku republiky, rostlo politické napětí. Sny obyvatel, že nový stát vyřeší jejich problémy, se nesplnily. Kramář, coby předseda vlády se musel přiklonit doleva. Vláda byla nucena přistoupit k různým sociálním opatřením. Když koncem října přebíral Národní výbor Obilní ústav, zjistil, že zásoby vystačí jen na několik týdnů. Nedostatek potravin s sebou přinášel nebezpečí spekulací. Někteří obchodníci hnali ceny do astronomických výšek. Na celém území bujela lichva, tzv. keťasení. Bylo vydáno nařízení zakazující všechny podobné aktivity. Čeští politikové urgovali Edvarda Beneše v Paříži, aby seznámil s tíživou situací dohodové spojence a požádal je o pomoc. Jejich zástupci, kteří přijeli do Československa, se seznámili se situací a skutečně vymohli u svých vlád schválení úvěru na nákup potravin.⁵²

Dalším významným opatřením Národního výboru se stalo obstavení velkostatků 9. listopadu 1918. Již během roku 1918 se čeští politici shodli na nutnosti pozemkové reformy. Tento krok měl zabránit spekulacím s půdou, prodejem a zadlužováním velkostatků. Svou roli sehrála i národnostní hlediska. Většina velkostatků byla v německých rukách. Proto ani strana Karla Kramáře nijak zvlášť neprotestovala a pozemkovou reformu plně podporovala. Problémy nastaly pouze v konkrétních věcech, například od kolika hektarů se bude vyvlastňovat, bude-li se vyvlastňovat bez náhrady či s náhradou, popřípadě jak bude se získanou půdou naloženo. Agrárníci prosazovali, aby ji získali drobní rolníci a bezzemci do svého vlastnictví, socialisté naopak chtěli, aby zůstala buď státní, anebo počítali se zakládáním družstev.⁵³

Na své druhé schůzi vláda rozhodla, že budou vypláceny vyživovací příspěvky. V následujících dnech přistoupila k protidrahotním opatřením. 22. listopadu byla zřízena komise pro dovoz a vývoz, bez jejíhož povolení nebylo možno dovézt ani vyvézt prakticky vůbec nic. Toto opatření mělo zabránit dovozu luxusního zboží a vývozu potravin. Prostředky, které vláda dostala od Dohody, chtěla využít ve prospěch obyvatelstva. Od konce října vznikaly různé komise, které regulovaly hospodářství, stanovovaly ceny některého zboží. Přímým nadřízeným těchto orgánů bylo ministerstvo pro zásobování vedené socialistou Vrbenským. Od počátku bylo jasné, že největší spory bude mít s ministrem financí Aloisem Rabínem.⁵⁴

Jedním z nejdůležitějších sociálních zákonů první československé vlády se stal zákon o osmihodinové pracovní době, který navrhly socialistické strany. Občanské strany neměly odvahu se proti němu postavit. Usilovaly alespoň o výjimky v některých povoláních. Státoprávní demokracie navrhovala odložit projednání a poukazovala na nebezpečí, že československé výrobky nebudou schopny obstát v konkurenčním boji. Nejostřeji vystoupil proti tomuto zákonu Alois Rašín. Den po schválení prohlásil v Národním shromáždění: „Pánové, já jsem tak smělý, že řeknu, že mám tu Československou republiku tak rád, že kdyby mně někdo řekl, že ji zachráním jenom tím, že budu z těch 24 hodin pracovat 16, že to, vzácné shromáždění, udělám. I když mne za to zavřete, udělám to!“⁵⁵

Rabínovo kritické stanovisko bylo pochopitelné. Válka po sobě zanechala rozvrácené finance a inflace rostla závratným tempem. Československo bylo navíc po měnové stránce stále svázáno s Rakouskem. V prosinci předložil Rašín Národnímu shromáždění rozpočtové provizorium na první pololetí následujícího roku. Přestože byl návrh schválen, Rašínovo vystupování ve sněmovně vzbudilo u poslanců značné

rozladění. Nepříznivý dojem musel následně u poslanců omlouvat Karel Kramář: „Kolega Rašín byl dvakrát zavřen, ale já myslím, že trest, býti finančním ministrem dnes, je ještě horší, než býti zavřen. Nedělejte si z toho nic, když je někdy trochu ostrý, neplatí to jen vám, v ministerské radě se to jeví také stále, ale to jinak nelze a to proto, poněvadž přímost a otevřenost v otázkách takového dosahu je velkou a vážnou povinností. Nesmíme si budoucnost představovati lehkomyšlně.“⁵⁶ Jak je vidět, neměl to Kramář s Rašínem vůbec lehké.

Z důvodů zhoršující se sociální situace a hrozby bolševismu začal Kramář apelovat na Masaryka a Beneše, aby se vrátili a pomohli uklidnit situaci. Svědčí o tom dopis Edvardu Benešovi, který Kramář napsal 15. listopadu: „Bude nutno, abyste Vy i Masaryk brzo přijeli - máte alespoň na chvíli - ovšem v Čechách nikdy ne dlouho – neopotřebovanou popularitu a autoritu – a do jista se Vám podaří upokojit naše kandidáty bolševismu Masaryk by už měl přijet, dělalo by to velmi dobře. Zrovna nyní, v kritické době, by jeho vliv na socialisty byl velmi potřebný. Máme zde v Praze bolševické agitátory“⁵⁷

Kramář si uvědomoval, že on ani vláda na tuto situaci nestačí. Nepřímo naznačil, že jeho autorita postupně začíná klesat. Masaryk Kramářovo naléhání vyslyšel. 21. prosince dorazil vlak s Masarykem do Prahy. Z psychologických důvodů, aby se zdůraznila výjimečnost tohoto okamžiku, připravila vláda velkolepé uvítání. Poté, co Masaryk vystoupil z vlaku, ujal se slova Karel Kramář: „Jest mně opravdovou upřímnou radostí uvítati vás jako prvního presidenta naší Československé republiky v našem středu. Vítám vás jménem první vlády našeho svobodného státu. Vy nejlépe víte, mnoho-li je v těch slovech utrpení, práce, zklamání i nekonečné radosti – vždyť v tom je všechno, čemu jste věnoval všechny své síly, celý svůj život. ... My všichni děkujeme vám za všechna strádání čtyřletého vyhnanství, za všecku vaši velikou práci pro uznání samostatnosti a svobody národa československého ... Vítám vás jménem vlády, v níž zastoupeny jsou všechny naše strany, neboť všechny se spojily k veliké a těžké práci zbudování naší republiky v duchu pravé demokracie a opravdové sociální spravedlnosti ... Věříme a přejeme si, abyste byl a zůstal této jednoty nejlepším strážcem. Také my prožili těžká čtyři léta od chvíle, kdy opustil jste všecko, co vám bylo drahé, abyste venku pomáhal dobývat svobodu svému národu. My sice nedovedli dokonati ještě nádherný zázrak vnitřního přerodu ... ale přece najdete i nás jinými, než-li jsme byli před válkou. Po československých vlastech vane nový duch, radostný a svěží, a v jásotu, který vás dnes přivítá, uslyšíte

nejen vděčnost národa za všechno, co jste vykonal, vy i vaši druzi, nýbrž také nadšenou radost z nové svobody, jásavý výkřik srdcí, zbavených tíživého vědomí nesvobody a útisku a zároveň pevnou nezlomnou vůli, uhájiti si tu naši svobodu. ... A tak ještě jednou: Buďte nám vítán! My přeje z té duše vám i nám všem, celému národu, abyste v těžkých chvílích tvoření našeho nového státu byl nám vůdcem i rádcem na cestě ke světlé, velké budoucnosti národa československého!“⁵⁸ Takto vítal Masaryka politik, který původně prý chtěl Masarykovi dát pouze prezidentství Československé akademie věd a umění.⁵⁹ V této chvíli však bylo třeba demonstrovat jednotu vlády a prezidenta. Masaryk ani Kramář se neubránili dojetí. Masaryk odpověděl Kramářovi: „Odpustíte mi, když nebudu mnoho mluvit, ani nevím, co bych vám řekl. Je to po čtyřech letech po prvé, že jsem tak dojat. Já vím a vy všichni víte, že nás ještě čeká mnoho práce. Já vím a vy také víte, že je nám ještě mnoho obtíží překonat. O tom všem se přátelsky dohodneme, a jak řekl váš premiér, očekávám již s dychtivostí, abych mohl pokračovati v této práci, kterou jste vykonali vy zde a my tam. Vy jste mi děkovali. Já musím děkovati vám.“⁶⁰

Ani Masarykův návrat nezabránil činu, který následoval za necelé tři týdny, a který otrásl českou společností. Ve středu 8. ledna 1919 pobýval Karel Kramář na Pražském hradě, kde ve své kanceláři přijímal návštěvy. Kolem druhé hodiny audience ukončil a chystal se odejít na zasedání vlády. Když vyšel ze svého pokoje, přistoupil k němu ministerský koncipista doktor Jelen, že na něho od rána čeká ještě jeden mladík. Návštěvník vytáhl z kapsy revolver a ze vzdálenosti tří kroků vystřelil. Vzápětí byl odzbrojen, zatčen a převezen na policii k výslechu. Přestože byla rána vedena z bezprostřední blízkosti, vyvázl Karel Kramář bez zranění. Kulka se zbrzdila o tlustou látku zimníku a zarazila se o tlustou koženou peněženku v náprsní kapse saka.⁶¹

O hodinu později Kramář přijímal gratulace kolegů, kterým řekl: „Nemyslel jsem si, když jsem unikl rakouské šibenici, že budu první v Československé republice, na koho se bude střílet.“⁶² Bezprostředně po atentátu se konaly demonstrace Kramářových stoupenců. V řadě listů se začaly objevovat útoky proti levicovému tisku, padala obvinění, že nesou odpovědnost za atentát svým nenávisným psaním. Ataky směřovaly především na Právo lidu, které den před událostí psalo o vládě s měšťáckou většinou, „ve které sedí milionáři Kramář, Rašín, Prášek a Švehla.“⁶³ Sociální demokracie čelila obvinění, že svou politikou přispěla k vyostření sociálního napětí ve společnosti. Před Lidovým domem se shromažďovali demonstranti a spílali

sociálně demokratickým poslancům. Představenstvo strany ve snaze uklidnit situaci vydalo svolání k dělníkům: „Včera po útoku na ministerského předsedu Dra Kramáře rozšířeny byly o tomto činu zkreslené zprávy, které vedly k nepřátelskému projevu před Lidovým domem. Představenstvo strany sešlo se ke schůzi a odsoudilo rozhodně tento čin teroristické metody, která jest se zásadním i taktickým stanoviskem sociální demokracie neslučitelná. Jsme šťastni, že koule, vystřelená rukou předrážděného mladíka, hrozné dílo zkázy nevykonala a že k tomu můžeme Dru Kramářovi blahopřáti. Představenstvo strany odsuzuje každý pokus tragického případu toho využití k jakýmkoli účelům stranicko-politickým. ... pokládáme za nutno ... upozorniti dělnictvo, ... aby nikde nezastavovalo práci. Bylo by osudné pro všecek český veřejný život a také pro snahy a cíle sociálně-demokratického hnutí, kdyby včerejší atentát a události k němu se připínající měly býti ve znamení odvety počátkem boje všech proti všem.“⁶⁴

Na událost zareagoval i prezident Masaryk. Poslal paní Kramářové dopis obsahující víru, že se nic podobného už opakovat nebude. „Nevěřím v náhodu. Váš muž vydatně prospěl národu, že ho odsoudilo k smrti Rakousko. Prospěl zejména v cizině, jak jsem se o tom mohl sám přesvědčit. Toto druhé odsouzení k smrti, vyšlo z řad domácích, prospěje národu tím, že se všichni myslivější lidé zarazí a že si, doufám, i nejradikálnější řeknou, že ve svobodné republice není a nesmí být místa teroru.“⁶⁵

Masarykův pohled byl střízlivý a realistický. Projev, který přednesl v Národním shromáždění předseda sociálně demokratického klubu Rudolf Bechyně, byl přesně opačný. Nadnesený, silně emotivní a adorující Kramářovu osobnost. Řada sociálních demokratů byla na rozpacích. V pozdějších letech to prezentovali, že Bechyně mluvil za sebe: „Do srdce prazvláštního milionáře namířena byla rána, do srdce milionáře, který své miliony vhodil větrům napospas, zatím co jiní, mnozí jiní, nebyli ochotni obětovati ani sešlapané podpatky své obuvi, do srdce milionáře, který opustil svůj pyšný palác, kdež byl pánem, zatím co mnozí jiní nebyli ochotni opustiti předsíně salónů, když byli prosebníky. Dr. Kramář neznal, dr. Kramář stál, kdy bylo snad výhodnější klečeti a kdy tak mnozí jiní skutečně klečeli. dr. Kramáře neopustila nikdy pýcha muže, který ví, že i mučednictví je zapotřebí k svobodě národů a že smrtí jednotlivců platí se život celých národů.“⁶⁶

Vyšetřování případu se táhlo až do června. Atentátníkem byl syn senátora Ferdinanda Šťastného, Alois, kterému v té době ještě nebylo 18. let. Spolu s ním byl

zatčen také Vladimír Gregor, který Šťastnému opatřil revolver. Na základě jeho deníku mu policie prokázala, že o úmyslu Aloise Šťastného věděl. Třetího účastníka přípravy atentátu Ladislava Klementa se policii dostat nepodařilo, neboť oba zatčení jeho podíl zapřeli.⁶⁷ V červenci 1919 vynesl soud rozsudek. Vladimír Gregor byl odsouzen ke čtyřem rokům vězení, Alois Šťastný pak dostal osm let těžkého žaláře, který byl jednou za čtvrt roku zostřený tvrdým lůžkem a každého 8. ledna temnicí.⁶⁸ Během celého toho období se senátor Šťastný snažil o propuštění svého syna. Vzápětí po atentátu navštívil na Pražském hradě Karla Kramáře a vyslovil své politování nad synovým zločinem. S žádostí o milost se obrátil také na prezidenta Masaryka, avšak vězni si situaci zkomplikovali sami svým vzpurným chováním a dopisem, kde konstatují, že si za svým činem stojí. Alois Šťastný později své stanovisko změnil. Napsal Kramářovi, že se mu omlouvá, že „sice nezrazuje ideu“ ovšem to, co se stalo, do ideje nezapadá.⁶⁹ Celý případ nakonec skončil 21. srpna 1920, kdy prezident republiky udělil oběma odsouzeným milost. Šťastný byl propuštěn okamžitě, Gregor milost odmítl a byl propuštěn až za několik měsíců ze zdravotních důvodů.⁷⁰

Atentát na Karla Kramáře znamenal přelom. Byl znakov toho, že euforie z nového státu skončila a běžné starosti převážily. Sjednotil na čas českou politickou scénu a způsobil, že Kramářova popularita šla nahoru.

Karel Kramář také obdržel dopis evangelického faráře Jána Maliarika, který mu jej zaslal prostřednictvím Alice Masarykové. Žádal ji, aby se za Šťastného přimluvila. Alice Masaryková se obrátila na Naděždu Kramářovou. Ve svém dopise ji informovala, že Maliarik je suspendovaný evangelický farář a označila ho za náboženského blouznivce. Přiložila i dopis, který od Maliarika obdržela ona sama: „Posílám Vám dva dopisy, vzhledem k tomu, že máte rýmu, budete mít na ně čas.“⁷¹ Maliarik loboval za Šťastného vskutku kuriózním způsobem: „Prichádzam k Vám so srdečnou prosbou, vlastne s láskyplným pokynom: Prosím Vás pre milosrdenstvo Božie: naložte o-t-c-o-v-s-k-y s tým nešťastným Šťastným. Dajte si ho napr. zavolať do svojej kancelarie, podajte mu otcovsky ruku, posad'te si ho podľa seba a povedzte mu asi toto: 'Miláčku mŕj, pověz mi, co Tě přimělo k činu Tvému, aby's strašnou střelnou ránu namířil proti Mně? Proti tomu, jenž pro národ tolik pracoval, tolik se vynasnažoval a tolik trpěl? Proti tomu, jenž visel mezi životem a smrtí pro pravdu a právo lidu svého a jehož vlas sešedivěl bolem a utrpením??' – on snad hrdě: 'Ty's bohat a já chud'as!' Na to Vy: 'Miláčku! Považ, světem celým vládne božsky spravdivý zákon, zákon přičinnosti. Podle zákona tohoto, každý z nás má takový

osud, jak si jej právě svými myšlenkami, slovy a skutky zasloužil. atd.' Vy k němu vždy něžně a otcovsky. Až do krajnosti láskyplně. Ne pánovitě, ani mocensky. S hleďte poznat, co jej bolí a trápí a hleďte mu v tom odpomoci atd. atd.“ Dále Maliarik Kramářovi radí, aby Šťastnému řekl, že dá-li se „na dobrou cestu“ a bude-li „přechovávat myšlenky morální čistoty, spravedlivosti, naprosté lásky, dobroty a soucitu ... šetřit života a majetku ...“, může „dokonale šťastným a blaženým člověkem se stát.“ Maliarik zdůrazňuje, že „toliko Dobrem a Láskou může být zlo překonáno a v dobro změněno.“ Závěrem svého dopisu vyjmenovává přínos takového chování „Způsobem tímto si získáte: a.) přízeň svatých Bohů b.) slávu Šalamounského jednání c.) získáte jednoho z pobloudilých bratrů (a tot' zisk velmi veliký!) d.) získáte si celou soc. demokracii e.) a stanete se požehnáním lidu svého. a.t.d.“⁷² Snaha faráře Maliarika vyšla samozřejmě naprázdno. Představíme-li si ješitného stárnoucího Karla Kramáře na jedné straně a vzpurného nedospělého mladíka na straně druhé, ani na okamžik nemůžeme uvažovat o tom, že by k nějakému smíření mohlo dojít.

Zhoršující se sociální situace a nátlak socialistických ministrů donutily vládu sepsat své programové prohlášení. Od počátku listopadu totiž vládla bez takového dokumentu a jediným programem bylo upevnění nového státu. 9. ledna 1919 předstoupila před sněmovnu. Karel Kramář seznámil poslance s úkoly, které si vláda předsevzala splnit. Tím prvním, a z politického hlediska nejdůležitějším úkolem, bylo vypsaní všeobecných voleb do obcí a následně voleb do Národního shromáždění. To podporovala především sociální demokracie a také představitelé katolických stran. Tváří v tvář veřejnému mínění správně odhadovali, že ve volbách mohou získat velké množství hlasů, které jim zajistí daleko lepší postavení a vliv ve vládě.⁷³ Vláda se sice snažila, aby volby byly provedeny co nejdříve, avšak je „nutno vyčkat konečného rozhodnutí mírové konference o hranicích naší republiky a pro utváření volebních okresů znáti poměry populační“⁷⁴

Další bod se týkal hospodářských a sociálních poměrů. Kramář sliboval, že „činnost vlády na tomto poli ponese se dvojím směrem: jednak jest odstraňovati zla, provázející každou válku, zejména obrovskou válku světovou, jednak bude nutno vyvinouti práci tvůrčí.“ Odstraňováním zla se rozumí především „lichva se životními potřebami, kterou vláda jest odhodlána se vši bezohledností stíhati jako nejtěžší zločin proti lidu a státu“ Zároveň z důvodu rozvrácených financí a znehodnocené měny, které jsou příčinou drahoty a problémů při podnikání, vláda chce, „aby přísným a bezohledným prováděním zákona o daních z válečných zisků vrátila státu

nepoměrné obohacení jednotlivců z válečných poměrů.“ Tvůrčí práce pro ni naopak znamená „vstřípiti zase našemu lidu vědomí povinnosti k práci“, hodlá „tuto předměnu podporovati vlastními veřejnými pracemi, jakož i tak, aby veškerému podnikání dostalo se nutných surovin i pracovních sil, aby vytvářeny byly nové hodnoty, jež usnadní normální vývoj hospodářského života naší republiky.“ Ve svém socializačním programu však šla ještě dále. Počítala s postátněním těžby uhlí, neboť „pro ... podnikání a všechnu výrobu jest nejdůležitějším prostředkem ...“, a „nemůže zůstat ve volné dispozici soukromníkům.“ Podobně se mělo stát i s velkostatký přesahující určitou výměru, které mají být vyvlastněny. Vláda při této příležitosti slibovala, že reformu bude provádět v součinnosti s Národním shromážděním a osloví odborníky na zemědělskou problematiku ze všech zainteresovaných vrstev. Další opatření vláda nevyjmenovává, neboť se týkají budování státu a jedná se o běžné každodenní úkoly týkající se administrativy. Kramář však nezapomene upozornit, že vláda „převzala správu státu v době naprostého rozkladu, že musí pracovati na vybudování nového státu od samých jeho základův a že až dosud nemá po ruce potřebných sil.“⁷⁵

Programové prohlášení se dotklo i otázky výchovy a školství, neboť „všechny základy mravní byly válkou ... otřeseny. Vláda jest si vědoma své povinnosti, že musí vši silou působiti k tomu, aby zejména výchově mládeže ... věnována byla nejvážnější péče a aby odstraněny byly všechny překážky, které školství naše tíží.“ Poslední bod programového prohlášení se zabýval pořádkem v zemi: „Vláda jest také odhodlána všemi prostředky hájiti pokoje a pořádku v naší republice, a bezohledně potíratí všecko co by ohroziti mohlo onen imponující mužný klid, se kterým provedeno bylo naše osvobození a který nám zjednal v celém světě tolik obdivu a upřímného přátelství.“ Varoval, že výsledek mírové konference závisí právě na udržení pořádku. Pouze tak se nám podaří dosáhnout splnění všech požadavků. Upozornil, že ještě není vše vyhráno, neboť „každý nepořádek, každá násilnost posiluje všechny ty, kteří vzpomínají ještě na staré doby a nedovedou se smířiti s naší svobodou, at' jsou za hranicemi našeho státu, nebo doma mezi námi.“ Svůj projev končil zvoláním: „Věříme, že národ náš se ukáže velké doby důstojným. Takto žádá kategoricky na každém plnou odpovědnost vlastní a dobrovolnou, nezlomnou kázeň občanskou, by velké a dějinné dílo našeho osvobození bylo trvale dovršeno a trvale zabezpečeno.“⁷⁶

Celým programovým prohlášením se nesl silný socialistický duch. Byl výsledkem tlaku socialistů, odrazem doby, v níž bylo programové prohlášení předkládáno, a

v neposlední řadě zde hrálo i nacionální hledisko občanských stran. Uhelné doly a velkostatky byly převážně v rukou německých podnikatelů. Také válečné zisky se netýkaly příliš českého obyvatelstva. Získaný majetek by přešel do českých rukou. Vyrovnala by se hospodářská síla mezi Čechy a Němci. Odrazem doby se stalo zvolání státoprávního demokrata, básníka Viktora Dyka: „Dnes není žádných měšťáckých stran!“⁷⁷

Programové prohlášení první československé vlády bylo jedním z posledních projevů Karla Kramáře v Národním shromáždění ve funkci ministerského předsedy. 14. ledna oznámil na zasedání vlády, že odjíždí na mírovou konferenci do Paříže. Bylo třeba vyřešit otázku jeho zastoupení ve vládě. Proti se stavěl ministr Habrman, který argumentoval vyostřenou politickou a sociální situací. Navrhoval, pokud se vláda usnese na tom, aby Kramář do Paříže jel, zřízení tříčlenného výboru, který by vedle ministra Švehly převzal odpovědnost za rozhodování v politických záležitostech. Doporučoval, aby jednotlivé body vládního prohlášení byly svěřeny jednotlivým ministrům a veřejnosti oznámeno, co kdo má na starosti. Karel Kramář oponoval ministru Habrmanovi, že důležitost cesty do Paříže je dána politickými, ale i hospodářskými důvody. Měl na mysli především prolomení blokády, úpravu plavby po Labi, otázku karvinského revíru a zdůraznil, že o těchto záležitostech je nejlépe informován. Připomněl, že si je vědom tíživé vnitropolitické situace, avšak jeho rozhodnutí odjet do Paříže bylo učiněno na základě žádosti Edvarda Beneše. Výsledkem této diskuse bylo usnesení, „aby pan ministerský předseda se do Paříže k jednání mírovému odebral, než pobyt svůj tam omezil na dobu nejnutnější. Po dobu pobytu jeho za hranicemi agendu ministerského předsedy povede pan ministr Švehla, jemuž pro rozhodování neodkladných otázek politických přidává se tříčlenné komité, se stávající z pánů ministrů Habrmana, Klofáče a Dr. Stránského.“⁷⁸

Kramářův odjezd do Paříže znamenal mnohem větší přelom na české politické scéně, než si Kramář uvědomoval a než si byl ochoten připustit. Jeho odjezd se později ukázal jako netaktický krok. Ve vládě ho nahradil Antonín Švehla, který si dokázal vybudovat neotřesitelnou pozici. Přišel také o svou pověst vůdce národa, muže číslo jedna ve státě. Jeho místo zaujal prezident Masaryk. (V tomto případě by se tak stalo i kdyby Kramář na mírovou konferenci neodjel, neboť Masarykova autorita byla obrovská) V neposlední řadě vyklidil pozici ve státoprávní demokracii. Faktickým vůdcem strany se stal Alois Rašín, který ovšem stavěl zájmy státu nad zájmy vlastní strany. Svým tvrdým a nekompromisním přístupem v otázkách

finančních začala strana ztrácet popularitu, voliče, příznivce a v neposlední řadě také členy.⁷⁹ Přesto se Kramář nenechal odradit od cesty na mírovou konferenci. Představa pobytu v Paříži a účastníka mírové konference mu byla obrovským zadostiučiněním. Sám se o tom jednou zmínil v dopise Benešovi, že účastí na mírové konferenci by se mu splnil kriminální sen. Kramáře lákalo být u konce říše, která ho odsoudila k smrti. Svou roli sehrál i jeho vnitřní pocit vlastní důležitosti a nepostradatelnosti. Pasoval se do role státníka, který bude mít dveře všude otevřené, se kterým všichni budou jednat a jeho slovo bude mít rozhodující váhu. Tato myšlenka se objevila i v Národních listech: „Vzdálen otravné žumpy stranických bojů, na fóru světovém, jako rovný s rovnými jedná s největšími muži doby a osudu českého národa.“⁸⁰ Jak trpké bylo jeho zklamání....

Kramář odjížděl, zanechávaje rozdělanou práci. Odjížděl po třech měsících aktivního působení v čele první československé vlády. V době, která byla zmítána krizí. Jaké byly první tři měsíce Kramářovy vlády? Oproti sousedním státům se jí podařilo udržet v zemi pořádek a klid. S pomocí Edvarda Beneše, který intervenoval u dohodových států, zvládla vláda zajistit slovenské území a české pohraničí, čímž vytvořila československý stát i fyzicky. Ocenění zasloužilo i víceméně fungující zásobování a fungující státní správa na většině území republiky, což byla zásluha především ministra vnitra Antonína Švehly. Různými opatřeními se podařilo zabránit občanské válce a území nového státu bylo relativně bezpečné. Zásluhou Aloise Rašína vláda úspěšně bojovala s inflací a postupně dávala do pořádku rozvrácené státní finance a měnu. Pozitivní roli sehrála i přítomnost socialistických stran ve vládě. Především ony měly velký vliv na udržení revoluční nálady dělnictva v patřičných mezích a nedopustily ani na okamžik možnost bolševického převratu. Velkým vítězstvím těchto stran se stal zákon o osmihodinové pracovní době, který z ekonomického hlediska byl pro nový stát nevýhodný, avšak z hlediska sociálního znamenal velký pokrok. Největším přínosem Kramářovy vlády však zůstává její přihlášení se k demokracii, a to k demokracii skutečné, která se projevila mimo jiné i tím, že v nadcházejících volbách přiznala volební právo ženám, což nebylo v Evropě obvyklé. Tyto dílčí úspěchy však přesto nemohly zacelit rány způsobené válkou a vláda nadále čelila problémům především v sociální oblasti.

Poznámky

- 1 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 1
- 2 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 52
- 3 KVAČEK, R.: Ke vzniku Československa, in Český časopis historický 4/98, s. 730
- 4 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 292
- 5 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 63
- 6 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 159 - 163
- 7 BROKLOVÁ, E.: V politickém systému první republiky, in Cesta a odkaz T.G. Masaryka, Praha 2002, s. 160
- 8 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 66 - 67
- 9 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 8 - 19
- 10 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 53 - 54
- 11 Tamtéž, s. 54 - 55
- 12 Tamtéž, s. 56
- 13 KVAČEK, R.: Ke vzniku Československa, in Český časopis historický 4/98, s. 730
- 14 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 58
- 15 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 44 - 46
- 16 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 217 - 219
- 17 Tamtéž, s. 116
- 18 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 70
- 19 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 9
- 20 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 208
- 21 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 9
- 22 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 228

- 23 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 12 - 13
- 24 Tamtéž, s. 15 - 16
- 25 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 258 - 259
- 26 KVAČEK, R.: Ke vzniku Československa, in Český časopis historický 4/98, s. 730 - 731
- 27 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 293
- 28 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 71, KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 46
- 29 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 133
- 30 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 79 - 80
- 31 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 72
- 32 KVAČEK, R.: Ke vzniku Československa, in Český časopis historický 4/98, s. 731
- 33 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 73
- 34 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 37 - 38
- 35 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 119
- 36 Tamtéž, s. 233
- 37 srov. KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 42
- 38 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 76
- 39 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 11
- 40 Tamtéž, s. 62
- 41 Tamtéž, s. 63 - 70
- 42 Tamtéž, s. 63
- 43 Tamtéž, s. 66 - 68
- 44 Tamtéž, s. 73
- 45 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 147 - 149
- 46 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 10
- 47 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 152
- 48 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 15
- 49 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 78

- 50 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 14
- 51 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 46 - 47
- 52 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 155 - 156
- 53 Tamtéž, s. 157
- 54 Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady, Praha 1974, s. 7 – 9; KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 51
- 55 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 77
- 56 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 48
- 57 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 295
- 58 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy prvé vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 140 - 142
- 59 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 49
- 60 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 294
- 61 UHLÍŘ, D.: Anály ze Spálené ulice, Praha 1979, s. 16-17
- 62 Tamtéž, s. 18
- 63 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 338
- 64 UHLÍŘ, D.: Anály ze Spálené ulice, Praha 1979, s. 23
- 65 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6419, Masarykův list paní Kramářové z 9. ledna 1919
- 66 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 295
- 67 UHLÍŘ, D.: Anály ze Spálené ulice, Praha 1979, s. 25 - 26
- 68 MAREK, J.: Smrtící rány aneb atentáty v českých dějinách, Praha 2001, s. 127
- 69 Tamtéž, s. 127
- 70 UHLÍŘ, D.: Anály ze Spálené ulice, Praha 1979, s. 32 - 33
- 71 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6549, list Alice Masarykové Naděždě Kramářové, b.d.
- 72 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6552-6553, Maliarikův list Kramářovi z

15. ledna 1919

- 73 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 340
- 74 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 80 - 81
- 75 Tamtéž, s. 84
- 76 Tamtéž, s. 84 - 86
- 77 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 341
- 78 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 47 - 48
- 79 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 59
- 80 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 364

4. Na mírové konferenci v Paříži

Mírová konference byla zahájena 18. ledna 1919 v zrcadlové síni Versailleského paláce. Dohoda chtěla uzavřít světovou válku po právní stránce a položit základy mírového vývoje. Hlavní slovo měly pochopitelně Spojené státy, Francie a Velká Británie. Pro usnadnění jednání vytvořily Nejvyšší radu, jakýsi orgán konference, v němž zasedli také zástupci Itálie a Japonska, které zastávalo roli pozorovatele. Konference se účastnily i další země, včetně zástupců nově vzniklých států, které se zapojily do války na straně Dohody. Poražené státy přizvány nebyly. Počítalo se s jejich účastí až při závěrečném podpisu mírových podmínek. V Paříži také chybělo Rusko, neboť sovětská vláda odmítla pozvání s tím, že nebude zasedat u jednoho stolu se svými třídními nepřáteli.¹

Už první okamžiky mírové konference ukázaly, že se bude rozhodovat především mezi mocenskými zájmy vítězných dohodových mocností. 27 států bylo rozděleno na dvě skupiny, státy s tzv. obecnými a ohraničenými zájmy. Zatímco velmoci se účastnily všech jednání a zasahovaly do řešení všech otázek, země z druhé skupiny se podílely pouze na řešení problémů, jež se jich bezprostředně dotýkaly. Clemenceau to zdůvodnil tím, že velmoci nesly hlavní zátěž války a že mají nejvíce vojáků, což je rozhodující fakt při vynucení si uznání mírových podmínek od poražených států. Československo samozřejmě patřilo do skupiny států s ohraničenými zájmy. Tím skončily veškeré Kramářovy představy, že bude jednat s velmocemi jako rovný s rovným.²

16. ledna 1919 Kramář odjel do Paříže. Na nádraží se s ním loučili ministři, poslanci i představitelé dohodových vojenských jednotek v Československu. Karel Kramář měl plnou hlavu konference. Zároveň se ho zmocňovala nejistota, neboť nevěděl, co ho ve skutečnosti čeká. Ten samý den se o tom zmiňuje v dopise manželce: „... Musím myslet na konferenci. Nu nějaké to bude! Snad přece něco dokáži.“³

O den později líčí své pocity z Innsbrucku, kde je v tu dobu počasí zamračené a „také naše nálada ne zrovna nejružovější. Tak se nechce po tom německém Rakousku cestovat! Všecko je tak protivné – a jediná radost je, že to je už cizí. ... Jedu do Paříže na mírovou konferenci spečetit samostatnost naší republiky ve vagoně, v němž jel

Czernin do Brestu a do Bukurešti. Našli jsme to v zápisní knize, kterou každý takový vagon má. Je to tak úžasné, co se ve světě děje – a my ani dost necítíme, čeho jsme aktivními účastníky. Už dost je toho žít v této době, největší, jakou kdy lidstvo prožívalo od pádu římské impérie, a teprv být této doby aktivním činitelem a spolutvůrcem.“⁴

Kramář dojel do Paříže. Ubytoval se v hotelu Lutetia a počal se rozhlížet kolem sebe. Nebyl v Paříži sám. Spolu s ním bydlel jeho tajemník, vysoce loajální Jaroslav Novák, který se staral o běžnou agendu. Náplň své činnosti vystihl v dopise paní Kramářové: „Pracuji, co mohu pro svého milovaného presidenta, zejména čtu a podtrhávám noviny, vyřizuji korespondenci a různé věci jiné; trochu dělám i hospodyně a ‚representantku domu‘, jak už to úřad sekretáře s sebou přináší.“⁵

Českou delegaci tvořilo takřka 80 lidí, kteří pracovali v různých komisích. Tyto komise se vyjadřovaly ke všem možným i nemožným otázkám, k nimž vypracovávaly různá memoranda. Tyto dokumenty neobsahovaly žádná politická prohlášení ani obecné fráze, spojenci v této chvíli požadovali fakta. Navíc Nejvyšší rada disponovala vlastními odbornickými týmy, které připravené podklady prověřovaly. Často se stávalo, že byli vysláni experti přímo na místa, která byla předmětem sporů a nejasností. Získané informace zapracovali do memorand a předložili ke schválení či zamítnutí nejvyšším představitelům dohodových mocností. České odborníky měl na starosti generální sekretář Štefan Osuský. Vedle Karla Kramáře působil v Paříži také Edvard Beneš. Právě oni dva byli oficiálními delegáty Československa. Formálně vedl delegaci ministerský předseda Karel Kramář, avšak veškerý vliv se soustřeďoval v Benešových rukách. Beneš byl pravým opakem Karla Kramáře. Během svého zahraničního působení se naučil, že o všechno, i o tu nejmenší maličkost, se musí tvrdě bojovat. Všechny požadavky musejí být nadsazeny, aby se dosáhlo alespoň minima. To vše předpokládá houževnatou mravenčí a každodenní práci.⁶

V tomto se Beneš velmi lišil od idealistického Kramáře. Zatímco Kramář si představoval, že přesvědčí během rozhovoru Clemenceaua, Lloyd George či Wilsona o oprávněnosti českých požadavků, na které tito pánové bez problémů kývnou, Edvard Beneš šel jinou cestou. Dobře věděl, že při obrovském množství materiálů, který dostávají na stůl, o některých věcech, jenž se netýkají přímo jejich vlastních zájmů, prostě nediskutují a nechávají materiál v původní podobě. Dokázal si proto vypěstovat blízké kontakty na různé sekretáře, tajemníky či experty, kteří

zpracovávali závěrečné podklady a snažil se je přesvědčit o nezbytnosti českých požadavků, jejichž uskutečnění bude v konečné fázi prospěšné dohodovým velmocím. Pro tyto lidi byl Edvard Beneš zdrojem důležitých informací, které se týkaly poměrů ve střední a východní Evropě. Díky znalosti jednajících osob a tradici kontaktů s nimi, dosáhl Edvard Beneš pozice, že kdykoli dohodoví státníci potřebovali, obraceli se s dotazy na něj, což Karel Kramář těžce nesl.⁷

Pro Karla Kramáře představoval pobyt v Paříži něco úplně nového. Musel se zorientovat v novém prostředí a záhy revidovat své představy o své roli a významu ve vztahu k průběhu mírové konference. Záhy po jeho příjezdu do Paříže se u něho začaly objevovat první pochybnosti. Cítil se opuštěný a zbytečný. Srdce si vyléval v dopisech, které psal své manželce. „Žiju dost dobře – jen celý den konference, pořád někdo – a ne vždycky dost spím. Konečně to už jinak nejde. Mám také někdy chvíle, kdy by se mně chtělo domů – zdá se mně, že bych doma byl víc platným. Ale to je jen někdy, kdy cítím, jak přec jen jsme malí vedle těch velkých. Nějak to už musíme snést. Doma se člověk cítí tak plným pánem ... řekl jsem Clemenceau, že bych chtěl domů – ale ten velmi energicky, že musím zůstat. Jen kdybych už byl trochu víc v celé věci – je mně to posud všechno trochu cizí.“⁸ 28. ledna už otevřeně sděluje, že „byl bych tisíckrát raději doma s Tebou, než zde, kde pořád nemohu najít své místo.“⁹ A konečně 3. února píše: „Jak se mně po Tobě stýská – jak chtěl bych, abys byla se mnou, a já mohl si Tobě postěžovati, říci Tobě, co mne bolí!“¹⁰ Kramářovy dopisy manželce jsou plné podobných stesků a nářků. Na druhé straně také láskyplných citů, které dokumentují sílu vztahu obou manželů.

Karel Kramář se po svém příjezdu aktivně zapojil do práce v dopravní komisi a zasedal i v komisi pro společnost národů, která byla 25. ledna 1919 pověřena vypracováním koncepce jako „sdružení států pro stálou spolupráci, zajišťující splnění přijatých mezinárodních závazků a poskytující záruky proti válce.“¹¹

Obecně lze vypožorovat ještě jeden rozdíl mezi Karlem Kramářem a Edvardem Benešem. Zatímco Edvard Beneš pracoval do úmoru a často se dostával až na hranice svých sil, Kramář na takové tempo nebyl zvyklý. „Jsem zde zapražen, že to není ani hezké. Ani chvíli nemám na procházku. Jsem jako v kole.“¹²

Pařížská konference Kramáře zklamala. Vůbec se nepodobala jednáním, na která byl zvyklý před válkou. Zvláště byl rozčarován nejvyššími představiteli dohodových velmocí. Dokumentují to jeho slova manželce: „Jak si Ty vše jinak představuješ – jako bych zde byl mezi samými veleduchy! Věř mně, že je to všechno menší, než si

dovedeš představit. Ještě Clemenceau mně opravdu imponuje a mám ho rád – ale všechno ostatní! Kdybys věděla, jak malou mám úctu před Wilsonem, a jak moc zklamal Lloyd George! ... Nyní půjdu zase na představení, které budou dělati v parlamentě s Wilsonem – kdybys věděla jak je mně to protivné! A zdá se, těm lidem, co to dělají, také. Ale už jednou si to určili, a tak nyní už zůstanou při tom. Konečně at' dělají co chtějí!“¹³

Karel Kramář se nemohl smířit s tím, že Československo není středobodem konference. Toto hodnocení částečně vyplývá i z postoje jaký jednotliví představitelé zaujímali k československým požadavkům. Nejvstřícnější byla Francie, která v Československu a ostatních středoevropských státech spatřovala posílení vlastní mocenské pozice. Lloyd George zastával stanovisko spíše odmítavé, neboť Angličané preferovali zachování Rakouska-Uherska, a Američané neměli pochopení pro věci týkající se tzv. historických hranic. To jim bylo cizí.

Ukázalo se, že jednání nebudou vůbec jednoduchá. Kramář nemohl nezaznamenat rozpory mezi velmocemi. Nejvyšší rada se postupně zredukovala na tzv. Radu tří a hlavní jednání se odehrávala mezi Wilsonem, Clemenceauem a Lloyd Georgem. Wilson v debatách prosazoval, aby se minulost pohřbila. Požadoval vytvoření nových mezinárodních vztahů a předkládal svůj projekt Společnosti národů. Naopak Francie preferovala takový postup, který by zabezpečil vítězství nad Německem, chtěla si rozdělit kořist a upevnit svoji pozici v Evropě. Ze všech států, které na konferenci přijely, byla Francie nejlépe připravena. Velká Británie zaujala stanovisko středu a podle svých potřeb se přikláněla tu na jednu, tu na druhou stranu. Lloyd George se mnohokrát stával prostředníkem mezi Wilsonem a Clemenceauem. Jednání mírové konference byla oddalována a během února a března se ocitla na mrtvém bodě.¹⁴

Kramáře protahování konference otrávil. Vyplývá to z dopisů manželce, kde se dokonce zaobírá myšlenkou svého návratu: „Ohledně toho, jak dlouho zde zůstanu, nemohu ještě pranic říci – dokonce se mně zdá, že to bude déle trvat, než jsem myslel. Konference se táhne do nekonečna, a bojí se chopiti se opravdového díla“ (ANM fond Karel Kramář k.3 inv. č. 2704 Kramářův list manželce 23. ledna 1919), „Kdy se vrátím? Jsem naprosto nešťasten, že se zde všechno tak nekonečně táhne, a bůh sám ví, kdy začneme vážně jednati o naší věci – abych mohl konečně odjet ... Musím se nějak o to starati, abychom brzy přišli na řadu.“¹⁵

Ač byl podle svých slov zaneprázdněn, udržoval Kramář prostřednictvím rozsáhlé korespondence kontakt s domovem. Zajímavý je písemný styk s prezidentem

Masarykem, kterému si stěžoval a zároveň vyčítal mnohé věci. Masaryk se snažil chovat ke Kramářovi vstřícně, nicméně mu ve svých dopisech nastavoval zrcadlo reality. Informoval Kramáře střizlivě a věcně o situaci v Československu a stejným způsobem se vyjadřoval i k jeho působení v Paříži, což mnohdy Kramář nerad slyšel. Druhou skupinu tvořili lidé z okruhu státoprávní demokracie, např. František Sís nebo František Stašek. Tito lidé psali přesně v opačném duchu. Jejich dopisy jsou plné přehnané loajality, ujišťují Kramáře o jeho nenahraditelnosti a jedinečnosti. Věděli o Kramářově duševním rozpoložení v Paříži, pozorovali jak jeho popularita doma klesá a chtěli svého předsedu potěšit. Psali mu tedy přesně to, co chtěl slyšet. Z okruhu lidí blízkých státoprávní demokracii se vymyká pouze Alois Rašín, který je ve svých listech s upřímností sobě vlastní velmi otevřený, místy nekompromisně tvrdý. Zvláštní kapitolu tvoří dopisy psané manželce, které byly plné emocí. Lze je však považovat za důvěryhodné, neboť těžko si představit, že Kramář, pro něhož byla čestnost a přímost velmi důležitá, by psal tak blízkému člověku jako byla jeho žena něco, co by si skutečně nemyslel. Paní Kramářová dostávala také informace od Kramářova tajemníka Jaroslava Nováka.

První vážný problém, který musel Karel Kramář na mírové konferenci řešit, byl československo-polský spor o Těšínsko, známý jako sedmidenní válka. Poláci dávali jasně najevo, že zde hodlají zůstat natrvalo. Nutili úředníky skládat slib věrnosti polskému státu a na začátku ledna zde vypsalí volby do varšavského sněmu. Československá vláda začala uvažovat o vojenském obsazení Těšínska. Karel Kramář dokonce před odjezdem do Paříže řekl 13. ledna zpravodaji listu Le Temps, že „Češi nechtějí prolít slovanskou krev, ale že situace tam je neudržitelná.“¹⁶

Na vojenské obsazení Těšínska naléhal také slezský národní výbor, jehož zástupci se vydali až k prezidentu Masarykovi a ministru Švehlovi coby zástupci ministerského předsedy. 17. ledna zasedala vláda za účasti presidenta Masaryka, který tlumočil Kramářovo kladné stanovisko k okupaci Těšínska. Podle tvrzení delegací slezských Čechů nebude bez tohoto kroku zaveden pořádek. Masaryk souhlasil „s okupací, pakli jsou všechny přípravy řádně vykonány a pakli zprávy, že jest tam úplná anarchie, odpovídají pravdě ...“, a spoléhal na Kramáře, který „bude již teď v Paříži, kde naše počínání vyloží ihned zevrubně všem spojencům, aby zamezeno bylo všem námitkám, hlavně ze strany Ameriky.“¹⁷

V diskusi se jednotliví ministři vesměs vyslovili pro okupaci. Zazněly výtky na adresu Poláků, že nedodržují žádné smlouvy a ministr Rašín podotkl, že příspěvky a

podpory byly vyplácené i v polské části Těšínska. Ministr Švehla však vyjádřil obavu, že tento krok bude využit proti Československu, neboť Poláci pozorně sledují dění v oblasti Těšínska a nebudou váhat vystoupit s protesty. Na druhé straně Švehla uznával, že díky vojenskému zásahu bude zaveden pořádek a republika získá přístup k uhlí. Komplikovanost situace shrnul slovy: „Dnes však nemohu se odvážit rozhodnouti, kde je plus a kde mínus“, a navrhl vyčkat, „až dr. Kramář dojede do Paříže, abychom měli krytá záda a aby nám nemohly býti činěny velké obtíže. My musíme býti v tomto kroku od Dohody podpořeni, ale nesmíme ji o tomto kroku přesvědčovat.“ Okamžitě reagoval ministr Vrbenský, že „schválení od Dohody jistě dostane dr. Kramář, když tam budou postaveni před hotový fakt.“¹⁸ Tato poslední věta charakterizuje způsob uvažování některých politických představitelů, kteří byli přesvědčeni, že pro mírovou konferenci je jednodušší potvrdit daný stav, než se pokoušet něco měnit.¹⁹

Masaryk navrhl pověřit osobu, která se v problému Těšínska orientuje, aby dostala k dispozici veškerý materiál na základě něhož by vypracovala protest proti tomu, co Poláci dělali. Mělo se zdůraznit, že smlouva, která s nimi byla uzavřena, pro neplnění z jejich strany neplatí, a tudíž aby se nebránili okupaci. Protest by měl být zaslán do Těšína, Varšavy, Paříže a Krakova. Švehla doplnil Masaryka v tom, že „tento protest budiž ultimatem a na odpověď nebudeme čekat ... celý protest musí býti podepřen všemi fakty, které známe. ... Po podání tohoto protestu budiž ihned započato s okupací.“²⁰ Oba tyto návrhy byly vládou jednomyslně schváleny.

21. ledna 1919 zasedala vláda v této věci podruhé. Byla předložena nóta, že „okupace těšínského Slezska ze strany polské přivodila v této části státu Československého poměry, které hluboce rozrušily, ne-li odstranily, veškerou veřejnou administrativu, a které pro svou nebezpečnost řádnému životu státnímu nemohou býti vládou, vědomou si za dnešních neklidných dob všech povinností vůči národu svému i spojenců, udržovány a trpěny. V zemi ... není žádné autoritativní organizace ani národně politické ani dělnické. Země je ohniskem nespokojenosti a sídlem bolševických agitátorů, kteří buď jednotlivě nebo v hloučcích pronikají do krajů moravsko-ostravských, aby obyvatelstvo podněcovali k činům, které se nesrovnávají s pořádkem civilizovaných států...“²¹

Po tomto úvodu následovaly negativní příklady z hospodářské oblasti. Pokles těžby uhlí ve svém důsledku znamená komplikace pro český průmysl a s tím související nezaměstnanost. Problémy nastávají v poštovním styku, na hranicích se rozmáhá

pašeráctví, majetek a dokonce životy obyvatel jsou ohroženy. Nóta se odvolávala na předcházející dohody uzavřené s Poláky v Rusku, Praze i Americe, které však Poláci nedodržovali. „Svůj nárok na těšínské Slezsko opírá národ československý o své historické právo: území slezské staletí náleží státu československému. Když stát československý byl mezinárodně uznán [pův. znám], jest již samo sebou dáno, že byl uznán ve svých historických hranicích ... Okupace polská není také odůvodněna věcně. Statistika obyvatel na Těšínsku, které se Poláci dovolávají, není dostatečným a spolehlivým podkladem. ...Pokud jde o národnost obyvatel východního Slezska, je i mezi etnografy spor o to, ke které národnosti – zda české či polské – značné části náleží. Oba jazyky jsou totiž tak příbuzné, že byl vytvořen na tomto území dialekt, který je přechodem mezi češtinou a polštinou a který vzbuzuje dojem jak české, tak i polské řeči. Kromě toho oba národové jsou v jednotlivých obcích tak promíšeni, že tato etnografická obtíž se jen zvětšuje. Na území těšínském stojí sebeurčení národů proti sebeurčení. Dovolávají se ho Poláci, ale týmž právem se ho mohou dovolávat také české menšiny. Avšak otázka slezská není jen otázkou národně jazykovou. Karvín a Ostrava tvoří jediný geologický a hospodářský celek, ale Poláci proti uvedené úmluvě okupací odtrhli Karvín od Ostravska docela neorganicky. Od tohoto celku závisí nejen osud Vítkovic na Moravě, našeho největšího československého železářského závodu, nýbrž i dodávání československého uhlí do Vídně, Slovenska, pro Itálii, pro přímé vlaky Paříž-Bukurešť, pro dovoz dohodových vojsk i potravin. Ano i dovoz polského zboží do Vídně a německo-rakouského zboží do Polska závisí od řádné, nerušené a jednotné správy Karvínsko-ostravské uhelné pánve.“²²

Vláda zdůrazňovala, že platila vyživovací příspěvky všem obyvatelům na Těšínsku a přesto se její opatření ukázala jako nedostatečná. Proto posílá na těšínské území dohodová vojska pod vedením dohodových důstojníků, aby zavedla pořádek. „Vláda Československé republiky je i nadále toho přesvědčení, že o úpravě otázky těšínské vlády obou zúčastněných států mohly by se samy dohodnouti. Není-li to možné, rozhodne se na pařížské mírové konferenci. Navrhujeme, aby ihned byla zřízena znalecká česko-polská komise, jež by se věcí tou zabývala. Vláda Československé republiky ujišťuje vládu polskou ve Varšavě, že jest stále proniknuta týmž duchem smířlivosti, jako byli dříve zástupci národa českého při jednání se zástupci polskými, a chová víru i naději, že v otázce těšínské dospěje se k obapolné uspokojující dohodě. Vláda Československé republiky žádá vládu polskou, aby odvolala okupační vojsko a aby svému tisku, který proti národu českému pro otázku těšínskou vystupuje velmi

nepřátelsky, způsobem nám nepochopitelným, dala pokyn ke klidnějšímu projednávání celé věci, jež to ze strany československého státu nebylo podniknuto pranic, co by bylo na úkor polského národa. Vláda Československé republiky je přesvědčena, že ani nynější její krok, k němuž je donucena rozháranými poměry administrativními a bezpečnostními na těšínském Slezsku – a snad proto rozháranými, že okupace Polska byla neoprávněná – a ke kterému má plné právo, nesměruje proti polskému státu a nemůže jí být nikým ve zle vykládán.“²³

23. ledna v 11 hodin dopoledne navštívili čeští důstojníci, včetně anglického, francouzského a italského zástupce, velitele polského vojska v Těšíně. Bud' Poláci do dvou hodin vyklidí území Těšínska, nebo zasáhne československé vojsko. Polský generál odmítl, protože k tomu by potřeboval rozkaz svých nadřízených. Úderem jedné hodiny se československá vojska skutečně dala na pochod, což vzbudilo patřičné reakce. 26. ledna odpověděl polský prezident Paderewski na nótou československé vlády. „Protestujeme co nejdůrazněji proti útoku československého vojska ... Vláda polská právě tak jako celý národ polský ... svěřuje spravedlivý výsledek konferenci mírové a žádá si, aby nikde nebylo způsobeno překvapení delegátů mocností dohodových tím, že by byli stavěni před hotový fakt. ...útok československého vojska, schválen důstojníky spojeneckých mocností, je naprosto neospravedlnitelný již proto, že obyvatelstvo knížectví, jež několikrát prohlásilo svoji pevnou vůli náležeti k Polsce, zůstává zcela klidno ... Vláda polská by si přála přesného poučení o příčinách nepřátelství československého vojska a zároveň cítí povinnost prohlásit, že vojáci polští, hájící svého území v zákonité obraně, odrazili by každý útok, vyjímajíc ten případ, že by došel formální rozkaz generalissima spojeneckých armád, žádající vyklizení Slezska ... Je to tedy vláda československá, kterou by bylo odčinit odpovědnou za prolití krve, jež by z toho vyplynulo. Vláda polská má nejupřímnější přání se mu vyhnout.“²⁴

Polská vojska ustupovala až k řece Visle. Československá armáda je následovala, obsadila Těšín a zastavila se před Vislou. Obě armády se připravovaly na rozhodující střetnutí, avšak v tomto okamžiku zasáhla Dohoda. 25. ledna vydala prohlášení, že „každá država, která byla získána násilím, nejvíce poškodí věc těch, kdo chápou se podobných prostředků. Ti, kdo používají násilí, vyvolávají domněnku, že zamýšlejí na místo důkazů svého práva postavit hotovou državu a že chtějí založit svou suverenitu více na násilí než na národní nebo rasové pospolitosti a nebo na přirozených svazcích vybudovaných historií. Tím vrhají stín na všechny právní tituly,

které by později mohli uplatnit ... Jestliže chtějí spravedlnost, musí upustit od násilí a své požadavky svěřit mírové konferenci způsobem, který nezanechá žádných pochyb o jejich dobré vůli.“²⁵

Dohoda postup Československa ostře odsoudila. Vojenská intervence na Těšínsku poškozovala zájmy republiky, neboť kalila představu o státě, který je ostrovem klidu a pořádku, představu, již se Beneš snažil v Paříži vytvářet. Spojenci dali najevo, že další podobné akce mohou zhoršit vyhlídky Československa. 29. ledna se před Radu deseti dostavili čeští i polští zástupci, aby podali vysvětlení. Edvard Beneš se pokusil obhájit československý vpád porušováním listopadové úmluvy z polské strany, nebezpečím bolševismu a zmínil i otázku těžby uhlí. Karel Kramář intervenci hájil z hlediska českého historického práva. 3. února Dohoda předložila polským a českým zástupcům k podpisu nařízení stanovující novou demarkační čáru. Signatáři se zavazovali, že nebudou zabírat území, které nárokují, že nadále platí listopadové úmluvy, na celém tomto území se nebudou konat volby ani probíhat odvod nováčků a budou se respektovat práva menšin. Jakákoli anexe, ať už z jedné či z druhé strany, nebude uznána za právoplatnou.²⁶

Rozhodnutí spojenců znamenalo pro obyvatele Československa šok. Rázem pohřbilo jejich představy, že Československo je miláčkem Dohody. 12. února přijela na Těšínsko komise z Paříže, která nařídila stažení československého vojska. Po celé zemi se konaly tábory lidu, protestující proti pařížskému verdiktu. Rozporuplné pocity prožívali také oba oficiální českoslovenští delegáti v Paříži. Nařízení Dohody podepsal pouze Edvard Beneš. V materiálech, které předkládal spojencům, vysvětloval životní důležitost Těšínska pro Československo. Závěrem slíbil, že se republika podřídí rozhodnutí mírové konference. Nechtěje porušit tento slib, rozhodl se rozhodnutí Dohody přijmout. Odmítnutí by bylo zbytečným a prázdným gestem, které by uškodilo Československu při dalším vyjednávání. Nehledě na to, že podmínky nové demarkace byly pro Československo mnohem výhodnější než smlouva z listopadu 1918. Československo získalo bohumínskou dráhu; bílinský, těšínský a frýštácký okres sice zůstal Polákům, avšak zbytek dostali Češi. Sporná území byla postavena pod dozor komise, která také rozdělovala vytěžené uhlí mezi Československo a Polsko. Karel Kramář byl jiného názoru. Před podpisem tohoto dokumentu se pohádal s Dmowskim, který zpochybňoval historické právo Čechů na Těšínsko. Nařízení Dohody v podstatě toto právo porušovalo a sporné území rozdělovalo. Na druhé straně si dobře uvědomoval, že nepodepsáním dokumentu by

vzbudil rozhořčení spojenců. Dohodl se tedy s Edvardem Benešem na následujícím postupu. Beneš dokument podepíše, Kramář nikoli. Tím se dobrovolně a vlastním rozhodnutím vmanipuloval do role radikála. Sám také prohlašoval, že zastává neústupné stanovisko, kdežto Beneš je ochoten vyjednávat. Představoval si, že tato taktika bude při dosahování československých požadavků úspěšná. Neuvedomil si, že se tím dostal do izolace. Pověst neústupného radikála, kterou sám podporoval, způsobila, že když se tato informace dostala do podvědomí účastníků konference, nikdo nechtěl plýtvat časem a jednat s člověkem, u něhož byla vysoká pravděpodobnost, že se nedohodne. Spojenci se přestali obracet na Kramáře a se orientovali na Beneše.²⁷

Celá akce československé intervence na Těšínsku skončila neúspěchem. Vládě nepomohlo, že svoji armádu vydávala za armádu dohodovou, v jejímž čele stáli důstojníci spojenců. Pro Karla Kramáře znamenala tato událost definitivní vystřízlivění z jeho idealistických představ. Později se k tomu vrátil a napsal: „Jel jsem do Paříže pln ženevského optimismu, s vědomím našich zásluh o vítězství tím, že jsme rozbili a zničili rakouskou frontu a že jsme uhájili Sibiř před německou exploatací, ale také s jistým sebevědomím, že ve střední Evropě jsme státem tehdy relativně nejspořádanějším ... cítil jsem hluboké zklamání, když jsem viděl, že je naše situace docela jiná, než jak nám líčena byla v Ženevě a že mentalita válečná patrně byla docela jiná než poválečná. Francouzští státníci, zejména p. Clemenceau přijali mne opravdu srdečně a nebylo tudíž v mém zklamání nic osobního, jak se někde tvrdilo ... A tu ovšem jsem cítil, že dává se přednost jiným, tedy něco, čeho jsme nezasluhovali. ... Seděli jsme před komisí vyslyšení jako před soudem, a myslím, že nekřivdím nikomu z těch, kdo rozhodovali o provisorním upravení věci ve Slezsku po konfliktu, který byl mezi námi a polským vojskem, že nikdo z nich nevěděl, že Slezsko patřilo po právu a zákonu k Českému království a že nepatřilo k Rakousku. ...Přímo fysicky bolestně jsem cítil všechnu tu křivdu na nás páchanou, ale ovšem musil jsem si přiznati, že nikdo nebyl tím vinen, jako my sami, poněvadž tak mnozí z nás mysli, že je to vrcholem a povinností moderního demokratismu, házet státní naše právo ... mezi starou opotřebovanou veteš. Mluvením o přirozeném právu hnali jsme věci přímo k rozdělení a rozbití naší vlasti ... V Paříži měli jsme tedy těžké boje o Těšín a nakonec jsme musili přijmouti plebiscit, my vítězní, kteří jsme bojovali, kteří jsme tolik pro vítězství udělali, my musili jsme snést plebiscit o své historické

území ... z jehož zbytku naši vlastní spojenci dávali nejbohatší kus Polákům, kteří své spojenecké srdce okryli, až když bylo jisté, že spojenci vyhrajou.“²⁸

Záležitosti Československa se dostaly před Radu pět 5. února. Edvard Beneš vypracoval a předložil sedm memoárů. Jeho projev byl stručný, místy až nudný. Přesto dokázal hovořit více jak tři a půl hodiny, občas přerušován dotazy Lloyda George. Kramář se vůbec nedostal ke slovu. Rada neměla zásadní připomínky a postoupila požadavky komisi expertů. 4. dubna došlo na konečné řešení československých hranic. Materiály komise, Benešovou zásluhou značně vstřícné, byly bez problémů schváleny. Clemenceau odmítl změny a ostatní už jen souhlasili.²⁹

Problémy však nastaly v otázkách reparací. Přestože bylo Československo spojenecký stát, muselo se, stejně jako ostatní nástupnické státy, podílet na placení válečných škod. Dohodoví spojenci alespoň označili reparace jako „příspěvky za osvobození“. Výše částky činila 1,5 miliardy zlatých franků a na Československo připadla zhruba polovina. Rozdělení probíhalo na základě hospodářské síly jednotlivých zemí. Nástupnické státy musely rovněž zaplatit část předválečného dluhu Rakouska.³⁰

Skutečnost, že Spojenci začali jednat, byla způsobena revolučním výbuchem v Bavorsku a Maďarsku, kde vznikly tzv. republiky rad s bolševickým vedením. Maďarská republika rad napadla Slovensko ve snaze probít se k sovětskému Rusku. 16. června vznikla v Prešově Slovenská republika rad, čímž se posílily radikální proudy v Čechách. Vláda vyhlásila stanné právo, zrušila svobodu shromažďování a omezila svobodu tisku. Dohoda byla nastalou situací zděšena a dala Maďarské republice rad ultimátum, aby se stáhla. Jinak přistoupí k intervenci. Toho se maďarští bolševici obávali a ze strachu o pozice ve vlastní zemi se ze Slovenska stáhli. 13. června Dohoda stanovila definitivní demarkační čáru na jižním Slovensku. Spolu s maďarskými vojsky odešli i tvůrci Slovenské republiky rad a československá vláda definitivně získala kontrolu nad svým územím.³¹

Během Kramářova pobytu v Paříži plně vykryštovalo to, co již probleskávalo v Praze, když se jako ministerský předseda staral o vnitřní upevnění státu. Kramáře příliš nezajímalo vnitropolitické dění v Československu. Toužil získat vavříny slávy na mírové konferenci, což se mu však příliš nedařilo. To pochopitelně způsobovalo Kramářovu rozmrzelost. Stejně jako to činil v dopisech manželce, pokusil se vylévat srdce i v listech adresovaných Masarykovi. Masaryk ovšem nemínil přistoupit na Kramářův způsob komunikace 19. února mu napsal: „Mne zaráží Vaše slova, že jste

rozmrzelý, že toho máte všeho dost.“ Použil srovnání s matematickou úlohou, u které vidí nedostatky, ale snaží se je řešit a užít všech sil k práci. Neodpustil si poznámku ke vztahu Kramáře k vnitropolitickým problémům: „Pozoroval jsem už dříve zde, že Vás to nezajímá.“³²

Masaryk skutečně nazval věci pravými jmény. Od začátku konference pohlcovalo Kramáře jediné téma, Rusko. Nejednalo se o žádný „náhradní“ problém, který si Kramář náhodou našel, když se nemohl realizovat v československé věci. Kramář jel na mírovou konferenci s odhodláním aktivně se účastnit řešení ruského problému. Dokládají to jeho slova, která napsal v prvních dopisech své ženě. „A myslím na Rusko, ubohé, drahé Rusko .. vidím vždy Tebe před sebou, tak neskonale drahou a nešťastnou, když myslíš na tvé Rusko, které máš tak ráda! Bože, kdybych mohl a dovedl mu pomoci! Pro Tebe! Už tak náš osud je tak zázračný, od první chvíle, kdy jsme se setkali – kdyby tak naše setkání bylo také štěstí nejen pro nás, nýbrž i pro Tebe, a pro to, co je Tvoje! Budu se v Paříži velmi energicky o věc starati – tak energicky, jako o naše zájmy. Jak vidím, nejvážnější je, aby ti, kteří chtějí nové Rusko, konečně řekli, jak si je představují. Tak jedině získají ... sílu. Já s nimi promluvím a sám bych jim takový program navrhl.“³³

Po příjezdu do Paříže sděloval: „Starám se zde o Rusko, jak mohu – kéž bych jen mohl pomoci!“³⁴ 3. února manželce psal o svých zkušenostech s ruskou emigrací, se kterou okamžitě navázal kontakt. Nebylo to pro něj složité. Řadu z nich znal z předválečného období. Zvláštní Kramářovy sympatie si získal Boris Viktorovič Savinkov, který se stal Kramářovým nejbližším spojencem a poradcem. Kramář o něm referoval manželce a nešetřil slovy uznání: „Mezi těmi Vašimi je opravdu osobnost'. Jsou mezi Vašimi hodní lidé – ale tak mnoho mluvní! Za to Savinkov je schopen rozhodnutí a dovede myslet jasně a určitě.“³⁵ Náklonnost Karla Kramáře k Savinkovi je vskutku zarážející. Tento člověk byl svým založením sociální revolucionář a měl prsty v teroristických politických vraždách v letech 1904-1905.³⁶

Práce ve prospěch ruského problému Kramáře plně uspokojovala a dodávala mu optimismus: „A jak mně světlo v duši, když si vzpomenu, že bych mohl pomoci Rusku ... Já všechno udělal, co jsem mohl – a nepovolím!“³⁷ Masaryk, sledující Kramářovy ruské aktivity, mu později napsal svůj dojem. Kramáře nezajímá vnitřní politika, ale Rusko, a z tohoto důvodu jel od Paříže. On sám by tam nikdy nejel.³⁸

Kramářovo ruské snažení se neslo ve dvou rovinách. Chtěl prosadit intervenci, kterou by Československo provedlo, popřípadě by jí velelo. Druhá rovina obsahovala

duchovně programovou podporu ruské emigraci. 22. ledna večer se konala porada u Savinkova. Na této poradě se objevil i Edvard Beneš. Zde začal vznikat plán na ozbrojenou protibolševickou intervenci. Cílem bylo dát dohromady 250 tisíc dobrovolníků ze všech slovanských národů, kteří by společně s ruskými emigranty a zajatci Rusko osvobodili. Kramář se později vehementně ucházel o prvenství ohledně nápadu na intervenci. Prohlašoval, že Československo by bylo schopno samo Rusko osvobodit, pokud by dalo dohromady 100 tisíc dobrovolníků a Francie zajistila materiální podporu. Zpočátku počítal i s využitím legií na Sibiři. Vojáci však byli unaveni, demoralizováni vlivem sovětské agitace, a požadovali urychlený návrat domů. Kramář dospěl k názoru, že intervenci může uskutečnit jedině pokud bude armáda znovu vybudována z československých dobrovolníků.³⁹

Svůj plán Kramář podrobně rozpracoval v memorandu, které zaslal Masarykovi a vládě. Sděloval, že intervence pomůže vylepšit postavení Československa v Paříži. Odkazoval na úspěchy Poláků, kteří všude prohlašovali, že budou hrází proti bolševismu. Abychom dosáhli srovnatelné pozice, musíme podle Kramáře slíbit minimálně totéž. Poukázal také na to, že osvobozené Rusko by z vděčnosti bylo zárukou budoucnosti Československa. Varoval, že pokud bolševické Rusko dostane volnost, uzavře spojení s Německem, což bude pro republiku znamenat tragédii.⁴⁰ Západním mocnostem Kramář příliš nevěřil.

Plán intervence Kramáře nadchl. 3. února napsal manželce: „Já nyní jsem pln svého plánu o tom, abychom my sebrali armádu a táhli proti bolševikům“, zároveň se zaobíral otázkou, „Co tomu řeknou u nás?“ Už tehdy počítal s tím, že jeho plán nemusí nalézt pozitivní odezvu. „Kdybych mohl být doma, však bych si už pro to udělal náladu a myslím, že bych to prosadil - ale tak nevím.“ V té chvíli ho to však tolik netrápilo. „Konečně, ať dělají co chtějí. I mně je na duši trochu lehčeji, poněvadž vím, jak vyjít z dusné atmosféry, kterou tolik zde trpím.“⁴¹ Jak je z tohoto výroku patrné, práce na intervenci dávala Kramářovi zapomenout na starosti, které měl s prosazováním československých požadavků.

To ještě netušil, jakou bouřlivou reakci vyvolá svým plánem v Praze. Proti němu se postavili nejen nejvyšší političtí představitelé, veřejné mínění, ale i poslanci vlastní strany. 12. února napsal Kramářovi František Stašek, že na schůzi poslaneckého klubu státoprávní demokracie, která se konala o den dříve, se téměř všichni řečníci vyslovili proti intervenci do Ruska, respektive proti účasti československého vojska v této intervenci. „Padlo dokonce slovo o zradě republiky naší.“⁴²

Situace ve straně musela být skutečně vypjatá, když takto ostrá slova byla namířena proti předsedovi, který měl neutřesitelnou pozici, díky níž byl on i jeho okolí přesvědčen o své nedotknutelnosti. Kramáře tato slova urazila. Rozhořčen žádal z Prahy vysvětlení. 9. března mu František Sís napsal: „Byl prý jste dotčen jednáním v našem klubu sněmovním v debatě o intervenci“. Sís vysvětloval, že věci jsou jinak, než jak byly Kramářovi interpretovány. „Řeklo se z jedné strany: kdybychom dnes, kdy hoří Slovensko, Slezsko, Deutschböhmen, šli do Ruska, byla by to sebevražda. Nemáme-li dost vojáků pro vnitřní své území, nemůžeme se exponovat ven, i kdyby to mělo jakýkoliv význam“, Sís podotkl, že hlavní myšlenkou, která se nesla jednáním poslaneckého klubu, bylo vědomí, že armáda je slabá a ne zcela ukázněná. Za této situace se lze takového činu jen těžko odvážit. Také se musí brát ohled na současný stav ve státě. To je pravý důvod, proč se poslanci stavěli proti intervenci. Nikoli proto, že by měli na mysli negaci této myšlenky. „My opravdu jen s největšími obtížemi držíme v mezích agitaci maďarskou a německou.“⁴³

Ve stejný den dostal Kramář také odpověď od manželky: „...Nic nepodnikej ohledně vytvoření české armády. Kromě škody a to velké ve všech ohledech z toho nic nevzejde.“⁴⁴ I Kramářova manželka si tváří v tvář poměrům v Československu uvědomovala, že snaha o zformování československého vojska, které by provedlo intervenci do Ruska, bude kontraproduktivní.

Další odmítavé reakce následovaly. 13. února si Kramář otevřel francouzský deník Le Temps, kde objevil rozhovor s T.G.Masarykem. Československý prezident se v interview vyjadřoval k možnosti ozbrojené intervence. Konstatoval, že v současné situaci je jakýkoli zásah nemožný. Státy Dohody nemohou chtít po svých vojácích, aby po čtyřech letech krvavých bojů šli válčit za něco, co je podle Masaryka špatně definováno. Popřel možnost, že by se ozbrojené intervence zúčastnily československé jednotky na Sibiři. Připomněl jen fakt, který Kramář opomíjel, že vojáci chtějí domů. Pozastavil se nad roztržitostí protibolševické ruské opozice a jejího požadavku nastolit carismus či reakční režim. V této chvíli se není o koho opřít. Masaryk také zdůraznil, že ozbrojený zásah proti sovětskému Rusku by vyvolal obrovskou bouři socialistů na celém světě, kterou by některé země nemusely ustát. Řešením zůstává v daném okamžiku pouze blokáda a určitá hospodářská opatření.⁴⁵

Kramář rozhovor pokládal za nepřímou odpověď na své memorandum. Masaryka vnímal jako konkurenta. Zajisté mu nemohlo uniknout, jakou autoritu tento muž ve světě má. Kramář okamžitě Masarykovi napsal, že jeho rozhovor „desauvuje

všechno, co zde děláme s Benešem a co chce také Štefánik ... Nyní je to po druhé, kdy bychom mohli my Rusko spasit, zbavit se navždy strašného nebezpečí aliance rusko-německé – a my ji zde vidíme a cítíme se roditi – zabezpečiti naší republice důstojné místo mezi národy, pomoci svou autoritou také Jihoslovanům – a to všechno Vy zahazujete ...“⁴⁶

Z Kramářova dopisu číselna značná rozmrzelost. Vyhrožoval návratem do Prahy a rezignací na funkci ministerského předsedy. Nezapomněl si postěžovat své manželce. 14. února napsal, že má špatnou náladu a prosil paní Kramářovou, aby o tom s nikým nemluvila, aby to náhodou neproniklo na veřejnost. Zmínil se o své reakci na Masarykův rozhovor: „Píšu zároveň rozhodné psaní Masarykovi, kde činím závislým setrváním v úřadě od toho, aby se toto opakovalo. Ale nerad bych, aby o tom zatím někdo jiný mluvil. Žádám, aby nechal mluvení s novináři, a neříkal nic, o čem se nedohodne se mnou a s Benešem. Nevím, co odpoví, ale ... já zůstanu tvrdým.“⁴⁷ Z těchto řádků můžeme vyčíst, jak si Karel Kramář představoval roli prezidenta. Měl pouze podporovat stanoviska ministerského předsedy a více méně být v jakési nesvéprávné pozici. Pro Masaryka bylo něco takového nepřijatelné.

Prezident zareagoval vzápětí. 19. února odpověděl, že ho zaráží, jak velký význam Kramář interview přikládá. Zdůraznil, že rozhodně neodpovídal prostřednictvím francouzského listu na memorandum. Le Temps prý napsal věci tak, jak je pochopil. Pro Kramáře se podle Masaryka stal rozhovor pouze příležitostí, aby formuloval své palčivé otázky. Masaryk ujistil Kramáře, že se od svého programu neodklonil a neodklání. Dále pokládá za chybu hrozit bolševikům, neboť by se mohli mstít na „našich lidech“. Listu prý řekl, že by snad mohl porazit bolševiky před Kyjevem a možná i v Moskvě, ale Lenin a jeho hnutí by rozhodně nebylo zničeno. Obává se také rozpolcení legií, neboť jen jedna část chce bojovat proti bolševikům. Většina si přeje návrat domů. V Masarykově listu se objevila i výtku vůči Kramářovým stykům s ruskou emigrací. K těmto lidem nemá prezident důvěru a nevěří v jejich organizační schopnosti. Odvolává se při tom na vlastní zkušenosti. V souvislosti s Kramářovou poznámkou o „mluvení s novináři“, vrací Masaryk úder, že v Čechách není nikdo, kdo by lidi informoval: „Ty a jiné věci musí být organizovány a k tomu je Vás tu potřeba.“ Dodává, že ministr Švehla se jménem ministerské rady v nejbližší době na Kramáře obrátí se žádostí, aby co nejdříve přijel z Paříže.⁴⁸ Nebyla to jediná výzva, která Kramáře žádala, aby se vrátil alespoň dočasně. Kramář však podobné žádosti nevyslyšel a nadále setrval v Paříži.

Nejtvrďší reakce přišla od Aloise Rašína a musela být pro Karla Kramáře naprosto zdrcující. Ve svém dopise z 12. února označil Kramářův návrh za „nemožný, neproveditelný a republiku v základech jejich ohrožující.“ Rašín pokládal za nemožné dát dohromady armádu o síle 250ti tisíc mužů. Nehledě na odpor socialistů a posílení bolševiků: „Došlo by zde přímo k občanské válce a divím se opravdu, že můžete něco takového navrhovat, když přece stav věcí se za tři neděle, co jste pryč nemohl změnit.“ Rašín také nastolil otázku, co by se dělo po intervenci, jakým způsobem by se zajistilo fungování státní správy, neboť „nemůžeme za vojskem dělati pořádnou administraci, kterou Rusko nemělo, nemá a nebude mít při neschopnosti inteligence.“ Poukázal na to, že Československo nemá dostatek lidí ani na zajištění vlastní administrativy na Slovensku. Na závěr svého dopisu Kramáře vyzval: „Nechte, pane doktore, těchto snů. Nevěřte ve vděčnost. Naopak. Rusové by se cítili pokoření, že je malý národ musil vytrhnout. Na Rusi musí vše probolet a prohnisat. Léčba ad absurdum je jediná za tohoto stavu věcí. V Rusku obíhá za 179 miliard rublů papírových peněz, o nichž se ví, všechno se řítí k bankrotu hospodářskému, ke kapitulaci, to je důležitější, aby se to stalo hospodářsky, než aby se to dělo vojenským zakročením. Rusko se pozvedne, ale musí to býti vlastní silou.“ Jedním dechem pak téma intervence uzavírá: „Váš návrh o Rusku do ministerské rady nedáme. Přijďte do Prahy a uvidíte. Jste vůbec, jak se zdá otráven a bylo by vskutku lépe, kdybyste přijel, poněvadž za této duševní deprese, kterou zde páni z Paříže přišedší neoprávněně šíří, nemůžete nic vykonat.“⁴⁹ Toto stanovisko bylo pro Kramáře nejzávažnější, neboť Alois Rašín patřil k nejvýznamnějším představitelům státoprávní demokracie. Kramář cítil, že je se svým plánem osamocen. Viděl, že nemá podporu ani vlastních lidí.

Přestože se šance na uskutečnění Kramářovy myšlenky ukázaly jako nerealistické, Kramář svůj boj nevzdával. Nevnímal, když se mu jeho okolí včetně dohodových státníků snažilo diplomaticky naznačit, že s jeho plánem nesouhlasí. Zdvořilostní fráze si Kramář vykládal jako podporu svých ruských aktivit. Podle jeho přesvědčení byl intervenci nakloněn i Beneš. Ten však zastával neutrální postoj. Zformování dobrovolnického sboru z Čechů pokládal za nemožné a doporučoval, aby se jednotka utvořila z ruských zajatců, kteří se zdržovali v internačních táborech na území Československé republiky a stávali se ohniskem sociálních nepokojů. Zároveň by se Kramářovy snahy o intervenci odsunuly do oblasti, kde by Československu nemohly uškodit. Benešova opatrnost diplomata byla dána vědomím nejisté situace v Rusku a

důležitosti role, kterou tento stát bude v budoucnu hrát. Orientace pouze na jednu z válčících stran by Československo dostala do slepé uličky. Kramář však Benešovu postupnou proměnu v odpůrce intervence chápal jako morální podlost.⁵⁰

Už v dopise manželce ze 17. ledna dal Kramář najevo odhodlání duchovně podpořit ruské emigranty napsáním programu. Zrodil se pozoruhodný projekt návrhu ústavy pro Rusko. Protože byly jednotlivé skupiny ruské emigrace v řadě věcí nejednotné, považoval Kramář za důležité, aby se tito zástupci shodli alespoň na nějaké formě budoucího státního uspořádání. Kramář se také obával odstředivých tendencí některých národů v Rusku, které po zhroucení carského režimu vyhlášovaly vlastní národní státy. Podporoval sice splnění jejich požadavků, avšak pouze v rámci jednotného Ruska. Dokonce nepočítal ani s federací, natož konfederací, nýbrž prosazoval čistě unitární stát. Zdůvodňoval to slovy, že federace vzniká spojením již existujících států. Ty však na území Ruska neexistují. Kramář měl i další argumenty. Není možné, aby se ruský stát vzdával území, která si vykoupil vlastní krví v bojích probíhajících po staletích. Příčiny ruské expanze spočívají v tom, že ruský národ „chtěl volně dýchat.“ Nemůže být závislý na souhlasu malých státeků v otázce přístupu k Baltickému a Kaspickému moři. Řešením je jejich znovu připojení k Rusku, i za cenu války. Tento Kramářův postoj je vskutku zarážející, vzpomeneme-li na jeho boj za české státní právo, jazyková nařízení a federalizaci Rakouska-Uherska. Kramář vytyčil jako hlavní bod ústavy nedělitelnost Ruska. Na tom jediném se zástupci jednotlivých proudů dokázali shodnout. Kromě unitarismu byla důležitým znakem Kramářova projektu silná decentralizace. Ta měla z Ruska učinit svobodný demokratický stát. Centralistické Rusko před válkou fungovalo díky vojenským a policejním složkám, které zajišťovaly jeho vnější a vnitřní bezpečnost. Decentralizace v sobě skrývala i praktickou stránku. Rusko nemělo k dispozici mnoho odborníků, kteří by byli schopni řídit tak velký stát. Kramář to vystihl slovy: „Je těžké najít lidi pro správu obrovského státu, ale je možné je najít pro lokální práci.“⁵¹

V čele ruského státu měla podle Kramářovy ústavy stát tzv. hlava státu, volena tajnou volbou v obou komorách parlamentu s následnou slavnostní korunovací. Karel Kramář tímto odmítl dědičnou monarchii. Akt korunovace vnímal pouze jako posílení autority zvoleného panovníka mezi prostým lidem. Rozsáhlé pravomoci hlavy státu byly omezeny. Všechny výnosy musel spolupodepisovat říšský kancléř. Panovník měl také zastávat funkci vrchního velitele armády a námořnictva. Náplň činnosti se soustřeďovala především na dosazování ministrů a úředníků, potvrzování a

vyhlašování zákonů, a vyhlašování války a míru, pakliže by se na tom usnesly obě komory parlamentu. První komora, říšská дума zastupující lid, měla být volena na 6 let podle všeobecného rovného a tajného volebního práva. Kramář neprosazoval právo přímé volby. Zastával názor, že široké lidové vrstvy nemají demokratickou tradici v krvi a stávají se obětí demagogie. Svou roli nepochybně sehrála zkušenost z prohraných voleb v roce 1907. Pozoruhodné je, že volební právo Kramář nepřiznával ženám. Druhou komoru ruského parlamentu měla tvořit říšská rada, kde by byly zastoupeny všechny země v Rusku. Volbu by provedly zemské sněmy provincií. Poslanci obou komor mohli počítat s imunitou, nebyli by odpovědní za parlamentní práci, měli by právo na zákonodárnou iniciativu a vznášet interpelace na vládu. Tu řídí říšský kancléř mající k dispozici jedenáct ministrů odpovědných parlamentu. Každá země ruského státu má mít podle ústavy vlastní jednokomorový zemský sněm a zemskou vládu. V čele stojí tzv. předseda rady ministrů, zároveň ministr vnitra. Celkový počet ministrů zemské vlády stanovil Kramář na osm. Zemské orgány rozhodují o vnitřních záležitostech provincie, např. o regulaci řek či výstavbě silnic. Provincie Kramář rozčlenil na gubernie, kraje a úřední okresy.⁵²

Kuriózním případem Kramářova návrhu ústavy byl jeho pohled na státní jazyk. Tím měla být ruština. V provinciích, kde nebyla přirozeným jazykem, si zemské sněmy samy mohli rozhodnout, jaký další jazyk budou ke svému jednání a publikování svých zákonů užívat. Ovšem na úrovni jednání mezi jednotlivými institucemi, např. říšskou radou a zemskými sněmy, zůstávala úředním jazykem pouze ruština. Všichni úředníci museli perfektně ovládat ruský jazyk, který byl zároveň hlavním a povinným vyučovacím jazykem na všech školách. Čteme-li tyto návrhy, ani se nechce věřit, že autorem je Karel Kramář. Ten, který sváděl v rakouské říšské radě urputné boje za zrovnoprávnění češtiny a horlil proti germanizaci, nyní navrhoval stejný systém, proti kterému vystupoval. Návrh ústavy měl pouze organizační ráz. Nenajdeme zde žádnou předmluvu ani zmínku o „odvození státní moci ze suverenity lidu,“ neříká nic o návaznosti na předcházející státní útvary. Obsahovala pouze základní práva. V nich ovšem chybělo právo na majetek. Kramář svůj návrh pokládal za první krok k uskutečnění svých plánů.⁵³

Zatímco Karel Kramář pracoval na řešení ruské otázky, rostl v Československu pomalu odpor proti němu. Vehementní prosazování intervence poškozovalo nejen jeho pověst, ale i stranu. Kramář o tomto odporu nepochybně věděl. 18. dubna napsal Kramářovi František Sís, že otázka intervence vyvolala „silné hnutí contra.“ První

rozpravy dokonce nebyly ani psány a komentovány.⁵⁴ Podobné signály dostával Kramář i od prezidenta. V květnu ho Masaryk informoval o značném odporu socialistů vůči Kramářovi „pro politiku ruskou a intervenční.“⁵⁵ O deset dní později Masaryk sděloval, že ruské stanovisko Kramářovo vyvolává odpor a každý Kramářův projev se kritizuje. Z Paříže se navíc podle Masaryka rozšiřují „mnohé zprávy“.⁵⁶ Tyto informace samozřejmě zkreslené. Vyvolávaly však nesouhlas veřejnosti i politiků s Kramářovou pařížskou politikou.

Masaryk Kramáře informoval i o řadě jiných věcí. Prezident jevil o vnitřní problémy Československa značný zájem. Přemýšlel o nich a snažil se je řešit. Analyzoval poměry v zemi a jeho dopisy byly plné drobných postřehů. „Náš stát ... spočívá hlavně na zahraniční politice; potřebujeme teď politiku vnitřní – administrativu.“ Stěžoval si, že „... naši lidé ...ne dovedou plně pochopit, že jsme již samostatní ... Stále provozují politiku, jaká byla pod Rakouskem: čekají komando, rozhodnutí posledního se bojí, vyhýbají se odpovědnosti a nemají iniciativy. Staletá povaha a její výchova se uplatňuje.“ To co stát nyní potřebuje, je podle Masaryka mravní výchova.⁵⁷ O měsíc později k tomu dodával, že principy a ideje jsou sice krásnou věcí, „ale kde vzít lidi, kteří by principy a ideje prováděli?“⁵⁸ Do třetice se k problematice samostatnosti vyjádřil 12. května: „Stát náš nám byl osudem dán a většina jeho vedoucích lidí, musí si teprve ex post ujasnit, co to vlastně je ...“ Masaryk narážel na to, že politikové mají s budováním státu problémy, že se v nich těžko orientují, a navrhoval jakési porady o fundamentálních věcech, které by všem velmi prospěly.⁵⁹

Masaryk se ve svých dopisech vyjadřoval také k německému problému. Zastával názor, že je třeba „dát Němcům, co jim sluší a patří.“⁶⁰ V této věci nastínil otázku, že až budou zveřejněny mírové podmínky, měli by se Němci vyzvat, aby vstoupili do Národního shromáždění. Masaryk informoval Kramáře, že se k tomu hodlá vyjádřit v Národním shromáždění a ujist'oval ho, že své názory předloží i jemu. Zazněl zde také návrh, že by se čistě německé území, především výběžky, mohlo odstoupit.⁶¹

12. května se k německému problému vrátil, na základě Kramářova dotazu ohledně názoru na Němce. „Musíme jim vyhovět na tolik, abychom neměli jazykových sporů ... Jestli bychom měli spory s Němci, budeme mít proti sobě Maďary, Poláky a snad i Rusíny. Němci by dovedli organisovat takovou nacionalistickou opozici.“ Podle Masaryka je třeba vyzdvihnout konstruktivní práci, sociální otázku a na základě toho získat Němce pro tuto práci.⁶² Tyto výroky odrážejí Masarykovo hluboké

demokratické přesvědčení. Zároveň dokázal vystihnout problémy, které by dlouhodobější německá nespolutpráce přinesla. Masaryk byl Kramářem vyzván, aby reagoval na tuto otázku. Názory a chování prezidenta se nelíbily některým nacionálně založeným představitelům státoprávní demokracie. Neváhali informovat Karla Kramáře, vyjadřující své rozhořčení, že Masaryk na Hradě přijímá okázale Němce z Moravy a z Bratislavy.⁶³

Takové zprávy však neustaly ani poté, co Masaryk své stanovisko vysvětlil. Už 15. května psal František Stašek Kramářovi, značně pobouřen, že slovenská vláda nese velmi těžce, že byla „deseauvována“ Masarykem, protože slíbil maďarským a německým zástupcům, že se „na universitě bude přednášet ve 3 jazycích a že na školách středních nebude do podzima nic měněno.“⁶⁴ Stašek dále informoval Kramáře, že před tím Šrobár „nařídil jinak“, a byl by měl skvělý výsledek.⁶⁵ Tyto výroky vypovídají o Masarykovi i o pisateli. Zřejmě v reakci na Kramářovy informátory napsal 14. května Masaryk do Paříže, aby Kramář nehledal zdroje zpráv v českém okolí a připomněl, že i z Paříže přicházejí mnohé malicherné zprávy. Žádal Kramáře, aby na to upozornil i Beneše. Ať nehledají „zpravodaje, kde nejsou“.⁶⁶ 2. června se k této otázce vrátil: „Váš pesimism prýští z nedostatku zpráv, snad Vám někteří lidé prodávají zprávy příliš stranické.“⁶⁷

V polovině března došlo v Praze k vládní krizi. Byla vyvolána sociální demokracií, která čelila tlaku komunistického křídla uvnitř strany. Jablkem sváru se stala pozemková reforma a spory, kolik půdy vyvlastnit, jestli vyvlastnění bude za náhradu či se bude jednat o konfiskaci, komu se půda přidělí a hlavně kdy se reforma provede. K tomu se přidala Švehlova snaha omezit svobodu shromažďování z důvodu nárůstu komunistického hnutí.⁶⁸

12. března před zasedáním ústavního výboru prohlásil předseda sociálně demokratického klubu Rudolf Bechyně, že „naš klub má za to, že se náš politický život ocitl v krizi. Ke ztížení situace přispělo poslední usnesení ústavního výboru o shromažďovacím právu, jež vyvolalo v dělnických masách roztrpčení přímo nepochopitelné. Naš klub svolán jest na dnešek, aby učinil svoje usnesení, jež budou potom předložena ostatním klubům národního shromáždění v naději, že se podaří krizi rozhrěšit k dobru republiky. Pokud nebude zjednáno jasno, nemůžeme se v tomto výboru účastnit dalšího jednání.“⁶⁹ Po tomto projevu sociální demokraté opustili jednání výboru a sešli se až na odpoledním zasedání svého klubu. Po skončení této porady předložila sociální demokracie ultimátum: „Ztrácíme důvěru, že

by nynější vláda byla s to provést svůj sociální program ze dne 9. ledna t.r. Úsilím sociálně demokratických členů kabinetu se nepodařilo pohnout měšťanské členy vlády, aby zejména v otázce vyvlastnění velkostatků učiněn byl rozhodný krok kupředu. ... Také v otázce uhelných dolů nepodnikla vláda žádných kroků, aby republika nabyla vlády nad uhlím. K tomu se druží tvrdá praxe úřadů při výkonu shromažďovacího práva. Vláda nevede Národní shromáždění, jež nemá pevné linie. Tento celkový stav vyvolává otřesy v republice, a my nejsme s to, abychom za nemohoucnost kabinetu nebo za odpor buržoazních členů vlády k programu ze dne 9. ledna spoluodpovídali. Ukládáme proto předsednictvu klubu, aby u všech stran Národního shromáždění zjednálo jasno, zda by samy chtěly převzít záruky, že program ze dne 9. ledna bude bez prodlení proveden a že také svobody občanské budou uzákoněny.“ Sociální demokracie žádá do 14ti dnů přijetí zákona o vyvlastnění velkostatků, do 14ti dnů provést anketu o vyvlastnění dolů a hutí a zároveň monopolistických velkopodniků, dále pak vydání zákona, který by zajišťoval úplnou svobodu shromažďovacího, tiskového a spolkového práva, a konečně aby byly okamžitě vypsané obecní volby. Pokud tyto požadavky nebudou splněny, je předsednictvo povinno svolat výkonný výbor strany, který by rozhodl o dalším postupu sociální demokracie.⁷⁰

Karel Kramář byl o událostech v Praze informován z několika zdrojů. František Sís mu tlumočil výrok Rudolfa Bechyněho: „Snad ani nevíte, že od včerejška jste s vládou v krizi.“ Zároveň situaci zlehčoval a snažil se Kramářovi namluvit, že nebude tak zle, neboť „zatím do odpoledne soc. demokratičtí politikové uvažovali a došli k názoru, že bude lépe kanon, který vytáhli, zase schovat nebo aspoň nenabíjet ...Kanon vytáhli páně Stivinovi boxeři a Bechyně, který vždy přijde do žaru snadno, ho chtěl nabíjet – a teď mají kocovinu.“ Sís se pozastavil nad tím, že chtějí ihned volby do obcí, ačkoliv před měsícem Bechyně hovořil o květnu či červnu. To samé s volbami do Národního shromáždění. Před měsícem sociální demokracie prohlašovala, že volby budou na podzim, nyní je chce v létě. Sís z toho vyvozuje, že se jedná sice o vážnou krizi, ale že to je krize v sociální demokracii, nikoliv ve vládě. Podotkl, že po přečtení dopisu Edvarda Beneše v zahraničním výboru navrhl „aby všechny činy ve vnitřní politice byly činěny se zřetelem k dnešnímu zahraničnímu stavu české otázky.“, s čímž všichni souhlasili. Podle Františka Síse „tak asi dnes krize skončí.“⁷¹ Podobně referoval Kramářovi i František Stašek, který viděl příčiny událostí v sociální demokracii a v jejím rozvratu. Teprve potom byl ochoten připustit

nedostatečnou činnost ministerstva zemědělství. Bechyně v podstatě učinil svůj krok proto, aby zachránil stranu.⁷²

Karel Kramář na vládní krizi prudce reagoval. Telegrafoval z Paříže Masarykovi: „V zájmu budoucnosti československého národa žádám co nejrozhodněji, aby pozice národa ve chvíli rozhodující, kdy se jedná o konečné rozhodnutí v otázkách celistvosti státu i budoucích našich hranic, nebyla oslabována a podlamována vnitřními krizemi, jinak musejí ti, kdo ji vyvolávají, nést plnou odpovědnost před soudem národa i dějin. Jakmile bude konečně rozhodnuto o hranicích, ihned přijedu, a pak se o krizi rozhodne. Ani Beneš ani já nejsme proti vypsání voleb, jakmile budeme mít pevné hranice státu, poněvadž nynější stav je přímo škodou pro národ.“⁷³

Závažnost situace si uvědomoval i Masaryk, který se do věci vložil ve chvíli, kdy mu Švehla přišel ohlásit demisi vlády. Tato demise byla přísně důvěrná, nevěděli o ní ani spolustraníci jednotlivých ministrů. Masaryk rezignaci nepřijal. Pozval na Hrad Rudolfa Bechyněho a Antonína Švehlu k jednání. Výsledkem byl kompromis, na jehož základě se počítalo s provedením pozemkové reformy co nejdříve, přičemž sociální demokracie setrvala ve vládě. Masaryk o celé záležitosti referoval Kramářovi do Paříže. Vyjádřil svůj názor, že je krize zažehnána kompromisem mezi agrárníky a socialisty. Informoval také Kramáře o průběhu demise, kterou Švehla podal 15. března. Masaryk ji nepřijal, neboť se to stalo bez Kramáře, Beneše a Štefánika, a zároveň „nedovede uznat důvody“ celé akce. Sami ministři prý nebyli rozhodnutí a proto byla demise „ujednána jako důvěrná“. Masaryk vyčkává s dalšími plány na příjezd Kramáře, Beneše a Štefánika.⁷⁴

Vládní krize však znamenala jeden velký přelom, který si zatím málokdo uvědomoval. Přinesla zrození nového politického vůdce, který dokáže obratným vyjednáváním získat vliv a nenechá si moc jen tak vyklouznout z rukou jako se to stalo Karlu Kramářovi. Vítězem vládní krize byl Antonín Švehla, později nazývaný mistr kompromisu. Jeho pozice den ode dne sílila, zatímco Kramářova stejným tempem slábla. Kramář to nepochybně cítil, ale spíše si to nepřipouštěl. Byl svými loajálními spolupracovníky a spolustraníky z Prahy ujišťován o své nenahraditelnosti a úžasných schopnostech „Vláda je stále nesehraná. Schází jí vedení. Švehla se kryje Masarykem, kterému o všech věcech referuje.“⁷⁵

Ještě dále zašel František Stašek. 25. dubna žaloval Kramářovi, že si Švehla svolává každý pátek předsedy klubů, aby je informoval a přijímal od nich informace. Stašek se domnívá, že na těchto poradách je přítomen i Masaryk. Jednou týdně večer

si Švehla zve žurnalisty, pro politiky v ministerské radě navrhl čajové večírky a svolává si některé členy vlády.⁷⁶ Jak se z dopisu zdá, Stašek byl pobouřen. Viděl, že Švehla, který vedl vládu, si pomalu buduje pozici, a on s tím nemůže nic dělat. Považoval za svou stranickou povinnost alespoň o tom Kramáře informovat. 5. června dokonce o Švehlovi napsal: „Dnešní stav věcí u nás je do té míry nebezpečný, že myslím, že je Vás nezbytně potřebí také zde. Pan ministr Švehla nestačí na tři resorty, zvláště ne nyní. A že je hlavní příčinou všeho jeho neschopnost, dokazují všecy podrobnosti, které lze vidět v minister. radách.“⁷⁷ Nelze si odpustit ironickou poznámku na pevnost Staškova politického přesvědčení. 1. ledna 1934 v souvislosti s úmrtím Antonína Švehly napsal: „Této síly bychom dnes opět velmi potřebovali.“⁷⁸ Připomeňme ovšem, že cílem těchto listů nebylo objektivně informovat, ale spíše Kramáře potěšit.

Zaujetí Karla Kramáře mírovou konferencí bylo tak silné, že nepřijel ani na sjezd strany, který se uskutečnil 23. března. František Sís už 13. března psal Kramářovi, že „připravuje se sjezd, ale tentokrát dle přísného klíče, poněvadž jinak bychom jej musili udělat na Václavském náměstí. Pro volby do výkonného výboru (širšího) zavádíme poměrné zastoupení dle krajů a stavů, abychom se zbavili stálých žádostí a výtek. Na každých 5 tisíc jeden zástupce do širšího výkonného výboru.“⁷⁹ Tento úryvek vystihuje sebevědomí státoprávních demokratů, kteří počítali, že se strana bude rozrůstat a mohutnět.

Zahájení sjezdu bylo vskutku velkolepé. Adolf Stránský připomněl vznik strany značně nadsazenými slovy. Zdůraznil její výjimečnost a jedinečnost: „Všechny ostatní strany se ještě rodily, byly pokřtěny a vychovávány starým Rakouskem. Strana naše je dítětem svobody, a tento vznik, tento původ její je a zůstane vždy její chloubou a její pýchou.“⁸⁰ Státoprávní demokracie byla na sebe opravdu hrdá. Z projevu však lze vyčíst také určité lpění na minulosti. Karel Kramář i celá strana jakoby ustrnuli a snažili se žít pouze ze vzpomínek. Ty ovšem v politice nemají velkou váhu.⁸¹

Státoprávní demokracie se v té době skutečně cítila silná. Chtěla být svorníkem na politické scéně a na sjezdu 1919 deklarovala, že chce být stranou středu. V tomto duchu se nesl i pozdrav, který delegátům sjezdu poslal z Paříže předseda strany Karel Kramář: „Všecko volá přímo nás k úloze poctivého prostředníka v těžkých zápasech kulturních a sociálních, kterým se nevyhneme. To není úlohou vždycky vděčnou, ale

musí zde někdo být, kdo převezme úkol hájit prospěch a rovnoměrný rozvoj všeho národa, všech jeho částí.“⁸²

Sjezd během jednání změnil název strany na národní demokracii. Argumentovalo se, že státoprávní cíl byl naplněn. Velkou část sjezdu vyplnila jednání o programu strany, která byla definována jako národní, všenárodní, demokratická a pokroková. Co to znamenalo? Národní hledisko v sobě zahrnovalo rovnost lidí a národů, k nimž, pokud zachovávají své povinnosti vůči republice, má stát přistupovat spravedlivě. Pojem všenárodní znamenal, že strana požaduje jednotnou a spravedlivou úpravu vztahů mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Program demokratický vyjadřoval souhlas s demokracií, se všeobecným volebním právem, ústavní vládou a parlamentem jako jediné státní formy. Pokroková byla strana v tom, že požadovala odluku církve od státu.⁸³

Při schvalování těchto zásad však národní demokracie nepostřehla důležitou skutečnost. Její všenárodní program pravil, že se „strana nechce omezovat na hájení zájmu určitého stavu nebo třídy, nýbrž chce různorodost zájmu vyrovnávat, společnému dávat přednost před odlišným a veškerou svoji činnost politickou provádět z vyššího hlediska celonárodního.“ Ve stejném duchu hovořil František Sís: „Trváme na tom, aby naše strana byla stranou celého národa ... Dnes nic nejsou stavy, nic nejsou třídy, nic nejsou strany politické, vše je národ, jeho prospěch, jeho budoucnost ...“⁸⁴ Realita české politiky v roce 1919 však byla odlišná. Národní demokracie pronášela tato slova ve chvíli, kdy Československem otřásal boj mezi jednotlivými společenskými vrstvami, ve chvíli, kdy ostatní politické strany prováděli ryze stavovskou politiku.⁸⁵

Národní demokracie se nevyhnula ani otázkám hospodářským a sociálním, nejdůležitějšímu tématu, které hýbalo společností. Výkonnému výboru strany byly předloženy dva návrhy. Konzervativnější, vypracovaný Kolouškem, podporoval Alois Rašín, druhý připravil dr. Engliš. Sjezdu byl nakonec doporučen návrh Englišův. Čteme-li tento návrh, neubráníme se pocitu, že tlak doby byl obrovský. Jak jinak by se mohl v programu měšťanské strany objevit výrok, že „kořen zla leží v soukromém vlastnictví, ale ne v podstatě, nýbrž v nerovnoměrném jeho rozdělení.“ Program sice říkal, že „nemůžeme vplout do socialistických vod, do neznámých utopií ...“, na druhé straně: „nemůže však být činěn odpovědným za svůj osud tenkrát, komu vůbec není možno stát se samostatným ani nabýt majetku. Tu musí přiskočit na pomoc společenská odpovědnost. Chceme, aby základem bylo svobodné počínání ve

výrobě, ve výdělku, ale ta svoboda nesmí být svobodou vykořisťovací ... Nemůže být soukromé vlastnictví v rozporu se zájmem společenským, a jakmile se tento rozpor dostaví, musí uhnout soukromý vlastník, neboť poněvadž soukromé vlastnictví není samoučelem, nýbrž prostředkem k účelům společenským.“⁸⁶

Na březnovém sjezdu národní demokracie se poprvé objevil náznak nacionalismu. Stalo se tak v souvislosti s jazykovou otázkou. Národní demokracie požadovala, aby čeština, respektive slovenština, byla jazykem státním, čímž by byl demonstrován národní ráz státu. Tento požadavek byl zaměřen proti německému obyvatelstvu. Řada představitelů národní demokracie v tom viděla jakousi odplatu za Rakousko.⁸⁷ Ferdinand Peroutka k tomuto projevu nacionalismu poznamenal, že v té době se národní demokracie cítila „velkou a mocnou“, a tudíž její nacionalismus neobsahoval „agitační útočnost a nesnášenlivost, nýbrž ... výrazy převratového humanitního idealismu.“ Svou roli sehrály také čistky, kterými se strana zbavovala prorakouských aktivistů.⁸⁸

Karel Kramář byl samozřejmě informován Františkem Síssem a Františkem Staškem. Oba dva shodně vyjádřili spokojenost nad proběhlým sjezdem a s nadějí hleděli do budoucnosti. Idea jednoty však byla jen zdánlivá. Velkým problémem pro Karla Kramáře a stranu byla osobnost Aloise Rašína. Přestože Kramáře po odjezdu do Paříže zastupoval v čele národní demokracie strany, neměl na tuto práci čas. Jeho tvrdý postup v otázkách finančních navíc vyvolával nevoli na všech stranách. Odmítal všechny žádosti o zvýšení výdajů, ať již na sociální účely či zvyšování platů. Všechny návštěvy, které k němu dorazily, se setkaly s tvrdým zacházením a příkrým odmítnutím dle zásady padni komu padni. Národní demokracie měla hájit zájmy státních zaměstnanců avšak její rezortní ministr se o těchto zájmech odmítal bavit. Díky tomu začali stranu tyto vrstvy opouštět. O jeho neústupnosti a přesvědčení o správnosti svého postupu svědčí údajný výrok, kterým odpověděl svým stranickým kolegům, když ho žádali, aby se choval umírněně a myslel na stranu: „Ten, kdo se stará o přízeň a potlesk davu, není politikem. Ten nikam nedojde. Zato ten, kdo pro stát dovede obětovat stranu, má budoucnost. Na konec přijdou zpět všichni, kteří odešli, jen budeme-li dělat opravdovou státní politiku. Na konec musí republika vyhrát i nad stranami.“⁸⁹ Následující vývoj potvrdil, jak hluboce se Rašín mýlil. Budoucnost ukázala, že potlesk davu je pro stranu důležitější než volební program.

K vážnému konfliktu došlo 1. dubna, kdy do sněmovny přišli učitelé se žádostmi ohledně platu. Došlo k prudké hádce nedůstojné pro obě strany. Nejvíce však

Rašínovi vadilo, že se ho nikdo z přítomných členů vlády nezastal. Pochopitelně si na zasedání vlády stěžoval. František Stašek o tom Karlu Kramářovi do Paříže napsal, že „po delším jednání bylo ujednáno, že předsedové klubů – vláda, že za p. ministrem financí stojí samozřejmě – dají p. dru Rašínovi zadostiučinění, a že po při. učitelé, kteří mu na veřejné schůzi hrozili tělesnými tresty, budou potrestáni. Dr. Rašín se s tím spokojil.“⁹⁰

Problémy, které měla národní demokracie s Rašínem, vystihl v dopise Karlu Kramářovi také František Sís. Popsal celou situaci jako rozpor mezi stavovskými požadavky a státní pokladnou. Ministři prý všechno slíbí s podmínkou, že to nezabrzdí ministr financí a s touto demagogií jdou na veřejnost. Klub národní demokracie se tak ocitá ve schizofrenní situaci. Buď se postaví na věčné stanovisko Rašínovo a zájmu státu, čímž ovšem se poškodí stranicky, a nebo se postaví na agitační stanovisko jako ostatní strany. Sís připomněl, že volby jsou přede dveřmi a „úplně lhostejno je, jaký mají strany program a jak zákony se dnes v N.S. přijímají.“ Všichni dělají jenom to, co by jim mohlo zvýšit volební zisk. Rašín je tak podle Sise „beránek hříchy smývajících.“⁹¹

Na přelomu dubna a května došlo mezi Kramářem a Rašínem k vážnému konfliktu. K Rašínovi se doneslo, že Karel Kramář si v Paříži stěžuje na jeho finanční plán, pokládá se za spoluauctora některých částí a rozhlašuje trpce, že je neinformován. Rozhodně prý nebude kryt tento program svým jménem.⁹²

Takové chování stranického předsedy se Rašína hluboce dotklo. Jeho reakce byla více než temperamentní. 30. dubna poslal Kramářovi list, kde vyjádřil podiv nad tím, jakým způsobem mluví Kramář coby ministerský předseda před cizím člověkem o vlastním ministrovi, že mluví o demisi a tvrdí, že nebude svým jménem něco kryt. Rašín něco takového nežádá, protože svůj finanční plán kryje „svým jménem, svou osobou a celým svým politickým já.“ Píše, že toto řekl v Národním shromáždění a cítí „povinnost tak učiniti tím spíše, že celý plán je můj, jedině můj a k nikomu jsem nešel na radu.“ Vzápětí Rašín přechází do protiútku: „mimo to, kdybych nepředpokládal, že jste unaven a nervován pracemi jistě těžkými, musil bych se cítit uražen způsobem kritiky tím spíše, že jsem před Vaším odjezdem výslovně říkal, že bych rád Vám věci vyložil, ale narazil jsem na úplnou bezinteressnost, která se mne velmi nepříjemně dotkla.“ Rašín nežádá, aby Kramář něco svým jménem kryl, neboť mu po boku stojí „výborní mužové národohospodářsky činní.“⁹³

Kramář 9. května Rašínovi odpověděl: „Jen tolik jsem si myslel, když už je valutní reforma věcí vlády, a já posud – doufám ne dlouho jsem jejím předsedou, že měl jsem alespoň to malé právo a ten nárok, vědět o věci dřív, než byla podána ve sněmovně ... Jestli si myslíte, Vy tam doma, že jsem tu proto, abych se bavit, velmi se mýlíte.“⁹⁴ Narážel na skutečnost, že se o finanční reformě dozvěděl z novin. Podotkl, že není pravda, že by se s Rašínem nechtěl o jeho finančním plánu bavit, že věc považuje již za prodiskutovanou ve vězení. Dopis uzavřel slovy, že „ho často mrzelo, že zrovna my dva spolu nemluvíme – ale myslel jsem, že by Vám to bylo nepříjemno vyrušovati Vás z práce.“⁹⁵ Tento konflikt neměl dohru, jak se Kramář obával, ale byl dalším krokem ke vzájemnému odcizení.

Sociální situace v Československu byla nadále kritická. Krize v zásobování se projevila eskalací radikalismu. 22. května propukly v Praze protidrahotní pouliční bouře. Ceny potravin, přestože byly regulovány, dosahovaly neúnosné výše, neboť Československo nakupovalo za světové ceny. Lid se bouřil proti lichvářům. Situaci vyhrotilo Právo lidu, které přineslo zprávu o údajném projevu ministra spravedlnosti Františka Soukupa k lidu na Staroměstském náměstí: „Pravil, že exekutiva soudní, úřady soudní, nestačí na potírání lichvy. Necht' lid sám vystoupí jako moc exekutivní. Necht' každý vezme si za povinnost stíhat lichvu a lichváře předvést ku potrestání. Nebude-li ani takto pomozeno, nelze zabránit aby lid netrestal sám.“⁹⁶ Soukupova slova vyvolala zděšení. Jelikož došlo v pozdějších dnech k rabování, byl ministr spravedlnosti obviňován, že nese svůj díl odpovědnosti. František Soukup se dostal do nezáviděníhodné situace. Absurdnost spočívala v tom, že vyzýval lid, aby zatočil s keťasy, ale přitom to byl právě on, který měl takovému zásahu lidové spravedlnosti zabránit. Tímto projevem se František Soukup naprosto znemožnil. Dokonce se zvažovalo podání žaloby pro pobuřování či pro náhradu škody. František Soukup popíral, že by byl podobný projev kdy pronesl, dokonce referent z Práva lidu vzal celou záležitost na sebe, ale nikdo tomu nevěřil.⁹⁷

Vláda se situaci snažila urychleně vyřešit, avšak demonstrace byly tak mohutné, že se neodvážila použít sílu. Antonín Švehla jako ministr vnitra požádal dělnické důvěrníky o pomoc při uklidňování situace. Dělníci důvěrníci s rudou páskou na rukávě skutečně chodili mezi lid a vyzývali ke klidu. Na svou podporu dostali vojsko, které podléhalo jejich příkazům.⁹⁸ Toto opatření vyvolalo u národní demokracie odpor, naopak socialisté Švehlovo rozhodnutí označili za státnický čin. Objektivně však Švehla zabránil rozsáhlému krveprolití.

Do řešení sociální krize se samozřejmě zapojil i prezident Masaryk. Osobně jezdil na kritická místa a hovořil s lidmi. Referoval Kramářovi do Paříže, že bouře v Praze nebyly tak hrozné: „Lidé napřed platili, ovšem méně než kupci žádali“. O Soukupovi napsal, že jistě pochybil a že se snaží situaci napravit ex post. Neodpustil si však poznámku: „Copak jste ho neznali?“, a ironicky se ptá, kdo ministry zvolil a kdo jim rozdělil resorty. Narážel na způsob, jakým se strany zmocnily rozhodujícího vlivu v zemi. V souvislosti s nepokoji v Praze kritizoval Masaryk ústavou mu svěřené pravomoci. Psal Kramářovi, že nezasahoval, protože „jste Vy všichni – udělali nemožnou ústavu, v níž pro presidenta nebylo žádného místa.“ Stěžuje si, že nemá žádná práva, že nemohl ani s ministry jednat. Proto zasahoval privátně, radil ministrům, sděloval své mínění a veřejně vystupoval.⁹⁹

Není to první nářezka na pravomoci prezidenta. Už 19. února se v dopise v souvislosti s prezidentskými pravomocemi zmínil: „Nadhodil jste problém: po americku či po francouzsku?“ Podotkl, že „musíme se dohodnout.“¹⁰⁰ 22. dubna se k problému vrátil a stěžoval si: „Nemohu s ministry a vůbec s nikým ani mluvit! ... Je to divný dokument ta prozatímní ústava a charakteristický symptom tehdejší politické situace doma.“¹⁰¹

Prezidentské pravomoci se staly sporem mezi politickými stranami, které chtěli prezidenta reprezentativního, a Masarykem, který zastával ideu prezidenta pracujícího. V březnu 1919 Karel Kramář napsal Masarykovi dopis, v němž ho žádá, aby zůstal „nad oblaky“. To však bylo pro Masaryka nepřijatelné.¹⁰²

K rozšíření prezidentových pravomocí skutečně došlo. 23. května byla schválena novela zatímní ústavy, která Masarykovi uvolnila ruce. Rozhodně si však nemínil počínat diktátorsky. „Na cara si nechci ani hrát, natož jím být; teď mně dali větší moc a budu ji tedy vykonávat.“ Reagoval také na Kramářův názor, že americký systém je největší neštěstí proti němuž vystoupí s největší razancí, a ptal se: „Pokládáte ústavní novelu za ten americký systém?“¹⁰³

Po sociálních bouřích v Praze se v Masarykových listech začala objevovat nová myšlenka, a to rekonstrukce vlády, poněvadž situace byla neudržitelná. „Vláda musí být rekonstruována, musí být plán, musí být vedení přímé, tedy premiérovo, musí být organisován vliv na tisk atd. – abeceda promyšlené administrativy.“¹⁰⁴ Pomalu a jistě se blížil konec Kramářovy vlády. V té době už v Čechách probíhala bouřlivá volební kampaň. František Stašek si Kramářovi stěžoval, že „čeští socialisté ... mluvili o nás jako o náhončích Karlových – do slova!“¹⁰⁵

15. června proběhly v českých zemích obecní volby. Vymohly si je socialistické strany, které správně předpokládaly, že atmosféra ve společnosti je jim nakloněna. Zdaleka se nemýlily. Díky bídě a úpadku v zemi vyhrála s přehledem sociální demokracie.¹⁰⁶ Získala přes 32% hlasů. Za ní se umístili národní socialisté se 17,3%. Zklamáním skončily volby pro agrárníky, kteří dostali 15,3% hlasů. Na čtvrtém místě skončila československá strana lidová se ziskem 9,8% hlasů. Beznadějně poslední byla s 9,6% národní demokracie.¹⁰⁷

Pro Kramáře to znamenalo další důvod k rozmrzelosti. Na volební prohře své strany měl nemalý podíl. Zůstával v Paříži, nepokusil se zvrátit hrozící nebezpečí porážky. Nepřijel na sjezd, nepřijel ani podpořit stranu ve volbách, přestože již měsíc před volbami dostával od svých informátorů zprávy, že agrárníci a sociální demokraté se začínají příliš nápadně sblížovat, že často vystupují společně na jednáních a společně i hlasují. Ani tato předzvěst nové koalice hrozící vyšachováním národní demokracie z vlády Kramáře nepřiměla k návratu.

Došlo také k oživení starých sporů s Masarykem, k nimž se přidávali nové. V rostoucím antagonismu vůči prezidentovi byl podporován svými věrnými. František Sís žaloval na prezidenta, že svým chováním den před volbami v Plzni pomohl socialistům. „Naši lidé – jak politu studenou vodou.“¹⁰⁸ Kvůli tomu se však Kramář na Masaryka nehněval. Mnohem více mu vadilo Masarykovo odmítavé stanovisko vůči intervenci a ruskému snažení v Paříži vůbec. Svou roli však sehrála skutečnost, když Masaryk počátkem roku 1919 určil, že jeho nástupcem bude Beneš. Všichni byli tímto Masarykovým rozhodnutím překvapeni, ale nikdo neprotestoval.¹⁰⁹ Pro Kramáře to byla hořká pilulka, kterou nemohl překousnout. Byl přesvědčen, že on sám je jediným možným Masarykovým nástupcem.

Kalich hořkosti však byl nucen vypít až do dna. 28. června 1919 Národní shromáždění zaslalo do Paříže děkovný telegram adresovaný pouze Edvardu Benešovi. Kramář si do deníku poznamenal, že dostal „před celým světem ránu přímo do tváře.“¹¹⁰ Kuriózní je, že na Kramáře zapomněli i jeho vlastní poslanci. Masaryk k tomu v dopise z 5. července poznamenal, že spoluvini jsou i „Vaši lidé“. Na základě informací, které dostal od předsedy sněmovny Tomáška, se dozvěděl, že Tomášek dal hlasovat o návrhu, proti němuž se nezvedl žádný odpor a neozvalo se ani upozornění. Teprve až druhý den.¹¹¹ V této věci už 28. června napsal Alois Rašín Kramářovi, že Sís jede do Paříže, aby mu všechno vysvětlil.¹¹²

Po červnových volbách se začala připravovat rekonstrukce vlády. Na základě jednání presidenta Masaryka s agrárníky a sociálními demokraty byl nakonec pověřen sestavením vlády Vlastimil Tusar. Masaryk popisoval Kramářovi, s jakými požadavky jednotlivé strany přicházely. Zmínil i myšlenku, která se objevila. Psal, že vede rekonstrukci demokraticky, že však většina by si přála jeho diktát, „ale jak znám stranické poměry, za chvíli by vznikly spory a odboj proti nestraníkům. Nejlepší odborníci, vím, viseli by bez vzduchu.“¹¹³ Tento výrok opět dokumentuje, jak hlubokou úctu měl Masaryk k demokracii. Nevyužil podpory, aby se stal autoritativním vůdcem Československa. Respektoval demokratická pravidla, přestože se mu sociálně demokratický ministerský předseda příliš nezamlouval, neboť se obával, že to vzbudí nedůvěru u západních velmocí. Ve stejném dopise také reagoval na Kramářovu rozmrzelost a jeho chuť se vším praštit a vrátit se domů: „Jak jsem Vám referoval – nepočítají s Vaším premiérstvím. A opravdu byste chtěl zůstat mimo nás všechny? Co s tou Paříží?“¹¹⁴

Masaryk se rozhodl ponechat Kramáře v Paříži nejen kvůli němu samotnému, ale i z ohledu, že jako zástupce měšťanské strany vzbudí dojem u spojenců, že sociálně demokratická vláda není zas tak jednoznačná. V tomto duchu se za Kramáře přimlouval i Edvard Beneš. Pádem Kramářovy vlády vyvstala před Masarykem otázka kam s Kramářem. V dopise z 1. července vyjádřil radost, že Kramář úplně nezanevřel, a víru v možnou dohodu s Kramářovými odpůrci. Ujišťoval ho, že žádný plán proti němu nebyl připraven: „Všecky strany se shodly, abyste mohl s námi dále pracovat: udělá se prý II. komora ihned a Vy budete presidentem. Bylo by to místo stálé.“¹¹⁵ Kromě snahy uklidit Kramáře do senátu se objevily i další myšlenky, které počítaly s některým prestižním velvyslanectvím. Kramář však podobné návrhy odmítl.

7. června podala vláda prostřednictvím zástupce ministerského předsedy Antonína Švehly demisi. Druhý den dorazil z Paříže Kramářův telegram ve stejném znění. Zároveň byl pověřen sestavením nové vlády sociální demokrat Vlastimil Tusar. Tentýž den zaslal Masaryk Kramářovi do Paříže list: „Milý příteli, nové rozvrstvení politických sil a stran, způsobené volbami, přivedilo rekonstrukci vlády; ministerským předsedou bude člen největší politické strany posl. Tusar. Proto Vám děkuji, že jste organizaci prvé vlády, jakož to mocný činitel věnoval celou politickou autoritu; nepochybuji, že se záhy najde ústavní možnost, abyste svých sil mohl dále veřejně užívat k prospěchu naší republiky. Vaše zásluhy v Paříži s povděkem

uznávám; vím, jak úspěšně jste pracoval v oboru hospodářském a zejména komunikačním. Váš T. G. Masaryk v.r.“¹¹⁶

Kramář se sice ještě pokusil proti ustavení nové vlády protestovat. Navrhoval koalici agrárníků, národních demokratů, Slováků a klerikálů jako hradbu proti bolševictví. Masaryk oponoval, jestli je přesvědčen, že by taková koalice byla přirozená. Argumentoval, že by nevydržela opozici ze strany socialistů. Kramář by si měl uvědomit, že pokud by se socialisté dostali do opozice, dali by se na cestu k bolševictví. Ovšem jsou-li ve vládě, musejí se stavět proti němu. „Vývoj u nás, v okolních státech vede teď k socialismu.“ Masaryk nemůže přijmout Kramářovu představu. „Chcete, abych ...se postavil proti Národnímu shromáždění“ Podle Masaryka šlo o to zachovat „zásadu strannictví, vyhledat lidi co nejlepší“. Prezident také Kramářovi radil: „Pozměňte slovo Havlíčkovo o panslavismu: Kdo nechce socialismu malého, bude muset přijmout socialismus velký.“¹¹⁷

Karel Kramář nakonec zůstal v Paříži. Po celou dobu se zoufale snažil uskutečnit plán na intervenci v Rusku. Teprve na konci srpna 1919 musel přiznat svou porážku. Když se od českého důstojníka ruské legie dozvěděl o ústupu legií, poznamenal si do svého deníku: „Když mi řekl, že na jaře by všichni šli s nadšením, byl bych mohl plakat z bolesti nad malomyslností našeho národa a nad agitací celé této společnosti ze strany zbabělců a takových, kteří spekulují s mocí mas, protože se najde nikdo, kdo by se jim postavil do cesty.“¹¹⁸

27. září se Kramář vrátil do Prahy. O tři dny později předstoupil před Národní shromáždění, aby „jako předseda mírové delegace prostě podal referát o tom, co jsme dělali ve věcech, o kterých kolega Beneš nemluvil.“¹¹⁹ Ve úvodu řekl, že nebude „mluviti o politice. Činily se mi různé výčitky za tu dobu, co jsem zde nebyl. Já, jak známo, nikdy se neobávám hájiti toho co jsem chtěl.“ Odkázal tyto záležitosti do následné debaty.¹²⁰

Kramář shrnul úspěchy, kterých mírová delegace dosáhla. Zabýval se Společností národů a nepochyboval, že k ní Národní shromáždění „s radostí přistoupí“¹²¹ Neodpustil si ale poznámku, že tento spolek nelze přeceňovat a jako jednu z chyb uvedl, že Rusko není jeho členem. Referoval o hospodářských otázkách, zejména o možnosti přístupu k moři a k možnosti mít vlastní námořní lodě, které by pluly pod vlajkou Československého státu. Podle Kramáře se podařilo tohoto dosáhnout. Vyzdvihl zásluhy Francie, která vždy byla na straně Československé republiky. S námořní dopravou souvisela také možnost vlastnit přístav. Kramář sdělil

poslancům, že pro své lodi může mít Československo registrační přístav v Praze. Německo mělo prohloubit koryto Labe a Odry a tyto řeky byly postaveny pod mezinárodní dohled. Podobného úspěchu dosáhla mírová delegace i v otázce Dunaje. Na druhé straně spojenci nevyslyšeli volání československých zástupců a přiřkli pravý břeh řeky Moravy Rakousku.¹²²

Kramář se také dotkl palčivých otázek reparací: „Musíme si přiznati, že nebylo možno jinak, než abychom na sebe jisté oběti vzali.“¹²³ V závěrečné části zmínil ještě otázku sociální. Svůj dlouhý projev ukončil slovy: „Já s velkým klidem za celou delegaci mírovou mohu říci, že podmínky hospodářské, jak vám je přinášíme, můžeme s klidem schváliti a doufám, že je Národní shromáždění schválí. My v delegaci dělali jsme, co jsme mohli. Tím však není naše úloha skončena. Všichni, jak jsme tam byli – a do jista mohu za všechny mluvit – hlásíme se radostně k další práci ve společnosti se všemi ostatními, abychom na těch základech, které tam byly postaveny, vystavili hrdou, silnou budovu svobodné Československé republiky.“¹²⁴

Tímto projevem se definitivně uzavřela Kramářova pařížská anabáze. Československo na ní dosáhlo velmi slušných úspěchů, což ovšem byla především Benešova zásluha. Mírová konference přinesla Karlu Kramářovi osobní a politický pád. Jaké byly příčiny Kramářova neúspěchu? Diplomatický svět se za poslední čtyři roky změnil a Karel Kramář změnu nereflektoval. Když do Paříže přijížděl, čekal něco podobného, na co byl zvyklý v zahraničních delegacích před válkou. Setkal se zde s politiky reprezentující demokratický svět, kteří mu byli ideově vzdáleni a nechtěli naslouchat Kramářovým výkladům o Rusku. Jeho názory jim byly cizí. Kramář nepostřehl změny a myšlenkově zůstal v předválečném světě, kde snil o slovanském impériu. Díky své neústupnosti a umíněnosti se dostal do izolace, což ho naplňovalo hořkostí. Ta se projevila v Kramářově politice a politice národní demokracie v následujících letech.

Poznámky

- 1 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 84-86
- 2 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 367
- 3 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv.č. 2700, Kramářův list manželce z 16. ledna 1919
- 4 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv.č. 2702-2703, Kramářův list manželce ze 17. ledna 1919
- 5 ANM, fond K. Kramář, k.13, inv.č. 7217, Novákův list N. Kramářové ze 14. února 1919
- 6 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 114-115
- 7 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 364, též KLIMEK, A.: Jak se dělal mír roku 1919, Praha 1989, s. 24
- 8 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2704, Kramářův list manželce z 23. ledna 1919
- 9 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce z 28. ledna 1919
- 10 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 11 KLIMEK, A.: Jak se dělal mír roku 1919, Praha 1989, s. 29
- 12 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2707, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 13 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706-2707, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 14 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 86, 87
- 15 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce z 28. ledna 1919
- 16 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 376
- 17 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 48
- 18 Tamtéž, s. 51
- 19 srov. PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 377
- 20 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918-1919, Praha 1974, s. 52
- 21 Tamtéž
- 22 Tamtéž, s. 54 - 56

- 23 Tamtéž, s. 56 - 57
- 24 PEROUTKA, F.: Budování státu I., Praha 1991, s. 379
- 25 Tamtéž, s. 383
- 26 Tamtéž, s. 383 - 384
- 27 Tamtéž, s. 384 - 387
- 28 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 298 - 300
- 29 KLIMEK, A.: Jak se dělal mír roku 1919, Praha 1989, s. 26, 34
- 30 Tamtéž, s. 34 - 35
- 31 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 93 - 95
- 32 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6424, Masarykův list Kramářovi z 19. února 1919
- 33 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2702-2703, Kramářův list manželce ze 17. ledna 1919
- 34 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2705, Kramářův list manželce z 23. 1. 1919
- 35 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 36 LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 143
- 37 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 38 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6443, Masarykův list Kramářovi z 1. 7. 1919
- 39 LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 136 - 137
- 40 PEROUTKA Budování státu II, Praha 1991, s. 672, LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 137
- 41 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2706, Kramářův list manželce ze 3. února 1919
- 42 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 9708, Staškův list Kramářovi z 12. února 1919
- 43 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 9222, Sísův list Kramářovi z 9. března 1919

- 44 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovánská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 53
- 45 LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 139 - 140
- 46 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovánská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 53
- 47 ANM, fond K. Kramář, k. 3, inv. č. 2710, Kramářův list manželce ze 14. února 1919
- 48 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6422-6423, Masarykův list Kramářovi z 19. února 1919
- 49 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 8428-8429, Rašínův list Kramářovi z 12. února 1919
- 50 LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 138 - 139
- 51 Tamtéž, s. 144 - 146
- 52 Tamtéž, s. 147 - 150
- 53 Tamtéž, s. 151 - 152
- 54 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 9232, Sísův list Kramářovi z 18. dubna 1919
- 55 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6432, Masarykův list Kramářovi z 2. května 1919
- 56 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6433, Masarykův list Kramářovi z 12. května 1919
- 57 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6428, Masarykův list Kramářovi z 24. března 1919
- 58 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6430, Masarykův list Kramářovi z 22. dubna 1919
- 59 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6434, Masarykův list Kramářovi z 12. května 1919
- 60 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6426-6427, Masarykův list Kramářovi z 18. března 1919
- 61 Tamtéž
- 62 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6433, Masarykův list Kramářovi z 12. května 1919

- 63 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9748, Staškův list Kramářovi z 25. dubna 1919
- 64 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9761, Staškův list Kramářovi z 15. května 1919
- 65 Tamtéž
- 66 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6435, Masarykův list Kramářovi ze 14. května 1919
- 67 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6436, Masarykův list Kramářovi z 2. června 1919
- 68 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 90 - 91
- 69 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 512
- 70 Tamtéž, s. 512 - 513
- 71 ANM, fond K. Kramář, k. 16, Sísův list Kramářovi 13. března 1919
- 72 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9724, Staškův list Kramářovi ze 13. března 1919
- 73 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 513
- 74 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6426-6427, Masarykův list Kramářovi z 18. března 1919
- 75 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9234, Sísův list Kramářovi z 28. dubna 1919
- 76 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9747, Staškův list Kramářovi z 25. dubna 1919
- 77 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9778, Staškův list Kramářovi z 5. června 1919
- 78 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9825, Staškův list Kramářovi z 1. ledna 1934
- 79 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9224, Sísův list Kramářovi z 13. března 1919
- 80 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 518
- 81 Tamtéž
- 82 Tamtéž, s. 527
- 83 ČECHUROVÁ, J.: Česká politická pravice, Praha 1999, s. 23
- 84 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 519
- 85 Tamtéž, s. 519 - 521

- 86 Tamtéž, s. 525 - 526
- 87 ČECHUROVÁ, J.: Česká politická pravice, Praha 1999, s. 24
- 88 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 523
- 89 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín, Praha 1997, s. 84
- 90 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9737, Staškův list Kramářovi z 3. dubna 1919
- 91 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9228, Sísův list Kramářovi z 18. dubna 1919
- 92 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín, Praha 1997, s. 85
- 93 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 8431, Rašínův list Kramářovi z 30. dubna 1919
- 94 ŠETŘILOVÁ, J.: Alois Rašín, Praha 1997, s. 145
- 95 Tamtéž, s. 85
- 96 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 617
- 97 Tamtéž
- 98 OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 96
- 99 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6436, Masarykův list Kramářovi z 2. června 1919
- 100 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6423, Masarykův list Kramářovi z 19. února 1919
- 101 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6430-6431, Masarykův list Kramářovi z 22. dubna 1919
- 102 KVAČEK, R.: V roli prezidenta, in Cesta a odkaz T. G. Masaryka, Praha 2002, s. 79
- 103 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6437, Masarykův list Kramářovi z 8. června 1919
- 104 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6436, Masarykův list Kramářovi z 2. června 1919
- 105 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9776, Staškův list Kramářovi z 2. června 1919
- 106 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 656
- 107 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 72
- 108 ANM, fond K. Kramář, k. 16, inv. č. 9242, Sísův list Kramářovi ze 14. června 1919

- 109 KVAČEK, R.: V roli prezidenta, in Cesta a odkaz T. G. Masaryka, Praha 2002, s. 78
- 110 KLIMEK, A.: Jak se dělal mír roku 1919, Praha 1989, s. 35
- 111 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6444, Masarykův list Kramářovi z 5. července 1919
- 112 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 8437, Rašínův list Kramářovi z 28. června 1919
- 113 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6441, Masarykův list Kramářovi z 26. června 1919
- 114 Tamtéž
- 115 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6443, Masarykův list Kramářovi z 1. července 1919
- 116 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6445, Masarykův list Kramářovi z 8. července 1919
- 117 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6447, Masarykův list Kramářovi z 13. července 1919
- 118 LEMBERG, H.: Ruská akce Karla Kramáře v Paříži 1919 in Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha 2000, s. 141
- 119 KRAMÁŘ, K.: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla Kramáře, Praha 1935, s. 96
- 120 Tamtéž
- 121 Tamtéž, s. 97
- 122 Tamtéž, s. 99 - 111
- 123 Tamtéž, s. 122
- 124 Tamtéž, s. 137, 138

5. Poslanec Kramář

Karel Kramář se vrátil z Paříže do Prahy jen jako poslanec. Mezitím se poměry v Československu změnily. Nadšení z nového státu zmizelo úplně. V čele republiky stála už tři měsíce tzv. rudozelená koalice, jejíž program byl více sociální než nacionální. Přivítání, kterého se Kramářovi a Benešovi dostalo, vyprchalo v následujících týdnech. Karel Kramář se v Praze dlouho nezdržel. 4. října odjel zpátky do Paříže, aby se odtud vydal k Děnikinovi do jižního Ruska. O této cestě hovořil Karel Kramář už na mírové konferenci s Edvardem Benešem. Tehdy Beneš proti tomu nic nenamítal. Avšak tváří v tvář domácím poměrům, když poznal mínění československých politiků a veřejného mínění, svůj názor změnil. Svou roli sehrál i vliv prezidenta Masaryka.¹ Lze se i domnívat, že jednoduše nechtěl v Paříži riskovat konflikt s Kramářem, a rovněž vzbudit v zahraničí dojem, že Československo se staví proti protibolševickým aktivitám. Pár hodin před Kramářovým odjezdem se však na něj obrátil se žádostí, aby do Ruska nejezdil. Varoval před odporem představitelů levice, který by mohl zvýšit neklid v zemi. Kramář odmítl zvážit své rozhodnutí, neboť nehodlá porušit sliby, které již ohledně cesty dal. Připomněl, že do Ruska jede jako soukromá osoba, a tudíž nepotřebuje žádného vládního povolení. Odpor socialistů mu nevádí.²

Na myšlenku uskutečnit cestu do Ruska přivedl Kramáře v Paříži vyslanec Maklakov, jmenovaný ještě Prozatímní vládou v roce 1917, avšak i v roce 1919 považovaný za legálního zástupce Ruska. Požádal Kramáře, aby jel jako prostředník do oblasti jižního Ruska k Děnikinovi a pokusil se ho přesvědčit, aby zaujal vstřícnější postoj vůči Ukrajincům usilujících o autonomii. Druhým důvodem cesty mělo být smíření s pařížskou ruskou emigrací, kterou Děnikin považoval za příliš demokratickou. Maklakov si byl vědom, že jméno Kramáře není v ruských kruzích neznámé, navíc je neutrální, zatímco on, popřípadě kníže Lvov, by neměli u Děnikina šanci.³

Naplněn optimismem a novou nadějí přijel Kramář do Paříže. Zde se setkal s Maklakovem a společně se vypravili na francouzské válečné lodi do Oděsy k Děnikinovi.⁴ Opět se dostavily pocity důležitosti. Kramář věřil v úspěch své mise a doufal, že konečně budou jeho zásluhy oceněny. Očekával, že teprve nyní dojde jeho slovanská politika všeobecného uznání.⁵

Mezitím se československá veřejnost dozvěděla, kam že to Kramář odjel. Oznámily to Národní listy, které publikovaly oslavné články o Děnikinovi, a seznámily čtenáře i s telegramem části legionářů ochotných probít se na západ. Zcela podle očekávání zareagovali socialisté. 9. října promluvil v Národním shromáždění Rudolf Bechyně. Vyjádřil nedůvěru, že by Děnikin a Kolčák po svém vítězství zavedli demokracii, spíše se obával obnovy carismu. Znamenalo by to zhoršení mezinárodní situace pro Československo, neboť monarchistické tendence zuří ve všech okolních státech. Vůdce sociálně demokratických poslanců se přihlásil k demokracii a dodal, že „nějaká cesta k Děnikinovi, jejíž cíl a účel je v rozporu s tou politikou, kterou dělá Beneš a za níž stojí Národní shromáždění a ohromná většina národa, taková cesta by nás mohla v cizině silně poškodit. Já tedy nyní očekávám jedno: že tato cesta, byla-li zamýšlena, bude přerušena. Český lid nechce a nebude asistovat žádné akci Děnikinově nebo kohokoliv jiného.“⁶

Po příjezdu do Taganrogu připravil osud Kramářovi tvrdou ránu. Kramář s úžasem zjistil, že ho tu nikdo nečeká. Děnikin se prostřednictvím svého důstojníka omluvil z časových důvodů a Maklakov odešel na oficiální jednání. Pro Kramáře se nenašlo ani ubytování a proto musel spát na lodi. Dostavil se pocit zklamání, zbytečnosti a zahanbenosti. Snad poprvé a rozhodně naposled hodnotil v dopise manželce svoji pozici realisticky: „Mám dojem takového smutku, tak těžký, takové zbytečnosti mého pobytu zde, že bych chtěl hned odejet a sotva kdy se sem vrátit ... K čemu jsem zde? Proč jsem jen sem jel? Bylo to tak hloupé a zbytečné. A k čemu ta nešťastná vášeň spravovati celý svět?Nestačí mně národ, kde jsem se zrodil, který tak mám rád, a kde mohu tolik dobrého udělati? A kde mne tolik lidí má rádo? ... Konečně je to pro mne dobré znamení, a snad pro nás oba, a nikdy víc nikam neprošen nepojeď. ...Musím vypít kalich do dna. Dobře, že jsem ještě dost objektivní, abych řekl, že jsem vinen sám ... Masaryk měl pravdu, když mně říkal, že budu zklamán. Mám, co zasluhuji!“⁷

Kramář si prohlížel město nebo čekal na lodi. Snažil se překonat svou poraženeckou náladu. Atmosféra v Taganrogu na něj velmi zapůsobila. Pozoroval společenský a hospodářský život ve městě. Silně jím otřásl, když viděl, k jakým pronikavým společenským změnám v Rusku došlo za dobu, kdy tam nebyl. Zejména se to týkalo společenské vrstvy Kramářovi blízké. Viděl například hraběnku jak v zástěře vaří. Takovýto pohled Kramáře ještě více zatvrdil proti bolševikům.⁸

Karel Kramář však na své zklamání brzy zapomněl. Díky srdečnému uvítání v Rostovu, které mu připravili tamější Češi, získal zpět ztracené sebevědomí. Po sérii jednání s vojenskými představiteli se Karel Kramář sešel s Děnikinem. Během dvou a půl hodinového rozhovoru zcela propadl kouzlu Děnikinově osobnosti. Navíc řada Děnikinových názorů byla Kramářovi velmi blízká. „Chce decentralizaci, je pro agrární reformu, jak já chci, je ovšem monarchista, ale konstituční, nechce nic od konference (jako já), je mu lhostejno, co tato rozhodne a Rusko obnoví, jak bylo 1917“, jak napsal manželce koncem října 1919.⁹ Ve skutečnosti Děnikin využil Kramářovy návštěvy, aby mohl vylepšit svůj obraz v očích západní veřejnosti. Byl přesvědčený centralista a o nějakých ústupcích vůči národním hnutím vůbec neuvažoval.

29. října probíhaly diskuse o Kramářově návrhu ústavy. Ten Kramář předložil jako uzavřenou záležitost, protože vše již prodiskutoval s představiteli ruské emigrace v Paříži. Největší zájem diskutujících budila decentralizace a autonomní formy. O demokracii se příliš nemluvalo, neboť všechny zúčastněné strany se snažily vyhnout nepříjemným rozporům. Během Kramářových setkání s představiteli jednotlivých názorových proudů se probírala tři hlavní témata – francouzská intervence, problém národností v Rusku a decentralizace. Kramář se snažil tlumit protifrancouzské vášně ovládající jižní Rusko. Francouzská jednotka se totiž v dubnu 1919 bez boje stáhla z Oděsy a město padlo do rukou bolševiků. V případě národnostní problematiky se debaty točily kolem Ukrajiny a Polska, které usilovalo o část území. Podpora Poláků byla pro Děnikina velmi důležitá a proto se snažil s nimi dohodnout. Kramář sice podporoval nastolení svobody sebeurčení národů v Rusku, ale ne jejich samostatnost. Jako příklad uváděl Slovensko, které má v rámci Československé republiky národní kulturní samostatnost. Daleko větší důraz však kladl na otázku decentralizace. I zde se názory rozcházely. Rusové poukazovali na odlišné poměry v jednotlivých oblastech. Například Kozáci již de facto měli samostatnost v rámci Ruska, disponovali vlastním vojskem; na Kamčatce bylo potřeba provést decentralizaci administrativy, atd. Kramář nesouhlasil a preferoval jednotný systém. Slované musí vidět, že Rusko neutiskuje slovanské národy doma. Stále počítal s užší slovanskou spoluprací v budoucnosti. Rusové také nechtěli, aby se díky autonomii okrajových částí tříštilo ruské centrální území. Uváděli příklad Finska a obávali se, že ostatní národy budou následovat. Problémy s Ukrajinou, Kavkazem a v Pobaltí vzbuzovaly oprávněné obavy.¹⁰

V souvislosti s decentralizací došlo ještě k zajímavé události. 4. listopadu se Karel Kramář spolu s Maklakovem zúčastnil jednání Nejvyššího vojenského kruhu donských kozáků. Až dosud mluvil s podobně smýšlejícími, nyní však měl možnost přednést svůj obraz Ruska lidem, kteří požadovali národní autonomii v rámci federace. Přestože zapůsobil, přesvědčit nemohl. Byl dotázán, proč hlásá jednotný ruský stát, když v Rakousku bojoval o federaci. Kramář odpověděl, že boj za federativní uspořádání Rakouska byl pouze prostředkem k rozbití monarchie a dosažení československé samostatnosti. Kramář nerozumí tomu, jaké svobody a od čeho se chtějí oddělit kozáci. Jejich jedinou vlastí je přece Rusko. Díky tomuto názoru ho separatističtí kubáňští kozáci v Jekatěrinodaru na své shromáždění dokonce vůbec nepozvali. Jeho vystoupení před donskými kozáky se stalo vítanou záminkou pro Děnikinovy politiky. Kramářova návštěva v jižním Rusku pro ně znamenala uznání rostoucího významu Ruska, to jest v jejich očích Děnikinovy vládnoucí skupiny. Přestože Kramář neměl žádný mandát, byl vítán a zdraven v jeho osobě československý národ.¹¹

Po svém návratu do Paříže hýřil Kramář optimismem. V článku Chez Dénikine i v různých rozhovorech idealizoval obraz Děnikina. Líčil ho jako osvoboditele a sjednotitele, který obnoví Rusko a vrátí mu pozice ztracené v roce 1917. Podle Kramáře jedině Děnikin je schopen zajistit demokratický vývoj Ruska.¹²

Přestože se z různých stran ozývaly hlasy, že Děnikin je reakcionář, že po svém vítězství restauruje monarchii, která nedopřeje sluchu jednotlivým národům v Rusku, Karel Kramář neviděl a neslyšel. Pro něj bylo nejdůležitější, jestli je Děnikin schopen zničit bolševiky. „Protibolševik v něm nabyl převahy nad demokratem ...“¹³

Cesta Karla Kramáře k Děnikinovi se odrazila i v jeho korespondenci. Ruská anabáze příliš sympatií nesklidila. Nesouhlas se svou ruskou politikou viděl jako neodčinitelnou chybu. 3. prosince 1919 napsal Masarykovi: „Jen Vám řeknu, že jsem velmi sklíčen, ne tím, co jsem viděl v Rusku, ale tím, co vidím u nás. Všechno to těžko se na nás pomstí, až se Rusko zase vzpamatuje a v Moskvě nebudou Lenin a Trocký. A to bude! Dříve nebo později! ... Nemyslete jen, že ze mne mluví muž své ženy – ne, jen a jen Čech.“¹⁴ 7. prosince Masaryk odpověděl: „Počkám na Vás a promluvíme si důkladně o všech poměrech a zejména také o té ruské politice“, podle Masaryka Kramářovy přílišné obavy vyplývají z „ne dosti objektivního posuzování věcí našich i cizích.“ Masaryk vidí tu vadu, že Kramář nepočítá s tím, co skutečně je.¹⁵

Ze stejného data je i dopis Aloise Rašína. Ten Kramářovi napsal, že neuveřejnil jeho výklad o cestě do Ruska, neboť je přesvědčen, že pařížští páni Kramáře „přilíš plašili“. K otázce intervence říká: „Začneme pomalu otázku intervence čtyřdohody rozvíjet, je nutno ovšem při tom vždy akcentovat, že sami nemůžeme intervenovat, když čtyřdohoda nejde na pomoc Rusku.“ Následuje Rašínova žádost, aby Kramář odjel do Ameriky, protože se nedostává peněz. „Budete mít tam velký úspěch“, což je důležité nejen pro otázku ruskou, ale i „pro nás zde.“ On by také rád jel, ale nemůže. Navrhuje Kramářovi vzít s sebou Jaroslava Nováka. Rašín neradí Kramářovi, aby se vracel do Prahy.¹⁶ Alois Rašín si dobře uvědomoval, že Kramářovy názory mohou doma přinést komplikace nejen jejich hlasateli, ale i celé národní demokracii. Snažil se proto jeho návrat spíše oddálit. Kramář však neposlechl a do Prahy přijel.

Svůj boj o Rusko Kramář prohrál. Nikdy se s tím nesmířil. Obětoval všechno, svůj čas, svou popularitu i neotřesitelnou pozici, kterou měl v české politice po skončení války. Své názory na Rusko shrnul v roce 1921 v knize Ruská krise. Měla být alternativou k Masarykově práci Rusko a Evropa. Kramář popsal příčiny ruské krize, které vedly k vítězství říjnové revoluce. Připojil svůj návrh ústavy a vizi uspořádání nového svobodného Ruska. Značnou část knihy věnoval líčení poměrů v zemi po bolševickém převratu, kdy „každý negramotný nádeník stává se privilegovanou osobou.“¹⁷ Podle Kramáře „nikdy za cara i nejkrutšího, za dob největšího šílenství carské policie nebyla svoboda osobnosti tak zásadně popřena, jako v socialistickém ráji. Není osobnosti, všechno je dav, massa, počet. Fikcí, že vládnu ve jménu mass, drží se u moci lidé, kteří zapomínají co kázali, zapomínají na svou inteligentskou minulost a o svobodě dovedou mluvit jen s opovržením. Není svobody tisku. Vycházeti smějí jen orthodoxní listy bolševické. Není svobody shromažďovací, není svobody listovní, svobody domova, není řádných soudů, a o všem rozhoduje kolegium lidí, pro něž není zákona ani jakýchkoliv omezení, pro něž platí jen zájem vládnoucí koterie a zvířecí instinkty rozvášněných mass.“¹⁸

Řadu informací o situaci v Rusku získával díky ruské emigraci, které věnoval patřičnou péči. Věřil, že bolševismus nebude mít dlouhého trvání. Zvýšenou pozornost proto obrátil k ruským studentům. Oni se měli stát základem nového Ruska. Kramář neúnavně sháněl peníze pro studentské organizace, intervenoval v hospodářských i politických kruzích, zprostředkovával kontakty. Mimo to publikoval v emigrantském tisku a udržoval kontakty s ruskými uprchlíky po celém

světě. Svou přízeň však neposkytoval ruské emigraci jako celku, ale pouze její nesocialistické části. Kramářova vila se stala centrem, kde se Rusové vždy dočkali srdečného přijetí.¹⁹

Kramářův pohled na zahraniční politiku v souvislosti s Ruskem vedl k roztržce s Edvardem Benešem. Počátkem roku 1920 Kramář ostře kritizoval československou vládu, která postupně začínala připravovat v součinnosti s Dohodou navázání styků se sovětskou vládou. Neustále proti sovětskému Rusku vystupoval a hledal spojence proti bolševikům. Jedinou nadějí se mu v tomto ohledu stala Jugoslávie. Československá zahraniční politika měla vycházet z toho, jaké stanovisko zastávají jednotlivé státy k Rusku a podle toho se k nim měla chovat. Zdůrazňoval, že západní mocnosti Československo neochrání, jedinou zárukou bezpečnosti může být pouze demokratické a svobodné Rusko. Nepřestával opakovat, že hrozí nebezpečí spojení Ruska s Německem. Když došlo k uzavření rapallské dohody mezi zástupci Německa a sovětské vlády v roce 1922, komentoval tuto událost v Národních listech slovy: „Já mám ovšem smutné zadostiučinění za všechno, co od roku 1920 předpovídám, že se splní. Já jsem varoval, varoval nás, varoval Francii, varoval anglické státníky, všechno bylo marno ...“²⁰

Kramář se všemožně snažil zabránit smlouvě se Sovětským svazem. Ke svým kritickým projevům používal především Národní listy. Odvolával se na zásluhy Ruska o československou samostatnost. Neúnavně poukazoval na neutěšené poměry způsobené vládou sovětů a zdůrazňoval zvrácenost celého bolševického režimu: „My, kteří děkujeme za svou svobodu Rusům, kteří nechtěli opustit své bratry Srby, a jejichž car první ze spojenců a dlouho jediný stál za naši svobodu a samostatnost, uznáváme jako zákonné vládce toho Ruska ty, kteří s německou pomocí dostali se do Ruska, kteří za německé peníze rozvrátili ruskou armádu, vyvraždili i s carem a jeho rodinou dva milióny ruských lidí, milióny vyhnali do bída a nouze do ciziny, milióny ubohých mužiků svou šílenou sociální politikou dovedli do smrti hladem a do lidojedství, zničili hospodářsky celou Rus, a kteří z daní, vydřených násilím na zbídačelém mužiku vydrží armádu čekistů a špiónů a platí po celém světě agenty rozvratu a sociální revoluce ...My máme uznati ty, kteří neznají práva, kteří surově šlapou po všem, co bylo lidstvu drahým, po humanismu i civilizaci, kteří znají jen krvavé násilí a kteří drží se jen tím, že stílejí lidi bez soudu nebo rozsudkem soudů, jimž uloženo za přední povinnost mysliti na udržení sovětů a jež pak pro „zásluhy o revoluci“ odpouští vraždy, krádeže, zpronevěry i násilí, a nebo tím, že nepohodlné

lidi posílají prostě k ledovému oceánu, aby cestou nebo tam stali se navždy nenebezpečnými ... My, kteří se chlubíme svým demokratismem uznáme ty, kteří neznají žádné svobody, ani tisku, ani shromáždění, ani svobody smýšlení, kteří donucují a navádějí děti ve svých školách, aby se odcizily rodině a udávaly rodiče, řeknou-li doma něco proti sovětům ... Naši katolíci dají snad souhlas k uznání těch, kteří vyhlásili válku náboženství, tomu „opiu pro ohlupování lidí“, kteří povraždili tisíce ruských kněží i katolické, kteří hanobí ruské chrámy a k nejsurovějším projevům svého protináboženského smýšlení vybírali si oltáře a kteří všemi prostředky vedou boj na zvrácení církevního života až do falšování posledního poslání patriarchy, záhadnou smrtí zemřelého ...“²¹

Kramář měl i účinnější prostředky než jenom své články. Prostřednictvím ministrů své strany se mu skutečně podařilo oddálit smlouvu se Sovětským svazem. Účast národní demokracie ve vládních koalicích podmiňoval záporným stanoviskem k sovětskému Rusku. Postupem času se však uvnitř Národní demokracie začala vytvářet opozice reprezentovaná především hospodářskými kruhy. V roce 1934 uznalo Československo Sovětský svaz de iure, čímž „slovanská zrada je dokonána, spáchán je největší zločin slovanský ... Bojím se, že kletba všech těch, kteří se obětovali pro naši svobodu, pro ni trpěli a na mnoze dosud trpí, že kletba miliónu mrtvých bude věčně ležeti na budoucnosti slovanských států.“²²

Do své smrti se Karel Kramář nesmířil s existencí bolševismu v Rusku. Oproti jiným ho k této zemi vázalo silné pouto v podobě jeho ženy, byl plný vzpomínek na příjemné chvíle, které v Rusku trávil. Viděl, že jeho přátelé byli vyhnáni a ochuzeni, mnozí z nich dokonce zabiti. Tváří v tvář těmto skutečnostem viděl v bolševismu jen barbarství. Jeho nenávist šla tak daleko, že jednou opustil pražský banket, když se dozvěděl, že u stolu sedí sovětský diplomat.²³

Od července 1919 si národní demokracie, a s ní i Karel Kramář, musela zvyknout na novou roli, roli opozice. Výhrady se pochopitelně týkaly hospodářských otázek, zejména Alois Rašín bez zábran kritizoval vládní finanční politiku. Strana začala projevovat zvýšený zájem o své voliče a snažila se hájit jejich požadavky. Když 20. listopadu 1919 vyhlásili živnostníci a obchodníci půldenní stávkou, setkali se s plnou podporou národní demokracie. Z jejích řad se ozval i ostrý tón ohledně zákona, který zkracoval pracovní dobu. Snažila se také oslovit voliče na venkově. Vzhledem k sociální krizi si nemohla dovolit výraznější liberální rétoriku, avšak požadovala, aby jakékoli zásahy do soukromého vlastnictví byly promyšlené. V otázkách pozemkové

reformy národní demokracie tak důsledná nebyla. Především z důvodu rostoucího nacionalismu v jejích řadách. Všeobecně označovala pozemkové reformy za jakési odčinění Bílé hory a politické i sociální odškodnění.²⁴

Ke konci roku 1919 získávali představitelé národní demokracie optimismus ztracený po červnových obecních volbách. Alois Rašín 7. prosince Kramářovi napsal: „My pomalu, ale jistě nabýváme půdy a nebudeme se muset báti míti svoje mínění a ostře ho pointovat. Moje útočná taktika se osvědčila. Zakřiknutá buržoasní inteligence sice vrtěla hlavami, křižovala se, že to všechno rozbiju, ale na schůzích dostávali pomalu lidé páteř a mohl bych mluvit každý den, kdy bych vyhověl všem žádostem.“²⁵ Rašín se zminil i o rozkolu v agrární straně, což v národní demokracii museli cítit jako svoji výhodu.

Problémy v národní demokracii nebyly lhostejné ani Masarykovi. Jak vyplývá z jeho dopisu Karlu Kramářovi, záleželo prezidentovi na urovnání vztahů Kramářovy strany a jejího okolí. Byl přesvědčen o nutnosti spolupracovat na dalším budování státu. „Přece se nerozcházíme, a nemůžeme rozcházet v cílech.“ Masaryk chtěl s Kramářem probrat veškeré záležitosti ústně, neboť „je toho velmi třeba, aby podle možnosti odstraněny byly překážky, tarasící Vám a Vaší straně cestu do vlády a k úspěšné činnosti. Vy i dr. Rašín, dva nejsilnější lidé dostali jste se zbytečně do křivé situace. Proč?“²⁶ Jak z tohoto dopisu vyplývá, Masaryk měl upřímný zájem na tom, aby se Kramář a jeho lidé aktivněji podíleli na řízení státu. Těžko můžeme přijmout Kramářovo tvrzení z roku 1927, kdy obviňoval v Národních listech Masaryka, že jeho poměr k národní demokracii byl vždy záporný.²⁷

Silící nacionalismus Kramářovy strany se plně projevil začátkem roku 1920. V té době probíhaly práce na definitivním znění ústavy. Zájem na konečné podobě dokumentu měly všechny strany. Kromě Kramáře zasahoval do diskuse Antonín Švehla a velkou pozornost věnoval nové ústavě i prezident Masaryk. Ústava počítala s demokracií. Lid byl kvalifikován jako zdroj moci a základem státu měla být zastupitelská demokracie. Tvůrci se inspirovali především francouzskou ústavou, ale i americkou, a dokonce i předlitavskou z roku 1867. V ústavě se hovořilo o národním státu, ale nebylo zde ani slovo o tom, že nějaký vládnoucí národ je nadřazený národu jinému. V textu se objevily také vázané kandidátky, kdy voliči nemohli volit jednotlivé poslance, ale pouze jednotlivé strany.²⁸

Zásadní ustanovení se týkala občanských práv. Ta totiž odkazují na míru vyspělosti demokracie v zemi. Československá ústava počítala se svobodou osobní a

majetkovou, domovní, listovní, tisku, učení a svědomí, projevu mínění, uznávala právo spolkové a petiční; ovšem dle mého názoru klíčovým bodem této části byl první odstavec § 106, kde se pravilo, že „výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“²⁹ Tímto se Československo zařadilo mezi skutečně demokratické státy světa. Projevilo se to přiznáním volebního práva ženám. Svůj vliv zde nepochybně uplatnil prezident Masaryk.

Projednávání ústavy v Revolučním národním shromáždění provázely spory. První se týkal pravomocí prezidenta. Masaryk zastával názor, že prezident by měl mít více pravomocí, oproti tomu socialisté v tom spatřovali omezování vůle lidu. Švehla prosazoval představu prezidenta reprezentativního. Problém nastal i v otázce pasivního volebního práva prezidenta. Karel Kramář navrhoval, aby se prezidentem nemohl stát člověk mladší 45 let. Jak známo, Masaryk označil za svého nástupce Beneše, kterému bylo v té době pouhých 35 let. Kramářův návrh byl motivován snahou zabránit Benešově cestě na Hrad. Díky Švehlovi však ústavní výbor schválil návrh Masarykův, který stanovil minimální věk pro volbu prezidenta právě na 35 let.³⁰

Jablkem sváru se rovněž stal zákon na ochranu národnostních menšin. Na základě mezinárodní smlouvy uzavřené 10. září 1919 v Saint-Germain měly nástupnické státy povinnost zakomponovat do svého právního systému právě ochranu menšin. Zde došlo ke střetnutí názorů Edvarda Beneše na jedné straně a Karla Kramáře na straně druhé. Beneš totiž ochranu národnostních menšin považoval za důležitou pro upevnění státu. Naopak Kramář chtěl, aby se Československá republika budovala jako stát čistě národní a menšiny měly dostat minimum práv. Je pozoruhodné, že Československo bylo jediné z nástupnických států, které tuto záležitost do svého právního systému zařadilo. Masaryk navíc prosadil, aby v ústavě bylo jasně řečeno, že pokusy o násilné odnárodňování mohou být prohlášeny za trestné.³¹

Skutečnou bouři vyvolal v Národním shromáždění jazykový zákon. Vyskytly se problémy, jestli má ústava použít formulaci jazyk český a jazyk slovenský; nebo československý s odůvodněním, že v mezinárodním styku se běžně užívají pojmy československý stát, československý národ, apod. Ústavní výbor nechtěl zaujmout stanovisko, „zda-li čeština a slovenština jsou samostatnými jazyky, či zda-li dvěma různými nářečími jednoho a téhož jazyka.“ Přesto se přiklonil ke druhé možnosti. Národní shromáždění schválilo zákon ve znění, že „užívající jazyka státního, oficiálního úřadyúřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po

slovensku.“³² Jazykový zákon pamatoval také na práva menšin. Úřady byly povinny vyřizovat všechny záležitosti v jazyku podání v oblastech, které „obývá alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka než československého.“³³

Paradoxně největší boj vypukl ohledně toho, jakýmže je československý jazyk ve státě. Edvard Beneš navrhl termín oficiální, Karel Kramář termín státní. 27. února k tomu v Národním shromáždění řekl: „My jen chceme, aby tento stát byl náš, byl Československý, a aby každý příslušník národa českého a slovenského, národa československého, zejména pak všichni ti, kteří musí žít v německém prostředí, aby cítili, že oni jsou státním národem.“³⁴

Karel Kramář nebyl jediný, kdo zastával takto vyhraněné stanovisko. Už v lednu 1920 řekl Alois Rašín, že „ten stát, který jsme stvořili, je, bude a musí být československý, poněvadž jinak by přestal být státem, ve kterém právo sebeurčení by bylo uskutečněno. ... Jazyk československý je zde jazykem státním, jazykem všech úřadů a úředníků, všech zákonů a nařízení. My máme podle mírové smlouvy právo zaříditi si své věci tak, jako by zde vůbec jiného národa nebylo. To je podstata našeho státu.“³⁵

Celý spor měl ryze politický charakter. Oba pojmy znamenaly z právního hlediska totéž. Zástupci vládních stran prosazovaly termín oficiální, protože se chtěly přiblížit Saint Germské smlouvě užívající pojem „langue officielle.“ Národní demokracie navrhovala termín státní, neboť vycházela ze zkušeností získaných ve vídeňském parlamentě v dobách jazykových sporů. Domnívala se, že tímto prohlášením získá čeština, potažmo slovenština, výsadní postavení.³⁶ V ústavě se nakonec objevil kompromis, že „oficiální (státní) jazyk republiky je jazyk československý.“³⁷

Příčiny bouřlivého výstupu Národní demokracie v Národním shromáždění můžeme spatřovat v blížících se volbách. Alois Rašín psal 7. prosince Karlu Kramářovi o konfliktu v agrární straně. Zmínil se také, že probíhají jednání s odpadlíky. Před volbami navázala národní demokracie spolupráci s Rolnickou jednotou vedenou Rudolfem Bergmanem. Tato skupina reprezentovala velké pozemkové vlastníky a byla značně nespokojena s ústupky Švehly vůči socialistům. Ani toto spojení však národní demokracii nepřineslo v parlamentních volbách v dubnu 1920 úspěch. V poslanecké sněmovně získala ze 300 křesel pouhých 21 poslanců, a ve 150ti členném senátu 11 senátorů. Počet jejích členů v zákonodárném sboru výrazně poklesl. Přestože měla malé zastoupení, její vliv zůstával poměrně značný, protože byla podporována silnými podnikatelskými kruhy, například Jaroslavem Preissem,

ředitelem Živnobanky. Její poslanci navíc byli většinou na vysoké intelektuální úrovni a jejich činnost v parlamentu byla nepřehlédnutelná. Lze také vypožorovat snahy proniknout na venkov a získat na svou stranu znovu učitele, a státní úředníky. Vedení strany se také snažilo rozdělit místa na vázaných kandidátkách podle jednotlivých proudů uvnitř národní demokracie.³⁸

Pro Karla Kramáře byl volební neúspěch další ranou. Národní demokracie se už nikdy ze své porážky nevzpamatovala. Pod vlivem Karla Kramáře zaujala výrazný protihradní postoj. Ať již z důvodu rozporů Kramáře a Masaryka v otázce Ruska, tak i z důvodu nenaplněných Kramářových prezidentských ambicí. Nelze však obviňovat Masaryka z nedostatku dobré vůle. V závěru roku 1920 položil Kramářovi řečnickou otázku: „Co by se mělo stát, aby mezi Vámi a Vaší stranou a mezi povolánými činiteli ‘opět nastal poměr úplné důvěry’ a aby tím Vám i Vaší straně zajištěna byla politická činnost odpovídající její kvalitě a kvantitě.“ Masaryk vzpomíná, že když se v roce 1918 vracel zpátky do Československa, byl překvapen Kramářovým oslovením. Cítil před sebou budoucnost a vzájemnou spolupráci. Bohužel Kramářovým odjezdem do Paříže došlo k odcizení. Prezident také přemýšlel o další spolupráci a přál si, aby se z Kramáře stal jakýsi „homo regius“. Konstatoval, že „v přátelství se mnou a s vládou, zejména s Benešem mohl jste mít veliký, ba větší vliv ve všech naléhavých otázkách; mohl jste v docela speciálních a osobních missích dojíždět za hranice, do Paříže, Londýna atd. a tam hájit naše zájmy; mohl jste doma mít rozhodující vliv mnohých a těžkých úkolů; mohl byste např. jednou zajet na Slovensko a tam kontrolovat a radit; po druhé byste měl práci na Rusínsku....“. Masaryk psal, že jednal s Kramářovými lidmi a neví, jestli pochopili, avšak on chce, aby pochopil Kramář.³⁹ Kramář na tento dopis odpověděl, poděkoval, avšak veškeré nabídky odmítl.

Poznámky

- 1 LUSTIGOVÁ, M.: Kramářův pohled na Rusko, in Historický obzor 5-6/2003, s. 121
- 2 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 846-847
- 3 LEMBERG, H.: Cesta Karla Kramáře k Děnikinovi v roce 1919, in Porozumění Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, s. 167
- 4 VENCOVSKÝ, F.: Karel Kramář, Praha 1992, s. 28
- 5 LUSTIGOVÁ, M.: Kramářův pohled na Rusko, in Historický obzor 5-6/2003, s. 121
- 6 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 847-848
- 7 LEMBERG, H.: Cesta Karla Kramáře k Děnikinovi v roce 1919, in Porozumění Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, s. 183
- 8 Tamtéž 169-170
- 9 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 57
- 10 LEMBERG, H.: Cesta Karla Kramáře k Děnikinovi v roce 1919, in Porozumění Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, s. 173 – 176
- 11 Tamtéž, s. 177
- 12 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 57
- 13 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 851
- 14 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 57
- 15 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6451, Masarykův list Kramářovi ze 7. prosince 1919
- 16 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 8438-8439, Rašínův list Kramářovi ze 7. prosince 1919
- 17 KRAMÁŘ, K.: Ruská krise, Praha 1921, s. 347
- 18 Tamtéž, s. 450 – 451
- 19 ŠETŘILOVÁ, J.: Karel Kramář – Otec ruské emigrace, in Karel Kramář. Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí, Praha 2003, s. 74 – 90
- 20 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 63

- 21 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 230
- 22 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 75, 76
- 23 PEROUTKA, F.: Budování státu II., Praha 1991, s. 670
- 24 ČECHUROVÁ, J.: Česká politická pravice, Praha 1999, s. 26-28
- 25 ANM, fond K. Kramář, k. 15, inv. č. 8438, Rašínův dopis Kramářovi ze 7. prosince 1919
- 26 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6450, Masarykův list Kramářovi ze 7. prosince 1919
- 27 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 69
- 28 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 98 - 102
- 29 WEYR, F.: Československé ústavní právo, Praha 1937, s. 249, 250
- 30 KÁRNÍK, Z.: České země v éře první republiky I., Praha 2000, s. 107-108
- 31 Tamtéž, s. 108-109
- 32 WEYR, F.: Československé ústavní právo, Praha 1937, s. 286
- 33 Tamtéž, s. 288
- 34 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 305
- 35 ŠETRÍLOVÁ, J.: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997, s. 94
- 36 WEYR, F.: Československé ústavní právo, Praha 1937, s. 284 – 285
- 37 SÍS, V.: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930, s. 304
- 38 ČECHUROVÁ, J.: Česká politická pravice, Praha 1999, s. 29-32
- 39 ANM, fond K. Kramář, k. 13, inv. č. 6458-6460, Masarykův list Kramářovi z 24. prosince 1920

6. Závěr

Postava Karla Kramáře výrazně ovlivňovala českou politiku více jak čtyřicet let. Své vrcholné období prožil v letech 1918 – 1920, kdy se stal předsedou vlády. Strana, které předsedal, nepatřila od roku 1907 k nejsilnějším. Při pohledu na rozvrstvení politických sil by se čekalo, že premiérem bude zvolen agrárník, popřípadě sociální demokrat. Kramář se k této funkci dostal díky své dlouholeté činnosti v říšské radě, kde si každodenní prací vydobyl uznání nejen spolupracovníků, ale i oponentů. Na přelomu století už patřil mezi nejvýznamnější osobnosti politického života. Díky svému nadprůměrnému vzdělání měl přehled nejen o vnitřních otázkách monarchie, ale dokázal se orientovat i na mezinárodním poli.

Druhým kritériem pro zvolení do čela vlády byla Kramářova aureola národního hrdiny a mučedníka. Národ vnímal Kramáře jako svůj symbol. V jeho procesu spatřoval český národ soud nad sebou samým. V červenci 1918 byl obnoven Národní výbor, jehož předsedou se stal právě Kramář. Už to byl krok k tomu, aby se o pár měsíců později stal premiérem.

Jako předseda vlády byl postaven před řadu problémů. Do té doby pracoval v říšské radě jako opoziční poslanec vůči vídeňské vládě. Nyní se učil budovat stát. Vláda musela udržet pořádek v zemi, zajistit zásobování, čelit hrozcím sociálním a národnostním nepokojům. Musela bojovat o své hranice, na Slovensku, v německém pohraničí a Těšínsku. Bylo třeba vybudovat správní strukturu a zajistit fungování úřadů. To vše tváří v tvář klesajícímu nadšení z nového státu, který měl být podle představ veřejnosti okamžitým východiskem z jejich problémů. Signálem, že nadšení pominulo, se stal lednový atentát na Karla Kramáře.

Uprostřed této práce odjel Kramář na mírovou konferenci do Paříže. To bylo známkou jeho klesajícího zájmu o vnitřní záležitosti země. Po příjezdu do Francie vzaly za své jeho představy, že bude jednat s velmocemi jako rovný s rovným. Nebyl schopen se vyrovnat s novými mezinárodními poměry, které neznal. Dobrovolně se vmanipuloval do role radikála, čímž se dostal do izolace, neboť spojenci se začali obracet na Beneše. Soustředil se proto na svůj plán protibolševické intervence, ačkoli od toho zrazoval nejen Masaryk, ale i blízcí spolupracovníci.

Karel Kramář se svým odjezdem sám připravil o vliv na českou politiku. Vyklidil pole Masarykovi, jehož popularita stoupala. Vládu zanechal ministři vnitra Antonínu Švehlovi. Ten si během několika měsíců vybudoval neotřesitelnou pozici.

Národní demokracii řídil v době Kramářovy nepřítomnosti Alois Rašín, který ovšem upřednostňoval státní finance a na práci pro stranu neměl čas. Konečně myšlenka protibolševické intervence a cesta do Ruska ke konci roku 1919 připravila o značnou část jeho popularity.

Jeho pozice během 20. a 30. let nadále slábla. Po dvou letech se sice národní demokracie vrátila do vlády, Kramář však setrval v jakési „vnitřní“ opozici. Ta nebyla ani tak vůči vládě, jako vůči Hradu a novodobé politické realitě vůbec. Přestože byl předsedou vládní strany, zůstal po celý zbytek své politické kariéry řadovým poslancem. Vytrvale odmítal ministerská křesla, velvyslanecké posty či různé jiné funkce, kterými se ho snažili ostatní političtí soupeřníci udobřit a tím pádem pacifikovat. Pro Kramáře existovaly pouze dvě varianty. Předseda vlády, což se vzhledem ke klesající tendenci výsledků Národní demokracie ve volbách ukázalo zcela nemožné; nebo prezident. Žárlil na Beneše, napadal hradní politiku, avšak nakonec se proti Masarykovi v roce 1927 nepostavil a svoji kandidaturu, patrně z obavy před svým znemožněním a strachu z vnitřní opozice, stáhl.¹

Zanícenost a agilnost s jakou vystupoval proti Hradu oslabovaly nejen jeho, ale především Národní demokracii. Během 20. let ztratila přízeň voličů a čelila masivnímu odlivu členů. Odcházeli především stoupenci promasarykovského křídla Národní demokracie, bývalí realisté. Z pěti hlavních původních proudů získali navrch Mladočeši a státoprávní pokrokaři. Z ostatních zbyla jen torza, ti, kteří zůstali, projevovali značnou nespokojenost s působením strany na politické scéně. Především se jednalo o zbytky z bývalé moravské lidovo-pokrokové strany.² Vyplývá z toho, že strana nikdy nebyla jednotná, ač se to navenek snažila proklamovat. V tom spočívala, na rozdíl od homogenních partají – agrárníků, národních socialistů či po roce 1921 sociálních demokratů, její nevýhoda. Karel Kramář jako předseda strany nebyl schopen stranu uřídít a tomuto rozkolu zabránit. Navíc se svému předsednictví příliš nevěnoval. Čím dál tím více se dostával do pozice, kdy byl již pouhým reprezentantem strany, symbolem bez nějakého významnějšího vlivu. Politická realita kolem mu unikala. V konečném výsledku byla národní demokracie zakuklená do sebe, obalovala se patosem a žila z rakouské tradice – stejně jako její předseda, který měl svůj post právě na základě tradice.

Oproti uvedeným skutečnostem byla Národní demokracie považována za státotvornou stranu, o čemž svědčilo i její zastoupení v tzv. Pětce. Byla tedy jedním z činitelů ovlivňujících československou politickou scénu, zejména v dobách

úřednických vlád. Kramář se však podílel na činnosti tohoto uskupení až od roku 1923. Do té doby zde jako zástupce Národní demokracie působil Alois Rašín. Na tohoto muže, jedinou naději Kramářovy strany ohledně zajištění normálního vývoje směrem ke konstruktivní politické práci, však byl spáchán atentát, kterému tehdejší ministr financí podlehl. Od tohoto okamžiku již nebyl v národní demokracii nikdo, kdo by byl schopen nastavit Kramářovi zrcadlo pravdy.

Ve 30. letech došlo k další radikalizaci národní demokracie, což bylo dáno především hlubokou hospodářskou krizí ve státě a v neposlední řadě také politickým vývojem v sousedních zemích. Představitelé strany stále otevřeněji vyjadřovali obdiv k autoritářským režimům, čímž se postupně dostávali do stále větší izolace. Pokračovaly útoky na zastánce hradní politiky. Demokracie byla v té době symbolizována právě Hradem. Naštěstí tyto aktivity nevzbudily téměř žádné ohlasy u československé veřejnosti, která setrvala na demokratických základech. Na tom měla největší zásluhu Masarykova autorita.

Karel Kramář v té době nezasahoval do politiky, neboť jej nemoc upoutala na lůžko, avšak vzorem politického uspořádání se pro něho stala fašistická Itálie. Po uzdravení se do politiky vrátil a v dubnu 1935 byl zvolen předsedou Národního sjednocení, které vzniklo sloučením zbytků Národní demokracie, Národní ligy a Národní fronty. Zasloužil se o ideovou platformu tohoto útvaru. Otevřeně se přihlásil k fašismu a vytyčil heslo: „Národ a stát nade všechno.“³ To byl také jediný vliv, který zde uplatnil. Jeho předsednictví bylo de facto čestnou funkcí, uskupení řídili jiní. Kramář pro ně znamenal toliko ozdobu pro veřejnost. Přesto tato strana ve volbách propadla a nikdy se jí naštěstí nepodařilo dosáhnout významnějšího vlivu. Stárnoucí Kramář, naplněn hořkostí a pocitem zneuznání, již nebyl příliš schopen plně vnímat politickou realitu, na druhé straně si dobře uvědomoval nebezpečí, které vycházelo z Berlína. Dokazoval tím oprávněnost svých někdejších požadavků ohledně ruské intervence. V této situaci totiž nespátroval nikde spojence, na kterého by se mohl stát obrátit.

Ke konci svého života projevil přání smířit se s Masarykem, který byl tou dobou rovněž sužován nemocí. Toto přání bylo oboustranné, ale k setkání nakonec nedošlo. Zabránila mu Kramářova žena Naděžda, která bytostně nenáviděla Masaryka.

Jakkoli to zní cynicky, Kramáře před naprostým politickým znemožněním vysvobodila až jeho smrt 26. května 1937. Zemřel osamocen bez potomků několik měsíců po smrti své ženy a byl pochován v pravoslavné hrobce, kterou nechal se

svou ženou zbudovat, na Olšanském hřbitově. Zanedlouho po něm zemřel Masaryk, politický spolubojovník, ale mnohem častěji rival, kterého marně chtěl Kramář ve funkci nahradit.

Karel Kramář byl bezpochyby výraznou postavou české politiky. Před první světovou válkou patřil k nejvýznamnějším domácím politikům, kteří si dokázali získat respekt i v zahraničí. Po válce však jeho popularita rychle upadala. Karel Kramář se nedokázal přizpůsobit novým poměrům a zůstal politikem 19. století. Pocity hořkosti a zneuznání, přecenění vlastních schopností a nespokojenost s politickým postavením, které podle jeho názoru těmto schopnostem neodpovídalo, hledal Kramář útěchu v radikálním nacionalismu, který ho nakonec postavil do opozice proti demokracii, a vehnal ho do náruče fašismu. Díky svému novoslovanství a posedlosti Ruskem nedokázal položit základy moderního politického konzervatismu.

Poznámky

- 1 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 68 – 69
- 2 ČECHUROVÁ, J.: Česká politická pravice, Praha 1999, s. 33
- 3 HERMAN, K. – SLÁDEK, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 77

Seznam použitých pramenů a literatury

Archiv

Archiv Národního muzea (ANM) – fond Karel Kramář

Publikované prameny

KATALOG A REJSTŘÍKY K PROTOKOLŮM SCHŮZÍ VLÁD Z FONDU
PŘEDSEDNICTVA MINISTERSKÉ RADY, Praha, SÚA 1974

KRAMÁŘ, Karel: Paměti, Praha, K. Hoch b.r.

KRAMÁŘ, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha, Pražská akciová tiskárna
1922

KRAMÁŘ, Karel: Ruská krise, Praha, Pražská akciová tiskárna 1921

KRAMÁŘ, Karel: Řeči a projevy předsedy první vlády československé dr. Karla
Kramáře,

Praha, Československá národní demokracie 1935

PAMĚTI DR. ALOISE RAŠÍNA, Praha, Bonus A 1994

Z PROTOKOLŮ SCHŮZÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ VLÁDY 1918-1919,
Praha, SÚA 1974

Periodika

Národní listy 28. října 1918

Literatura

BROKLOVÁ, Eva: V politickém systému první republiky, in Cesta a odkaz T. G.
Masaryka, Praha, NLN 2002

ČECHUROVÁ, Jana: Česká politická pravice, Praha, NLN 1999

ČERVINKA, Vincenc: Karel Kramář. Jeho život a význam, Praha 1930

EFMERTO VÁ, Marcela: České země v letech 1848 – 1918, Praha, Libri 1998

GALANDAUER, Jan: Jest Masaryk rozčtvrcen?, in Dějina a současnost 5/99

- HERMAN, Karel – SLÁDEK, Zdeněk: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha, Academia 1971
- HLAVAČKA, Milan – PEČENKA, Marek: Trojspolek, Praha, Libri 1999
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky I., Praha, Libri 2000
- KLIMEK, Antonín: Jak se dělal mír roku 1919, Praha, Melantrich 1989
- KROFTA, Kamil: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930
- KVAČEK, Robert: Ke vzniku Československa, in Český časopis historický 4/98
- KVAČEK, Robert: V roli prezidenta, in Cesta a odkaz T. G. Masaryka, Praha, NLN 2002
- LEMBERG, Hans: Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948, Praha, NLN 2000
- LUSTIGOVÁ, Martina: Kramářův pohled na Rusko, in Historický obzor 5-6/2003
- MAREK, Jaroslav: Smrtící rány aneb atentáty v českých dějinách, Praha, Erika 2001
- OLIVOVÁ, Věra: Dějiny první republiky, Praha, Karolinum 2000,
- PEROUTKA, Ferdinand: Budování státu I.-II., Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1991
- PICHLÍK, Karel: Bez legend. Zahraniční odboj 1914 – 1918, Praha, Panorama 1991
- PROKŠ, Petr: Od monarchie k republice, Jinočany, H&H 1993
- SÍS, Vladimír: Karel Kramář. Život a dílo, Praha 1930
- SOUKENKA, Jan: Karel Kramář 1914 – 1918, Praha, J. Soukenka 1930
- ŠETŘILOVÁ, Jana: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha, Argo 1997
- ŠETŘILOVÁ, Jana: Karel Kramář – Otec ruské emigrace, in Karel Kramář. Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí, Praha, Euroslavica - Slovanský ústav AV ČR 2003
- UHLÍŘ, Dušan: Anály ze Spálené ulice, Praha, Mladá fronta 1979
- VENCOVSKÝ, František: Karel Kramář. Život a dílo, Praha, Všehrd 1992
- WEYR, František: Československé ústavní právo, Praha, Melantrich 1937